

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Kelam Bilim Dalı

**RAZİ’NİN “TEFSİR-İ KEBİR”İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH
İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Büket ATAMAN

Sivas
Mart 2016

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Kelam Bilim Dalı

**RAZİ’NİN “TEFSİR-İ KEBİR”İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH
İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Büket ATAMAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet BAKTİR

Sivas
Kasım 2015

KABUL VE ONAY

Üniversite : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Kelam Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Razi'nin "Tefsîr-i Kebîr"ine Göre Büyük Günah
İşleyenlerin Dünya Ve Ahiretteki Durumları
Savunma Tarihi :
Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet BAKTIR

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Mehmet BAKTIR

Üye : Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Emine ÖĞÜK

İmza

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Büket ATAMAN tarafından hazırlanan Razi'nin "Tefsîr-i Kebîr"ine
Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya Ve Ahiretteki Durumları başlıklı proje
ödevi, kabul edilmiştir. 23/11/2015

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Büket ATAMAN

ÖNSÖZ

İnsan, mahlukâtın en şereflişi olarak yaratılmıştır. Bununla beraber ona iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt edebilmesi için akıl yetisi verilmiştir. Yüce Allah, dünyaya bir imtihan olarak gönderdiği insana, ilahi emirlere uymasını ve nehiylerden kaçınması gerektiğini bildirmiştir. Seçme özgürlüğüne, iradeye ve akıl melekesine sahip olan insan, bu hitap karşılığında sorumlu bir varlık olmuştur. Allah Tealâ, emirlerine uyan ve itaat eden kuluna mükâfat verirken; haramlarından kaçınmayan, günaha meyleden kuluna da ceza ile muamele edecektir. Bunun yanında rahman ve rahim olan Yüce Allah günahkâr kulunu isterse affedecek, isterse elim ve alçaltıcı bir azaba düçar kılacaktır.

Allah Tealâ, Kur'an'da ve hadislerde kulunun yapmaması gereken şeyleri belirtmiş bunun yanında bunlara meyletmeyi de günah olarak nitelemiştir. Ferdi, sosyal ve içtimaî birçok alanı kapsayan ve insanı azaba düşürecek olan bu yasaklardan insanın kaçınması gerekmektedir. İnsan, neticesinde yapıp ettiklerinden sorumludur.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde bu tezde günah kavramı ele alınacaktır. Giriş bölümünde günahla ilgili ön bilgi verilerek birinci bölümde günah ve iman kavramlarının semantik tahlili yapılarak iman-amel münasebetine değinilecektir. İkinci bölümde kelim mezheplerine göre büyük günah meselesi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise Razi'nin "Tefsîr'i Kebîr"ine göre Kur'an'da günah anlamına gelen kavramlardan bahsedilecektir. Razi'ye göre insan ve fiilleri, iman- küfür iman-amel münasebeti incelenip daha sonra Razi'ye göre Mürtekib-i Kebire konusundaki görüşü incelenektir. Bu incelemedeki ana eksen onun "Tefsîr'i Kebîr"i çerçevesinde olup bu kişilerin dünya ve ahiretteki durumları ayetler bağlamında ele alınacaktır.

Tez konusu seçiminde ve devamında katkısı olan hocalarım başta tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet BAKTIR'a, ayrıca Prof. Dr. Metin BOZKUŞ'a ve yine yardımını ve desteğini esirgemeyen Yrd. Doç.Dr. Abdullah DEMİR'e ve Yrd. Doç.Dr. Emine Ögük'e teşekkürü bir borç bilirim. Muvaffakiyet sadece Allah'tandır.

Büket ATAMAN

Sivas, 2015

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
GÜNAH KAVRAMI.....	5
I. GÜNAH KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ.....	5
A. Günah Kavramının Lügât Anlamı	5
B. Günah Kavramının İstilah Manası	6
C. Hadislerde Günah.....	9
II. GÜNAH ÇEŞİTLERİ	22
A. Büyük Günah Kavramı	23
B. Küçük Günah Kavramı	24
İMANIN TARİF VE MUHTEVASI.....	26
I. İMAN KELİMESİNİN LÜGAT MANASI.....	26
II. İMAN KELİMESİNİN İSTILAH MANASI.....	27
III. İMANIN ÇEŞİTLERİ	28
A. İcmali İman	28
B. Tafsili İman	29
IV. İMAN - AMEL İLİŞKİSİ	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
BAZI KELAM MEZHEPLERİNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ.....	33
I. HARİCİLERE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ	33
II. MÜRÇİ'E'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ.....	36
III. CEBRİYE'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ.....	37
IV. MU'TEZİLE'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ	38
V. EHL-İ SÜNNET'E GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ.....	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
RAZÎ'NİN "TEFSİR-İ KEBİR" İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ..	44
I. RAZÎ'NİN "TEFSİR-İ KEBİR"İNE GÖRE KUR'AN'DA GÜNAH ANLAMINA GELEN KAVRAMLAR	44
1. Küfür.....	46
2. Şirk.....	48
3. İsm	49
4. Zenb	52

5. Hata.....	54
6. Cürm	55
7. Dalâlet.....	57
8. Zülüm.....	58
9. İsyân.....	60
10. Sû'	62
11. Tuğyan	63
12. Fısk	64
13. Fâhişe/Fahşâ	66
14. Fücür	67
15. Fesâd	68
16. Habis	69
II. RAZİ'YE GÖRE İNSAN VE FİİLLERİ.....	70
III. RAZİ'YE GÖRE İMAN VE KÜFÜR.....	72
IV. RAZİ'YE GÖRE İMAN-AMEL MÜNASEBETİ.....	72
V. RAZİ'NİN TEFSİR-İ KEBİR'İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI	74
SONUÇ.....	103
BİBLİYOGRAFYA	106
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

ATAMAN Büket, Razi'nin Tefsîr-i Kebîr'ine Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2015

Büyük günah kavramı kelim ilminde önemli konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de günah anlamına gelen kavramlar Razi'nin Tefsîr-i Kebîr'ine göre değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra büyük günah ile küçük günah arasındaki ince fark açıklanmaktadır. Dini terminolojide büyük, ağır ve çirkin günahları ifade eden "kebire" kavramının taşıdığı manaların neler olduğu belirtilmektedir. Büyük günah işleyenlerin bazı kelami mezhepler açısından itikadi durumunun ne olacağı sorusuna yanıt aranmaktadır. Bununla beraber büyük günah işleyenlerin dünya ve ahiret hayatında ne gibi sonuçlarla karşılaşacağı hakkında değerlendirme yapılmaktadır. Ayet ve hadislerin ışığında değerlendirme yapmakla beraber tez konusu olan Razi'nin Tefsîr-i Kebîr'ine Göre Kurân'da günah manasına gelen kavramlar açıklanıp büyük günah işleyenlerin dünya ve ahiretteki durumlarına değinilmektedir.

Allah Tealâ insanı iki yoldan birini (yani iyi ve kötü, hayır ve şerden) tercih etmekle sorumlu tutmuştur. İslami söylemde kötü ve şer olanın karşılığı suç niteliği taşıyan günah kavramında karşılık bulmuştur. İnsanoğlu hür iradesiyle seçmiş olduğu bu fiilin karşılığını görecektir.

Kelamî açıdan, her bir ekol günah kavramına farklı bir açıdan ele almış ve bu da birçok tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu mezheplerden bir kısmı büyük günah işleyenleri kâfir konumuna getirmiş, bir kısmı sonucu Allah'a havale etmiş; bazıları ise bu kişileri imanla küfür arasında bir mevkiye yerleştirmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre büyük günah işleyenlerin mü'min oldukları kabul edilmiş, bu kişilerin kâfir değil, günahkâr mü'min oldukları kabul edilmiştir. Bunun yanında, günahkâr mü'minin tevbe ettiğinde, Allah'ın dilemesine bağlı olarak affedilmesi de, cezalandırılması da mümkündür.

Ehl-i Sünnet çerçevesinde düşünen Razi'ye göre büyük günah işleyen kişi kâfir olmaz. Fakat bu kişiler günahkâr kullardır. Uhrevî konuları ise inkâra varmadığı sürece ebedî ceennem değildir. Mü'min için ebedî cehennemde kalma

durumu Allah'ın adaletine aykırıdır. Büyük günah işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalmayacağı görüşü ağırlık kazanmış ve Allah'ın dilemesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Günah, Büyük Günah, İman, Dünya, Ahiret, Razi

ABSTRACT

The concept of sin is among the major important issues in theological knowledge. In this study, the Holy Koran, which means concepts are evaluated according to the sin-i Kebir Razi's exegesis. As well as the subtle difference between this great sin is described by small sin. Religious terminology in big, heavy and ugly sins express "the graves" it is stated that the concept of the significance it had happened. What will happen in terms of some theological sects itikadi case of major sins is to answer the question. However, the assessment is made about the great sin will face consequences such as what the world and the life hereafter. Verses and the hadiths of the thesis topic with which to make assessments in the light of the exegesis of fennel-i concept in the sense of sin by the Holy Kebir explained and discussed in the world and in the Hereafter is a great sin that situation.

One of the two people on the road of Allah (ie good and evil, and the evil no) was held responsible choice. Islamic money which is bad and evil nature of the crime literature has found money in the concept of sin. This will see the actual money to be selected by mankind free will.

Theological perspective, looked at from a different perspective to the concept of sin, and that each school has brought many discussions. Some of these sects has brought great location sins of unbelievers, he has referred to the results of a part of God; The curse has placed some faith to a position between these people. Ahlul accepted that believers who commit major sins according to the Sunnah, not unbelievers those people were considered to be sinful believers. In addition, when repent of sinful believers, also depending on Allah's forgiveness, punishment is also possible.

Ahl al-Sunnah who frame the greatest sin is not functioning according to infidel Razia. These people are sinful servant. Cehne about otherworldly locations are not eternal, as long as the denial arrive. Remain eternally in hell condition is contrary to God's justice for believers. Gained great sin in hell as eternal weight of opinion that it is not working and it was emphasized that it was important to the will of Allah.

Keywords: Quran, Sin, Deadly Sins, faith, world, hereafter, Razi Fahriddun

KISALTMALAR

a. g. e	: Adı geçen eser
a. g. m	: Adı geçen makale
c.	: Cilt
c. c	: Celle Celalüh
çev.	: Çeviren
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDİBY	: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicri
hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
r. a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
(s. a. v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Günah, insan hayatında bir realite olup, insanı zora sokan ve dini hayatta onu çelişkilere düşüren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. “İslam dininde suç ve cezaları, heva ve hevesler, gelenek ve töreler değil naslar belirler. Bu itibarla İslam hukukunda nassın belirlemediği veya nassların kapsamına dahil edilemeyecek bir suç ve ceza örneği yoktur. İslam ceza hukukunda suçlar, genelde karşılığında uygulanan cezalar dikkate alınarak cinayetler, hadler ve tazir şeklinde üçlü bir ayırımı tabi tutulmaktadır.”¹ Kur’an’ı Kerim’de, ”Biz peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz,”² ayeti, kişilerin sorumluluğunun, emir ve yasakların bildirilmesi ya da ilanı ile başlayacağına işaret etmektedir. Hangi fiillerin suç olduğu ve bu suçları işleyenlere ne tür ceza uygulanacağı nasslarda³ (ayet ve hadislerde) gösterilmiştir. Kur’an’ı Kerim’de yasakların açıkça beyan edildiği “O (Allah), size haram kıldığı şeyleri açıklamıştır,”⁴ ayeti ile ifade etmiştir. Yasaklar belli olunca da bu yasaklar dışındaki fiil ve eylemlerin serbest (mübah) olduğu doğrudan anlaşılmaktadır.⁵ Peygamber (s.a.v.) de, “Helal bellidir, haram da bellidir”⁶ sözüyle yasak ve serbest olan şeylerin belli olduğunu ifade etmiştir. Bu ayet ve hadisler, İslam hukukunda, suç ve cezalarda kanunilik ilkesinin gereğine ışık tutan en temel delillerdir.

Günah, kişinin söz, fiil ve davranışlar boyutunda kasıtlı ve bilerek yapmış olduğu çirkin ve itaatsiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, insanı boş yere yaratmamış⁷ ve başıboş da bırakmamıştır.⁸ Ayetler bağlamında nedensiz yaratılmayan ve başıboş bırakılmayan insanoğlu bilinçli ve kasıtlı yapmış olduğu fiillerden, sözlerden ve davranışlardan sorumludur. İmtihan vesilesiyle dünyaya gönderilen kulun, yaratılış gayesini unutmadan isyan, inkâr ve günah tehlikelerinden uzak durup hayatı bu doğrultuda idame ettirmesi hem dünya hem de ahiret mutluluğu için son derece önemlidir.

¹ Yaşar Yiğit, “*İslam ve İnsan Hakları Bağlamında Töre Cinayetlerinin Değerlendirilmesi*,” Diyanet İlmî Dergi, IV, Sayı 1, Ankara 2011, s. 63.

² *İsrâ*, 17/15.

³ Ali Şafak, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Divan Kitabevi, Ankara 1992, s. 404.

⁴ *Enâm*, 6/119.

⁵ *Nisâ*, 4/24.

⁶ Buhari, Ebu Abdillâh M.b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Çağrı Yay, İman, 39. İstanbul, 1413/1992

⁷ *Mü'minûn*, 23/115.

⁸ *Kıyâmet*, 75/56.

Suç niteliği taşıyan günahın, ceza sonucunu doğurması için suçu işleyen şahsın bilincinin açık ve akli melekelerinin yerinde olması gerekmektedir. Dinimizce bir insanın mükellef sayılabilmesi için nasıl ki akıl-baliğ şartı aranırsa günah konusunda da akli bir meleke olan bilinç ve kasıt şartı aranır.

İnsanoğlu kendi hür iradesiyle dileyerek, isteyerek ve tercih hakkını kullanarak yüce yaradanına sunmuş olduğu eylemlerden bizatihi sorumludur. İşte bu sorumluluk bilincinden uzaklık, insanı yükümlü olduğu⁹ görevini ihmal etmesine neden olur.

Allah (c.c.), biz insanlara emirleri ve nehiyleri peygamberler aracılığı ile göndermiştir. Rabbimiz, kutsal kitabımız Kur'an-ı Keriminde şu şekilde buyurur: “Biz, bir ümmete peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.”¹⁰ Bu nedenle günah ve günah bağlamındaki zenb, ism, hatie, fisk, fuşş-fahşa, seyyie, isyan-ma'siyet, vizr, kebireye giren fiiller ve bunları işleyenlerin ne tür bir azaba çarpıtılacakları vahiy yoluyla ve peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirilmiştir. İnsanoğlunun önüne sunulan iyi ve kötüden oluşan iki seçim yolu vardır. Emirlerle uyarak iyi yolda ilerlerse rabbine itaatsizlik etmemiş ve doğru yolu, bunun aksine nehiyleri çiğner, emirleri hafife alırsa yaratıcıya saygısızlık yapıp kötü yolu seçmiş ve suç işlemiş olur.

Kendisine zulmetmiş insan günah işledikçe kalbinin aldığı hal bir hadiste şöyle anlatılır; “Kul bir hata yaptığı zaman kalbinde siyah bir iz meydana gelir. Eğer kişi, o günahı terk eder ve tövbe edip af dilerse kalbi o lekeden temizlenir. Eğer, aynı günahı işlemeye devam ederse, kalpteki leke artar. Hatta bir zaman gelir, kalbi tamamen kaplar.”¹¹ İşte bu durum Allah'ın “Hayır onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır”¹² meâlindeki âyette zikrettiği pastır.

Hadis-i şerif, iki noktaya dikkatimizi çekmektedir: Birincisi, bir günahı hiç işlememek esastır. İkincisi, işlenen gūnahtan tevbe ederse lekenin temileneceği, ama böyle yapılmayıp günah işlemeye devam edilirse kalbin artık kararacağı ve hiçbir

⁹ “Onu ibadetle yükümlü kıldık.” *Zâriyât*, 51/56.

¹⁰ *İsrâ*, 17/15.

¹¹ İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, **Sünen**, *Zühhd*, 29. Çağrı Yay, İstanbul, 1413/1992,

¹² *Mutaffifîn*, 83/14.

şeyin fayda vermeyeceği bildirilmektedir. Böylece hadiste olay somutlaştırılıp günahın kalbe etkisini daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Günah, hem ferdi hem sosyal hayatı bozan manevi hastalıktır.¹³ Bütün vücuda tesir edip insan psikolojisini mahveden günah, kötü yönelişlerin önünü açarak insanların kalbine huzursuzluk tohumlarını atar. Kişiyi maddi ve manevi anlamda kemiren bu virüs iç huzurunu alt üst eder. İnsanın vicdanını sızlatan ve kalbinin benimsemediği bu olay, maddi ve manevi anlamda hayatı karartır.

Nevvas b. Sem'an el-Ensârî (r.a.)'den naklen, şöyle denmiştir: Allah Resülü (s. a. v.)'ne iyilik ve günah hakkında soru sordum. O da şöyle buyurdu: “İyilik, güzel ahlakıdır. Günah (kötülük) ise vicdanını rahatsız eden ve insanların bilmelerini istemediğin şeydir.”¹⁴

Kişinin günahı silmesi elbette mümkündür. “Ademoğlunun hepsi günah işler. Günah işleyenlerin en hayırlısı ise tevbe edenlerdir.”¹⁵ Elbette günah işlemek en güzeldir, ama günah işlenmişse bundan sonra en güzeli ise işlediğimiz günahı tevbe etmek ve fitrata dönmektir.

Kelam ilminin hedefi ve amacı güçlü, doğru bir inancın insanlar arasında oluşmasını ve yer etmesini sağlamaktır. Bu ilim sayesinde Allah'a bağlanırlar ve samimi bir kul olarak O'na karşı görevlerini yerine getirirler.¹⁶ Allah'ın ve peygamberin yasaklarına muhalefet eden ve bu sorumluluğu inkâr eden kişi günahlarla yüz yüze gelir. İmtihan halinde bulunan insan, hayra ve şerre, hakka ve batıla, iyiye ve kötüye yönelebilecek karakterde yaratıldığı halde hayatı sadece dünyadan ibaret görüp, dilediği gibi hareket edip nefsinin her arzusunu yerine getirip Allah'tan uzaklaşmakta en kötüsü de günah girdabına girmektedir. İnsanın yüce yaratıcısından uzaklaşması, dünya hayatının cazibesine kapılması günahın büyümesine ve içinden çıkılmaz bir hal almasına sebep olur.

Dünya ve ahiret mutluluğu için temiz bir kalp, sağlam bir iman, terbiye edilmiş bir nefis, yaratıcıyla sağlam bir irtibat gerekir. Bunun içinde mümin, büyük

¹³ İsmail Karagöz, **Kürsüden Öğütler**, DİB, Ankara, 2007, s. 584.

¹⁴ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kurayşi, **Sahihu Müslim**, *Birr*, 5, Çağrı Yay. İstanbul, 1413/1992.

¹⁵ İbn Mace, *Zühd*, 30.

¹⁶ Latif Solmaz, **Ebu Mansur Muhammed Maturidi'de Günah Meselesi**, SÜSBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2002, s. 1.

olsun küçük olsun günahı kime karşı işlediğini düşünmeli ve bu günahın onu hem dünyada hem ahirette ne kadar zarara uğrattığını düşünmeli bu yolda özenle adım atmalıdır. Büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahların affedileceği Nisa suresinde: “Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı örteriz ve sizi 'onurlu-üstün' bir makama ulaştırırız.”¹⁷ ifadeleriyle dile getirilmektedir.

Bu çalışmanın asıl gayesi, insanın içini adeta kurt gibi kemiren günah kavramının semantik tahlilini yaparak kelimelerindeki yansımalarına da işaret ederek Tefsîr-i Kebîr’de büyük günah işleyen kişinin dünya ve ahiretteki durumlarına ulaşmaya çalışmaktır.

Gayret bizden, Başarım Yüce Yaratandandır.

¹⁷ *Nisâ*, 4/31.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNAH KAVRAMI

Günah konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu alanda kullanılan kavramların hem kelime hem de kavram olarak incelenmesi gerektiği inancındayız. Bu nedenle günahla ilgili kısa bir kavram incelemesi yapacağız.

I. GÜNAH KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

Günah kavramının semantik tahlili diye adlandırdığımız bu başlık altında kavramın sözlük ve kavramsal anlamını ele alacağız. Kavramın iyi anlaşılması için öncelikle kelime anlamından başlayacağız.

A. Günah Kavramının Lügât Anlamı

Dini söylemde sevap kelimesinin karşıtı olarak sıkça zikredilen bu kelime “cnh” kökünden türemiş olup sözlükte “yönelme, meyletme, eğilme, sapma, çıkma” anlamlarına gelmektedir.¹⁸ “Cünah” arapların, bir şeye birisi meylettiğinde söyledikleri bir kelimedir. Misal olarak, gemi suda durup hareket ettiği zaman veya birisi birşeye kalbiyle temayül ettiği zaman kullanılmakla beraber ayrıca eğri olduğu için kaburgalara da “cevanih” denilmiştir. Tüm bunlardan bu kelimenin meyletmek manasına geldiği anlaşılmaktadır. Âlimlerden bu mananın Kur’an istilâhında da aynı kaldığını söyleyenler var olmakla birlikte bazıları da bunun, sadece “batıla ve günaha olan şeye meyletme” manasında olduğunu söylemişlerdir.¹⁹

Günah, Farsça bir kelime olup sözlükte “suç” anlamına gelen ilahi emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları ifade eden bir terimdir.²⁰ Günah kelimesinin, Farsça ve Arapçadan başka dillerde kullanılmaması, kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu görüş kesinlik kazanıp kabul

¹⁸Muhammed Yılmaz, “*Kur’an’da Büyük Günah Kavramı*” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2, Sivas, 2011, s. 256.

¹⁹Fahrettin er-Râzi, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâthu'l-Gayb)*, Trc; Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve C. Sadık Doğru, Th: İsmail Karakaya, Ömer Parlak ve Ahmet Tülek, Akçağ Yay. Ankara, 1988, IV/101-102.

²⁰Adil Bebek, “*Günah*” *DİA*, Ankara, 2003, XIV/278.

görmemiştir.²¹ Allah'ın buyruklarına aykırı düşen, dinen suç sayılan davranışlar islam şeriatının ve insan fıtratının yapılmamasını emrettiği hususları ifade etmek üzere arapça'da günah karşılığında; İsm, zenb, isyan, cürm kelimeleri kullanılır.²² Muhammed et-Tunci'nin el-Mu'cemu'z-Zehebi Farisi-Arabi adlı Farsça-Arapça lügatte günah kavramını karşılayan kelimeler olarak ism, ma'siye, hıyane, isyan kelimeleri verilmiştir.²³ Günah kelimesi "meyletmek, yönelmek" anlamlarına gelmektedir.²⁴

"Günah" olan söz, fiil ve davranışlar Kur'an-ı Kerim'de "zenb" (kasıtlı ve kasıtsız işlenen günah), "ism" (kasıtlı ve bilerek işlenen günah), "hatı-e" (kasten ve bilerek işlenen günah), "fisk"(itaatsizlik), "fuhş-fahşa"(çok çirkin olan günah), "seyyie" (kötülük, günah), "isyan-ma'siyet" (itaatsizlik), "vızı" (günah, ağır yük), "kebire" (büyük günah)... ve benzeri kelimelerle ifade edilmiştir.²⁵

B. Günah Kavramının İstilah Manası

"Günah, insanın şeytana boyun eğmesinin bir sonucu olarak ve onun isteğine uyararak işlemiş olduğu, dünya ve ahirette cezayı gerektiren, toplum hayatına zarar veren, Allah'a itaatle bağdaşmayan herhangi bir fiil"²⁶dir. "Her insan işlerinin çoğunu serbest ve hür iradesiyle yapar. Eğer insanda irade ve hürriyete sahip kendiliğinden fail bir ruh olmasaydı, o işlerde mecburi olur, sorumluluğunun bir anlamı kalmazdı²⁷." Günah, emirlerin yerine getirilmemesi veya yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan dini, ahlaki ve vicdani açıdan sorumluk gerektiren olgudur.²⁸ Bu şekilde tanımlanan günah, kişinin kendi hür iradesi ile dileme ve tercih hakkını kullanarak isteyerek yapmış olduğu fiil olmakla beraber ferdî ve toplumsal hayatta insanı zehirleyen Allah'ın buyruklarına aykırı düşen olgu olup ruhları esir alan bir durumdur. Buna rağmen insana hem maddi hem manevi ferdî ve içtimai alanlarda zararlı olan günahlardan vicdanın tezkiye edilmesi için yine de bir çıkış

²¹ Sadık Kılıç, **Kur'an'da Günah Kavramı**, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984, s. 25.

²² Zübeyir Tekkeşin, **"Günah"** Şamil İslam Ansiklopedisi, III/52.

²³ Muhammed et-Tunci, **el-Mu'cemu'z-Zehebi Farisi-Arabi**, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1969, s. 511.

²⁴ Cihad Tunç, **"Kalam İlminde Büyük Günah Meselesi"** AÜİFD, Ankara, 1978, II/325.

²⁵ İsmail Karagöz, **"İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakterleri"** Diyanet İlmi Dergi, 1995, XXXI,2/ 47-48.

²⁶ Adil Bebek, **Maturidi'de Günah Problemi**, Rağbet Yay. İstanbul, 1998, s. 93.

²⁷ Muhittin Bağçeci, **Allah'ı Bilmek ve Nese'fi'ye Göre İman**, Saray Kitabevi, Kayseri, 1995, 66.

²⁸ Ömer Faruk Harman, **"Günah"** DİA, Ankara, 2003, XIV/278.

yolu vardır. Bunun tezkiyenin adı da ancak tevbe iledir. İnsan, ruhunu arındırmak ve zararlı atıklardan temizlemek için tevbe etmelidir.

“Günah, insanı ve onun geleceğini ilgilendiren, davranışların yönüne tesir eden ve çoğu kez vicdanın hüküm vermesine kıstas olan canlı bir kavramdır.”²⁹ Günah, “Allah’ın emirlerini yerine getirmemek ve yasakladığı şeyleri yapmak”³⁰ olup emir ve yasaklara karşı itaatsizlik ve baş kaldırıdır. Kur’an-ı Kerim, biz insanoğluna hangi davranışları yapmaması gerektiğini bildirip, yapıldığı takdirde hangi cezalara çarpıtılacağı konusunda uyarı yapmıştır. İnsan, helallere uyarak, haramlardan kaçınarak dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilir. Günah işleyen insan bizatihi bu günahın kendisi sorumludur. Çünkü insanı Allahın lütfundan, kereminden uzaklaştırıp onu dünya ve ahirette helâka sürükleyen, sorumluluk ve vebal altında bırakan fiiller, elbette insanı zora sokan durumlardır.

“Günah işleme, hata yapabilme özelliği ile kusurlu ve noksan olan davranışlar yaratılış itibariyle zayıf olan insana özgü bir niteliktir.”³¹ Dünya hayatında imtihan içinde olan insan, hayra da, şerre de, hakka da, batıla da meyledebilecek kabiliyette yaratılmıştır. Bu bağlamda Allah Tealâ şöyle buyurmaktadır: “Ve ona fücürünü ve takvasını ilham etmiştir.”³² Fucur ve takvanın ilham edilmesi nefsin bunlara kabiliyetli kılınmasıdır. Buradan anlaşıldığı üzere Yaradan kullarına iyilik, kötülük kâr ve zarar duygusunu verdiği gibi insanın iyi ve hayır olan işleri yapmasını, günah gibi kula zarar verecek şer ve kötü olan şeyleri yapmamasını ilham etmiştir. Ahsen-i takvim yani en güzel surette yaratılan insan iyi ve hayırlı yolda hayatını idame ettirirse bu yaratılıştaki makamını korur. Aksi takdirde şerre, günaha yönelen insan esfeli safilin’e aşağıların en aşağısına düşerek kendi nefesine yazık etmiş olur. Bunun yanında geniş boyutlu olan bu olgunun, ferdi zararlarının yanısıra ictimai, sosyal, ekonomik ve daha birçok boyutta zararlarının zamanla müşahade ediyoruz.

Günah bir bozulma, bir iç çöküntü olup kişinin inandıklarıyla çelişmesi ve insan sınırlarının neler olduğunu belirten Yaratıcıya bir başkaldırıdır. İnsan dünyaya gönderiliş hikmet ve gayesini göz önüne alarak yaptığı işlerde ve attığı her adımda hakkın hoşnutluğunu kazanabilecek miyim yoksa kaybediyor muyum diye düşünerek

²⁹ Kılıç, *a.g.e.* s. 5.

³⁰ Murat Karasoy, *a.g.e.* Işık Yay. İzmir, 2013, s. 9.

³¹ Karagöz, *a.g.e.* s. 582.

³² *Şems*, 91/8.

sağlam adımlar atmalıdır. Günahlardan uzak durup iyi insan olabilmek, iyi davranışlar sergilemek dünya ve ahiret mutluluğumuz için elzendir. Dünya ve ahirette sevinç ve huzur isteyen kişi imanını güçlendirip, aldatıcı cazibesi olan ve ferdi, içtimai sosyal alanda da insanları etkileyen ve sonunda da ceza gerektiren bu durumdan kaçınılması gerektiğini bilmelidir. Bu bağlamda Allah (c.c.) günah işleyenleri misliyle cezalandıracağını ve günahlarının karşılıksız bırakılmayacağını belirterek, Nisa süresinde şöyle buyurur: “Öteki âlemdeki kurtuluş; ne sizin vahye dayanmayan kuruntularınızla, ne de bize de kitap verildi diyen, önceki toplumların kuruntularıyla gerçekleşecek değildir. Kim bir kötülük yaparsa, onunla cezalanır, kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.”³³ Kötülük yapanında misliyle cezalandırılacağı mahiyetinde En'am süresinde “Kim Allah'ın huzuruna iyi bir iş ve davranışla çıkarsa, bu yaptığıının on katını kazanacaktır. Ama kim de kötü bir iş ile Rabbinin huzuruna çıkarsa, onun aynııyla cezalandırılacaktır. Ve kimseye de haksızlık yapılmayacaktır.”³⁴ buyurulmaktadır.

“Günah, ferdi ve içtimai hayatı enine boyuna her yönüyle ilgilendiren bir kavramdır. İnsanı iyi bir sonuca ileten sevap fiiline karşılık günah, bazen Allah'ın emir ve yasaklarına, zaman zaman kendisinin öz hakkına ve bazen de başkalarının meşru haklarına isyan edip başkaldırmak suretiyle işlenir. Ferdin en isabetli kararlar almaktan uzaklaştıran ve toplum için en acı sonuçları hazırlayıp onların cezalandırılmasına sebep olan bir fiildir.”³⁵

“Günah, şuurlu varlığın aktivitesini zamana yayan, onu zaman içinde denemelere sürükleyen olgudur.”³⁶ “Her şeyden önce bilinçli ve iradeli insanın fiili aktivitesi olan günah, zamana yayılan bir zincir halkası gibi olup bunu hayatında alışkanlık haline getirmiş insan günahla ilgili birçok denemeler yapabilir. Reel bir vakıa olan günah, Kur'an-ın normatif bir kural ifade eden hüküm görüşlü tesbitleri, fiil ve davranışlara ayırdığı değer hükmü realiteden, zaman ve mekândan kopuk olamaz.”³⁷ İnsanın yapması gerektiği ve kaçınması gerektiği şeyler onun etrafında,

³³ Nisâ, 4/123.

³⁴ Enâm, 6/160.

³⁵ Kılıç, a.g.e. s. 32.

³⁶ Kılıç, a.g.e. s. 56.

³⁷ Kılıç, a.g.e. s. 204.

karşısında, belkide en yakınındadır. Buradan hareketle zaman günah ve insan kavramları bir örüntü içerisinde yer alır.

Günah, kul ile Allah arasındaki ahengi bozup ileriki safhada onun masumiyetini katledip benliğine korkular, endişeler salıp ruhsal gelişimini esaret altına alıp endişelere ve sıkıntılara kapı aralayan bir şuur parçalanmasıdır. İnsan bizatihi davranışlarının yörüngesini, motifini idare edebilecek donanımda ve bu konumdan yaratılmıştır. Kişinin, bizatihi kendisinin dokuduğu bu günahı başkası çekemez. Bu bağlamda ayet “Hiçbir nefis başkasının hatasını üstlenemez³⁸” şeklinde buyrulur.

“Günah kavramı; uluhiyetin, ubudiyetin ve nimetlerin İnkârı olan küfür kavramının karşılığında da kullanılmaktadır. Ancak küfür kavramı diğer yasaklanan bütün fiilleri de kapsamı, küfür kelimesinin diğer günah kavramlarından daha genel ve farklı bir kavram olduğunu göstermektedir.”³⁹ Birine kafir denilince ona tekrardan günahkar denmesinin bir anlamı yoktur. Çünkü kafir Allah’ı kabul etmiyorki emirlerini yerine getirmesi söz konusu olsun.

Buraya kadar günah kavramının lügât ve ıstılah manasını vererek tanımaya çalışılmıştır. Günah, “Cenab-ı Hakkın emr-i şerifine mutabık olmayan iş olup”⁴⁰ kalbe işleyip, kalbi siyahlandıran, ruhta alışkanlık haline gelen çirkinleşme ve bozulmadır. Bu günah kavramının şimdi de hadislerde ne şekilde ele alındığı incelenmeye çalışılacaktır. Burada Kuran’daki anlamlarından bahsetmeyeceğiz. Zira ilerki bölümlerde genişçe ele alınacaktır.

C. Hadislerde Günah

Elbette Kur’an ve hadis, Peygamber (s.a.v.)in bizlere emanet olarak bıraktığı çok önemli iki hazinedir. Çünkü gerek Kur’an ve gerekse Hz. Muhammed’in hadis ve sünnetlerinde bir Müslümanın hayata nasıl bakması ve yaşamını nasıl sürdürmesi gerektiğinin prensipleri yer almaktadır. Kur’an adeta işin teorik boyutu olup Hz. Peygamberin yaşantısı da bunun pratik uygulamasıdır. İnsanı yaratan yüce yaratıcı, kulun ihtiyaçlarına binaen hayatını temellendireceği temel düsturları kitabı

³⁸ *Necm*, 53/38.

³⁹ Solmaz, *a.g.e.* s. 7.

⁴⁰ Abdullah Yeğin, *Yeni Lûgat*, Yeni Asya Yay. İstanbul 1975, s.177.

vasıtasıyla insanlığa ulaştırmıştır. Bunun pratik hayatta nasıl uygulanacağını ve insanın nasıl bir yaşam sürdürmesi gerektiğini, nelerden kaçınması gerektiğinin gözle görülür örnekliğini o yüce peygamber seğilemiştir. Bundan dolayı Kur'an ve sünnet birbirinde ayrılamayacak iki unsurdur. Kur'an'ı anlamak için hadis ve sünnete, sünneti ve hadisi anlamak içinde Kur'an'a bakmak zorunda olduğumuzun bilincini hiçbir zaman unutmamamız gerekir.

Hız. peygamber insanlığa emir ve nehiyleri iletmiş ve bununla da kalmayıp yaşam alanında tatbik edip en güzel örnek mesabesinde olmuştur. O Yüce insan ki bir insanın maruz kalıp katlanabileceği tüm zorluklara göğüs germiş ilahi buyrukları toplumuna hayatı pahasına da olsa ulaştırmıştır. Buna rağmen o kutlu insan ilahi mesajı kendi yaşamındaki örnekliği ile sergilemek için her türlü eza, cefa ve hakaretlere maruz kalmıştır. İşte bir insanın nasıl bir hayat sürmesi gerektiğini Kur'an ve sünnet olmadan düşünmek imkânsızdır. Yüce Peygamberin en güzel örnekliğine Kur'an'da şahitlik eder. Şöyle ki: "Sen, kesinlikle yüce, büyük, faziletli, saygıdeğer bir ahlâkı, insan tabiatına uygun üstün bir hayat tarzını yaşamaya, benimsetmeye, öğretmeye, savunmaya memursun."⁴¹

Peygamber (s.a.v.) hükümleri teyid etme görevlerinin yanı sıra hükümlere açıklık getirme yetkisi bulunmakla beraber hem ashabına hemde biz ümmetlerine hayatın beşeri kısmı için de çözüm yolları sunmuştur. İşte bizde bunların delili olan hadislerden örnekler vermeye çalışacağız.

Hadis ve sünnet bir müslümanın dini hayatında önemli bir yere sahiptir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "Size iki şey bırakıyorum, bunlara uyduğunuz müddetçe dalâlete düşmezsiniz; Allah'ın kitabı ve benim sünnetim." buyurur. Ümmet-i Muhammed'in selameti, rehber-i ekmeli olan Hazret-i Muhammed (a.s.)'a uymalarına bağlıdır. Bizler dinimiz adına her şeyi O Zat'a borçluyuz. Peygamberler, Cenab-ı Hakk'a imandan ve O'nun, sıfât-ı sübhâniyesi ve esmây-ı hüsnâsıyla bilmeye kadar Peygamberân-ı izâmı hakiki yönleriyle öğretilip cennet-cehennem, ibadet-ü tâatten günlük işlerimizdeki durumlara kadar bildirmiştir. Ümmetini her şeyden çok seven o yüce peygamber, ümmetinin önündeki uçurumları dümdüz edip, ümmetinin tuzağa düşeceği mayınlı yolları, tabiri caizse günah çukurlarını bildirip

⁴¹ *Kalem*, 68/4.

uyarmıştır. Bu dünyada insana hem manevi, hem maddi manada eziyet veren, ve ferdi içtimai, sosyal ekonomik boyutları olan günah hadislerde de yerini almıştır.

Çalışmanın bu bölümünde insanlığın kurtuluş abidelerinden olan hadisler ışığı altında örnekler sunarak kalbi tırmalayan bu günah olgusuna peygamber penceresinden bakarak büyük günahların hangileri olduğuna değinerek konumuza giriş yapacağız.

Ubey ibnu Umeyr (r.a.)'ın babasından anlattığı ve bir adamın büyük günahlardan sorması üzerine ifade ettiği bir hadisi şerifte Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır:

“İnsanı mahveden yedi gūnahtan kaçının.

- Ey Allah'ın elçisi, bu yedi günah nedir? diye sorduklarında, Peygamber (s.a.v.):

- Allah'a ortak koşmak, efsūn yapmak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, riba (faiz) yemek, düşmana hücum anında savaştan kaçmak, namuslu, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirası yapmaktır” buyurdular.⁴²

Bu hadis incelendiğinde yedi husustan bahsedilip bu hususlar günahlar arasında zikredilmiştir. Bu davranışlardan biri Allah'a ortak koşmak ki günahların en büyüğü kapsamındadır. Şirk Allah'a karşı işlenen günahların en başında gelip, bu günahı işleyenlerin Allah (c.c.) tarafından affedilmeyeceği ve kâfirlerin ebedi olarak cehennem azabına atılacağı belirtilir. Çünkü “şirk, Allah'a uluhiyetinde, sıfatlarında ve fiillerinde eşinin ve ortağının bulunduğunu iddia etmektir”⁴³ tanımama fiili olup “Kur'an bunun büyük bir zulüm olduğuna dikkat çeker”⁴⁴. Bu hadiste Hz. Peygamber küfrü günah kavramı için de saymıştır.

Hadiste geçen diğer gūnahta sihir yapmaktır. Sihir sebebi gizli olan bir şey olup hilekârlıktan öte bir durum değildir. Sihir insan ruhunda ve tabiatında aldatıcı etki meydana getiren bir husus olup bir kısmı gerçek bir kısmı bazı gerçeklerle

⁴² Buhari, “*Tıp*” 48; Müslim, “*İman*” 38.

⁴³ Ahmed Saim Kılavuz, **İman Küfür Sınırı**, Marifet Yay. İstanbul, 1990, s. 75.

⁴⁴ Macit Nadim, **Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum**, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya, 1992, s. 30-40 arası.

örüntülü ruh halidir. Tamamen aldatmadan ibaret olan, ruhları tesir altına alan, düşünceleri karıştıran, gönülleri çelen, insanları birbirlerine düşüren karı kocayı birbirinden ayıran bir durum olup bu bedbaht insanların cezalarını hem bu dünyada hem de ahirette görecekleri belirtilir.

Diğer günaha gelince haksız yere adam öldürmek karşımıza çıkar. Şunu bilmelidir ki her insanın yaşama hakkı vardır ve bunu kimse engelleyemez. Zira bir insana kıymak, tüm insanlığı öldürmekten öte geçemez. İnsan hayatı her zaman kutsaldır. Bu konuda din, dil ve ırk ayırımı yoktur. Cana kıyan insan, hem büyük günah işlemiş hem de ebedi yurdunu seçmiştir.

Yetim malı yemeye gelince ilk önce şu husus iyi bilinmelidir ki; insanların birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları vardır. İnsan hakları, büyük küçük herkesin hakkı demektir “İslam Dini, özellikle, güçsüzlerin haklarına tecavüz edilmesini yasaklar, aksine onların korunmasını emreder. Kendilerini savunma hususunda güçsüz olan bu kişilerin haklarına riâyet edilmesi hususunda açık tehditleri bildirir.”⁴⁵

Yetim malının yenmemesi gerektiğini insan, psikolojik olarak empati yaparak nihayetinde anlayabilir. Çünkü o yetimler toplumun bize birer emanetleri ve cennete ulaşmak için bir vesile olup, Rabbimizin emanetleridir. Biz onları koruyup kollamazsak, eğitmezsek, üzerimize düşen görevleri yapmayıp üstüne üstelik acımasızca mallarını yersek mahşer gününde bu insanların ve en önemlisi Allah’ın bizden hesap soracağını bilmemiz gerekir. Buna en güzel cevabı kelimanın tecellisiyle Rabbimiz veriyor Nisa 20. Ayette yetim malı yiyenlerin karınlarına ateş doldurmuş olacaklarını ve alevli ateşe gireceklerini buyurur. Diğer bir günaha gelince helâl olmayan haksız kazanç olan ribâ gelmektedir. Kur’an’ın ve hadislerin günah kapsamına aldığı bu fiili işleyenleride kabirlerinden şeytan çarpmış gibi kalkacakları belirtilir. Düşmanlara karşı güçlü ve kuvvetli olmak rahat huzurlu mutlu yaşamın adresi de barıştan ve barış için savaştan geçer elbet. Vatan için savaşmak ve bu uğurda şehit olmak ne yüce bir şereftir. Fakat bunları arka plana itip savaş meydanından kaçmanın cezası Allah’ın azabı ve cehennemdir. Bir kimsenin yapmadığı bir şeyi yaptı diye isnat etmek hele bunu da namuslu bir kadına zina

⁴⁵ Hayrani Altıntaş, **İslam Demokrasi ve İnsan Hakları**, Gündüz Yayıncılık, Ankara 2011, s. 189-190.

isnadında bulunmak şeklinde yaparsa bu durum insanın şeref ve haysiyetini baltalamaktan öte gitmez. Bu durum büyük bir vebâl ve kul hakkıdır. Başkalarına eziyet etmek ve acı çektirmek, onurunu zedelemek bir Müslümana yakışmayan kötü ahlaktır. Bunu yapan hem dünyada günah kazanmakta hem de birlik beraberlik duygularını zedelemektedir. Haksızlığı oranında sevaplarından alınıp hak sahibine verir ki iflas etmiş olabilir. Günahlara baktığımızda ya yaratana karşı ya da başka insana karşı işlendiğini görüyoruz Sonuç itibariyle günahlar kişinin hem dünyasını hem de ahiretini etkilemektedir.

Büyük günahların bilinmesi ve sayılarının tesbiti konusu kelim âlimlerince önem kazanmıştır. Zira büyük günah işleyen imani durumunun ne olduğu, küfre düşüp düşmediği ve hangi suçların büyük günah olduğu konuları tartışmalara yol açmıştır. Büyük günahların dokuz, on, on iki olduğu hadislerle dayanırken, bazıları tarafından bu sayı yetmiş, hatta dört yüz yetmiş altıya kadar çıkarılmıştır.⁴⁶

“Kitap ve sünnette işleyen kimsenin şiddetle tehdit edildiği her fiil büyük günahdır.”⁴⁷ Kur’an’ı Kerim’de günah olan şeyler yasaklanmakla beraber bunlar, belli bir sayı ile sınırlandırılmamıştır. Bir hadis-i şerifte: Allah’a ortak koşmak ana babaya isyan etmenin, günahları en büyüğü olduğunu söyleyen Hz. Peygamber (s.a. v.), ayakta iken oturmuş ve üç defa : “Yalan sözden sakınınız” demiştir.⁴⁸

Diğer bir hadis-i şerifte şu şekildedir: “Şu yedi helak edici şeyden sakınınız. Nedir onlar ya Rasulallah? sorusu üzerine Allah’ın Rasülü şöyle buyurur: Allah’a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere Allah’ın yasakladığı cana kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş günü geri dönüp kaçmak, bir şeyden habersiz mâsum, inanmış kadınlara zina suçu atmak.”⁴⁹

Büyük günahların sayıldığı başka hadisler de vardır. Bu hadislerin amacı, büyük günahların sayısını belirtmek değildir. Bu hadislerde durum gereğince, Allah’ın Rasülü, büyük günahlar bunlardan ibarettir, bunlardan başka büyük günah yoktur, şeklinde bir şey söylememiştir. Buna rağmen “İbn Mes’ud’a göre dört, Abdullah b. Ömer’e göre yedi, Abdullah b. Amr’a göre dokuz tanedir. Abdullah İbn

⁴⁶ Gölcük, Toprak, *a.g.e.* s.127.

⁴⁷ Kılıç, Sadık, *a.g.e.* s. 322.

⁴⁸ Buhâri, “*Şehâdât*” 1291; Müslim, “*İman*” 38.

⁴⁹ Buhâri, “*Vesâyâ*” 23, “*Hudud*” 44; Ebu Dâvud, “*Vesâyâ*” 10.

Abbas, yetmiş yakın büyük günah olduğunu, ancak tevbe ile büyük günah kalmayacağını, ısrar edince de küçük günahın büyük günaha dönüşeceğini, Allah'a isyan olan her şeyin büyük günah olduğunu söylemiştir.⁵⁰ Nitekim Hz. Peygamber: “Üzerinde ısrar edildikçe, küçük günah yoktur” buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber (s. a.v.) başka bir hadiste ise göze önemsiz görünen günahlardan açıkça sakındırmaktadır: “Ey Aişe, önemsiz gibi görünen günahlardan sakın! Çünkü bu günahlar için, Allah tarafından görevlendirilmiş bir görevli vardır. Çünkü küçük günahlar insanda bir araya gelince onu helak eder.”⁵¹ Bu hadis incelendiğinde günahın küçüklüğünün değil, fakat kendisine karşı gelinen Allah'ın azamet ve yüceliğine bakarak, günahlardan sakınmak gerekir. Bilakis günahları önemsememek ve günahlarda ısrarcı olmak, insanı büyük günahlara teşvik etmektedir.

Hadisi şeriflerde günah genelde şu şekilde tarif edilmektedir. Nevvas İbn Sem'an(r.a.) bir gün Rasulullah'a iyilik ve günah nedir diye sorar. Hz. Peygamber(s.a.v.)'de ona şöyle cevap verir: “İyilik, ahlakın güzel olmasıdır. Günah ise kalbini tırmalayıp, insanların muttali olmasından hoşlanmadığı şeylerdir.”⁵²

Allah Rasulü mü'minleri günahlara karşı uyarılmış ve uyararak da kalmayıp Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı dikkat etmelerini istemiştir. Bununla da yetinmeyip ümmetinin küçük günahlar konusunda da dikkatli davranmasını ve özen göstermesini istemiştir.

Abdullah İbn-i Amr'ın rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir kimsenin anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır.” Sahabe; “Ey Allah'ın elçisi! Hiç insan anne ve babasına söver mi?” dediler. Peygamber (s.a.v.); “Evet, bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver. Adamın anasına söver, o da onun anasına söver” buyurmuştur.⁵³ Bu hadisten de anlaşıldığı üzere Allah Rasulü sövmeyi büyük günahlar arasında zikretmiştir. Bu anne ve babaya karşı olursa durum daha vahimdir. Çünkü insanın doğmasında, yetiştirilmesinde terbiye edilmesinde, topluma yararlı insan haline getirilmesinde etkili olan bu insanlar elbette itaate layıktır. Her türlü fedakârlıkta bulunan ve bunları

⁵⁰ İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, Şefkat Yayıncılık, I/ 486; Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, II/ 268.

⁵¹ İbn Mace, “Zühd” 29.

⁵² Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV/ 182-227.

⁵³ Buhari, “Edeb” 4; Müslim, “İman” 38.

karşılık beklemeden yapan o kutlu insanlar, sövülmek için değil bilakis evlatlar için cennet vesilesi için yaratılmışlardır. Zira anne babaya yaşlandıkları zaman yapılacak hizmet ve itaat kişinin cenneti kazanmasına bir sebeptir. Aksi takdirde cenneti kaybettiği gibi büyük günah sahibi olacaktır. Rabbinin huzuruna bu şekilde çıkmak ve Peygamberin dediği gibi rezil rüsvay olup, burnunun sürtülmesi acı ama gerçek durumdur.

Bu hadiste dikkatimizi çeken bir noktada diğer tarafı tahrik edip sövmenin, karşı taraftaki insandada aynı duyguları uyandırıp onuda günaha sürüklemektedir. Yani netice itibariyle ikinci yahut üçüncü kişi olaya karışarak halka büyüüp günah olan davranış toplumsal boyuta ulaşacaktır. Rasulullah(s.a.v.) “Anne, babasından birinin veya ikisinin ihtiyarlıklarına yetişipte cennete girmeyenin burnu sürtülsün şeklinde buyurmuştur”⁵⁴. Bir Müslüman akıllı hareket edip elindeki imkânı ve içinde bulunduğu durumu kâra dönüştürebilir. Tabii ki burada bahsedilen maddi kâr değil Allah Tealâ’nın hoşnutluğudur. Ve sonucunda hem kendi mutlu olur, hem de çevresi memnun olur.

Beşir b. Muhacir, İbni Büreyde’den o da babasından Rasulullah’ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir: “Muhakkak ki bir mü’minin katledilmesi Allah katında dünyanın yok olmasından daha büyüktür.”⁵⁵ Bu hadiste Peygamber (s.a.v.) mü’minin öldürülmesini Allah (c.c.) nazarında dünyanın yok olmasından daha büyük olay olduğunu vurgulamış ve insan hayatına verdiği yüce değeri ortaya koymuştur. Çünkü elleri kana bulaşan insan hayatı boyunca ne huzur bulabilir ne de bu dünyada rahat edebilir. Allah ve Rasulünün yüz çevirdiği insan nefesine zulmetmekten başka bir şey yapmamıştır.

Ebu Hureyre’nin anlattığına göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Beş vakit namaz ve Cuma namazı diğer Cuma namazına bir Ramazan diğer Ramazan’a kefarettirler. Arada büyük günah aralarındaki küçük günahları affettirirler.”⁵⁶ Allah Tealâ Rahman, Rahim, Gafur isimlerinin tecellileriyle kullarını affetmek istemektedir. Burada insana düşen vazife, üzerine verilen sorumlulukların bilincinde olup, ona göre adım atmasıdır. Çünkü yaradan, kuluna cüz’i irade ve akıl vererek

⁵⁴ Müslim, “*Birr*” 3.

⁵⁵ Nesai, “*Tahrîmi’d-Dem*” 83, 84.

⁵⁶ Müslim, “*Taharet*” 209, 233.

yaptığı fiillerinin elbette bir gün kıyamet gününde karşılığının verileceğini Kur'an'ı Kerimde defalarca zikretmiştir.

Câbir b. Abdullah (r.a.)'tan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hiçbir deve, koyun ve sığır sahibi yoktur ki zekâtını vermediği o hayvanlar; kıyamet günü bir meydanda sahibini tırnaklarıyla ezip çiğnerler, boynuzlarıyla tosalarlar. O gün boynuzsuz veya boynuzu kırık hiçbir hayvan olmayacaktır.” “Ey Allah'ın Rasûlü! O hayvanların hakkı nedir?” diye sorduk: “Hayvanların erkeklerini başkalarına tohumluk olarak vermek, Allah rızası yolunda su ve yük taşımak için o hayvanları ödünç vermektir. Yine bu hayvanlar dışında hiçbir mal sahibi yoktur ki zekâtını vermemiş ise o malları, kıyamet günü başının tüyleri dökülmüş bir yılan şeklinde gösterilir. Sahibi ondan kaçır o da sahibini kovalar ve ona şöyle der: “İşte bu senin cimrilik yaptığın servetin. “Bakar ki ondan kurtuluş yok, elini o yılanın ağzına koyar yılanda güçlü bir hayvan gibi dişleri ile çiğneyip ezmeye başlar.”⁵⁷

İslamın emirlerinden biri de zekâttır. Kur'an'da namazdan sonra ve sık sık arka arkaya zikredilen bir kavramdır. Bu emre uyulmadığı takdirde insanın başına neler geleceği anlatılmaktadır. Çünkü zekât, fakirin zengin üzerindeki hakkıdır. Bu görevini yerine getirmeyen zengin, fakirin hakkını Allah c. c. indinde gasbetmiştir. Adalet bir gün muhakkak tecelli edecektir.

Rasulullah(s. a. v.) “Benim adıma yalan söz söylemek başkaları adına yalan söylemek gibi değildir. Kim kasten bana yalan söz isnat ederse cehennemdeki yerini hazırlasın.” buyurmuştur.⁵⁸ İftira, Allah indinde büyük günahlar arasındadır. Bu iftiranın yüce dinin temsilcisi olan insana yapılması affedilir bir durum olmayıp sonunun cehennem olduğu belirtilir. Peygambere yalan söz isnat edip uydurma hadisler üzerinden dini baltalamak ve tahrif etmeye çalışmak sinsi bir çalışmadır.

Yine büyük günahla ilgili başka bir rivayette Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Kim yalan sözü ve onunla amel etmeyi ve cehaleti bırakmazsa; onun yemeyi içmeyi bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur.”⁵⁹ Ramazan ayı, mü'minlerin bağışlanması için önüne sunulmuş büyük bir nimettir. Allah'u Tealâ'nın kullarının tuttuğu oruçlara kıldığı namazlara ihtiyacı yoktur. Fakat

⁵⁷ Müslim, “*Kitabu'z-Zekât*” 987.

⁵⁸ Buhari, “*Kitabu'l-Cenâiz*” 1291.

⁵⁹ Buhari, “*Kitabu's-Savm*” 1903.

ibadetleri yerine getirirken, altındaki hikmetleri gözetilerek, amaç Allah rızası için olmalıdır. Eğer böyle yapılmazsa kaybeden yine kul, amaçtan sapan yine kuldür.

İbn Abbas (r.a.) Peygamberden şöyle rivayette bulunmuştur: “Büyük günahlar öyle amellerdir ki Allah Tealâ onun sonunu cehennem kılmıştır veya gazabına layık görmüş veya lanet etmiş veyahut azap ile noktalamıştır.”⁶⁰

Sihirbazın sihir yapması günah olduğu gibi bir Müslümanın herhangi bir probleminin çözümü için falcıya gitmeside aynı şekilde günahdır. Çünkü bu bir şekilde yol izlemek onu tasvip niteliği taşır. Bununla da kalmayıp ona inanma eğilimi şeklinde de yorumlanabilir.

Büyük günahlardan sayılan bir diğer günahta intihar etmektir. Peygamber (s.a.v.), “kendisini demir parçasıyla vurarak öldüren cehennem ateşinde olacaktır, buyurmuş. Aynı zamanda zehir içmek suretiyle kendini öldüren kimsede zehir elinde ve cehennem ateşinde ebedi ve daimi olarak o zehri içip duracağını bildirir. Her kim de kendisini bir dağdan aşağı atar ve kendisini bu şekilde öldürürse o kimsede cehennem ateşi içinde ebedi ve daimi olarak kendisini yüksekten aşağı bırakır vaziyette azap görecektir.”⁶¹ Cana kıymanın hem bu dünyada hem de ebedi dünyada bir cezasının olduğunu görüyoruz. Bunun ilahi emre bir karşı çıkış niteliğinde olup sonunun cehennem olduğunu görmekteyiz.

Haksız yere lanet okumakta cehennemliklerin sıfatlarından biri olup büyük günahlar arasındadır. Bu beyanda Rasulullah (s.a.v.) Müslüman’a sövmek fasıklıktır ve onu öldürmek küfürdür şeklinde buyurmuştur.”⁶² Yine aynı konuda Allah Rasülü Müslümana lanet etmek onu öldürmek gibidir buyurmuştur. İnsan öldürmek zaten büyük bir günahdır böylece lanet okumakta dolaylı yoldan günaha bağlanmıştır.

“Peygamber (s.a.v.), Allah her kimi bir tebaanın başına yönetici yaparda o yönetici iyilikle onları yola getirmese Allah (c.c.) ona cenneti haram kılar”⁶³ şeklinde buyurmuşlardır. Başta yöneticiler olmak üzere bütün müslümanlar iyiliği emredip insanları kötülük konusunda uyarıp, günah işleyenin elinden tutup doğru

⁶⁰ Ahmed Serdaroğlu ve Lütfi Şentürk, *İslam'da Helâller ve Haramlar*, Çevik Matbacılık, İstanbul, 1990, s. 9; Müslim, 2/85.

⁶¹ Buhari, *Tıbb* 2044.

⁶² Buhari, *Edep* 64.

⁶³ Buhari, *Kitabu'l Ahkâm* 7151.

yolu göstermek zorundadır. Zira Allah rasulünün buyurduğu gibi: “Hepimiz çobanız ve hepimiz güttüklerimizden mes’ulüz.”⁶⁴ Bu hadisi hayatımıza uyarladığımız zaman karı koca birbirinden, anne baba evladından, öğretmen talebesinden, devlet reisine halkından sorumludur. Bana değmeyen yılan bin yaşasın atasözü doğru olmayıp bu toplumu hep birlikte islamın güzel prensipleriyle bezeyip inşa etmek zorundayız. Zira bu yılan süretindeki kötükler bir gün bizi ve sevdiklerimizi zehirleyebilir.

İnsanlar bazan nefsani arzularının bazan da şeytanın ayartmaları sonucu ve buna da kötü arkadaş ortamının etkisiyle kötü alışkanlıkların kucağına düşebilir. Dünya hayatının cazibesine kapılan insan, şöhret ve servetin etkisiyle zararlı alışkanlıklar edinebilir. Bunlardan biride her türlü kötülüğün anası olan içkidir. Peygamber (s.a.v.) sürekli içki içip bu halde ölen kimseyi puta tapan kimseye benzetmiştir.⁶⁵ Bu hadiste Allah Rasülü içkiyi şirke denk saymıştır. İnsanın akıl melekelerini alt üst edip nice yuvalar yıkıp bozgunculuk çıkaran içkinin, haram kılınmasının hikmeti, sarhoş olan kişinin fiillerine bakıldığı zaman daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynağı itibariyle şeytana dayanan kötü bir haslet olan kibir, gurur, kendini beğenip başkalarını hor ve hakir görmek de büyük günahlar arasındadır. Rasulullah (s.a.v.) “Kibir hakkı İnkâr ve insanları hakir görmektir.” şeklinde buyurmuştur.⁶⁶ Kibir, insanın elindeki bir nimet dolayısıyla (ilim, makam, mevki, şöhret) insanları kendinden aşağı görüp her şeyin tek malikinin yaratan olduğunu unutup kendini aldatmasıdır. İnsanları hiçe sayıp aşağılayan bu zihniyet, her zaman kaybetmeye mahkûmdur.

Rasulullah’ın biz ümmetlerinin fitratına ters düşen ve ümmetine yakıştıramadığı diğer büyük günahta hıyanet ve yalancılıktır. Hele ki bu yalancılık, aleyhte olursa o daha kötüdür.

Allah Rasulünün, cenaze namazını bile kılmaktan kaçındığı insan ganimet çalan kişidir. Zeyd b. Halid el Cüheni diyor ki “Adamın biri Hayber gazvesinde ganimetlerden çaldı. Rasulullah (s.a.v.) onun cenaze namazını kılmaktan kaçındı. Ve dediki: “Arkadaşınız Allah yolunda ganimetlerden çaldı.” Bunun üzerine onun

⁶⁴ Buhari, “*Kitabu’l-Ahkâm*” 7138; Müslim, “*Kitabu’l-İmare*” 1829.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.* 2/272.

⁶⁶ Müslim, “*Kitabu’l-İman*” 91.

eşyalarını karıştırdık ve iki dirhem değerinde bir boncuk bulduk”⁶⁷. Birçok insanın hakkı olan bir malı gizli yollardan çalmakta büyük günahlar arasında zikredilmekle kalmamış Peygamber (s.a.v.) bu kişinin cenaze namazını dahi kılmayarak fiilen tepkisini ortaya koymuştur.

İnsanların mallarını haksız bir şekilde zulümle ele geçirmekte büyük günahlar arasındadır. Kulun kula yaptığı zulmün asla karşılıksız kalmayacağı gün, bu haksızlık bir karış toprak dahi olsa, o toprak o, mütecevizin boynuna halka halinde geçirileceğini Allah Rasulü buyurmaktadır.⁶⁸ Görülüyor ki haksızlığın büyük küçük, iğneden ipliğe hesabının sorulacağı belirtilir. Bu hükme aldatan, ödünç aldığı şeyi inkâr eden, ölçü ve tartıyı noksan yapan, ayıplı malı ayıbını gizleyerek satan, müşteriye fiyatı fazla söyleyen kişide aynı kapsamdadır.

Başka kişilerin alın teriyle kazandığı mal ve serveti, hudutsuzsa küstahça ele geçirmeye çalışan hırsız kişide büyük günah kapsamında bir fiil işlemiştir. Allah rasulü şöyle buyurmaktadır: “Eğer muhammed kızı Fatıma dahi hırsızlık yapsa elbette onunda elini keserdim.”⁶⁹ Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin cezası hem Kur’an’ı Kerim’de hem de hadislerde ibret verici cezalarla karşılığını bulmaktadır.

Yalan, başlı başına günah sayılmakla beraber bu yalan, Allah’ı şahid tutmak suretiyle perçinleştirilirse bu durum içinden çıkılmaz bir hal alır. Peygamber (s.a.v.) buyuruyor ki: “Yüce Allah’ın kıyamet gününde konuşmayıp onları temize çıkarmayıp acı azabı tattıracağı üç insan gurubu vardır: Elbisesini kibirle yerlere süren, verdiğini başa kakan, diğer biri de ticaretini yalan yeminle artıran kişidir.”⁷⁰ “Dört şey kimde bulunursa o kimse halis münafık olur. Kimde onlardan bir parça bulunursa onu terk edinceye kadar o kimsede nifaktan bir parça bulunur.

1-Emanet edildiği zaman ihanet eder.

2-Konuştığında yalan söyler.

3-Söz verdiğinde cayar.

⁶⁷ Ebu Davud, “*Kitabu’l Cihad*” 2710; Nesai, “*Kitabu’l-Cenaz*” 64.

⁶⁸ Buhari, “*Kitabu’l bed’il-Halk*” 3195; Müslim, “*Kitabu’l-Musaka*” 1612.

⁶⁹ Buhari, “*Kitabu’l-Hudud*” 6788.

⁷⁰ Müslim, “*Kitabu’l-İman*” 206; Ebu Davud, “*Kitabu’l-Libas*” 4087.

4-Düşmanlık ettiğinde haktan ayrılır.”⁷¹

Görüldüğü üzere yalan, hem büyük günah kapsamında olup hem de münafıklık alametleri arasında zikredilir. Sadece ferdi planda olmayıp karşıdaki insana da zarar veren bu kötü haslet bir fücurdur. Bunu alışkanlık haline getiren Allah indinde “kezzab”tır.

Büyük günahlar arasında zikredilen diğer bir günah çeşidinde amelleri zayıf eden kötü haslet olan riyakârlıktır. Rasulullah (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Her kim yaptığı işi işittirirse, Allah o kimseyi işittirir. Ve her kim riya yaparsa, Allah da onun iç yüzünü meydana çıkarır.”⁷² Hz. peygamber döneminde nifak sayılan riyakârlık, Allah rızasını devreden çıkararak başka amaçlar uğrunda insanları aldatma kılıfıdır. Diğer insanları aldatıp mallarını veya ilimlerini başkalarına gösteriş için sarfedenler belki bu dünyada bir şekilde taltif edilsede ahirette Peygamber sözü dairesinde yüz üstü sürüklenerek cehenneme atılacaktır. Yapılan, edilen, okunan, öğrenilen kısaca hayatın ta kendisi Allah rızası merkeze alınarak idame ettirilmelidir. Dünyalık için ilim öğrenmek ve dünyalık için ilmi gizlemek te büyük günahlar arasında yerini alır. Öğrenilen ilmi sadece dünya menfaatleri doğrultusunda kullanmak veya bu ilmi sırf desinler uğruna yapıp üstünlük taslamak âlim olan ilim erbabına yakışmaz. Öğrenilen ilimle amel edip insanların istifadesine sunup topluma ışık tutup toplumu bilinçlendirmek, âlim insanın vasfı ve aynı zamanda görevidir. İlim gizlenmek için değil bir goncagül gibi etrafa misk kokusu yayan, hayatı anlamlandıran bir hazinesidir. Kurtulmak, kurtarmak ve insanlığı selamete çıkarmak için öğrenmek, amel etmek gereklidir. Bunun tersi bir durum söz konusu olduğunda Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur: “Kim ilmi gizlerse Allah ona kıyamet gününde ateşten bir gem vurur.”⁷³

İtikadi konuları bünyesinde barındıran kelimeler ilmi doğrultusunda ve iman esasları çerçevesinde, mü’min kişi Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ölümden sonra dirilmeye, hayır ve şerriyle kadere inanmalıdır. Allah’ın ezeli takdiri ve ilmi olan kader inanılması gereken esaslar arasındadır. Bu

⁷¹ Buhari, “*Kitabu’l-İman*” 34.

⁷² Buhari, “*Kitabü’r-Rikak*” 6499; Müslim, “*Kitabü’z-Zühd*” 2986.

⁷³ Tirmizi, “*Kitabu’l-İlim*” 3658.

konuda Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Anne babaya karşı gelen, kaderi inkâr eden ve şarap içen cennete giremez.”⁷⁴

Müneccim ve kâhinlere inanıp zan üzere hareket etmek bu doğrultuda bilmediği şeyin ardına düşmekte büyük günahlar arasında geçmektedir. Bu konuda Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:” Kim bir kâhini ya da falcıyı görürde onun dediğini doğrularsa muhakkak ki Muhammed’e indirilen Kur’an’ı inkâr etmiş olur.”⁷⁵ Bu konuya binaen şunu da bilmekteyiz ki gelecek hakkında bilgi, yalnızca Yüce Allah’ın yanında olan bir husustur. Bir takım kötü niyetli insanların ağına düşüp madden ve manen zehirlenip sömürülmek bir müslüman için uygun değildir. Bu insanlardan medet beklemek uygun değildir. Günah, büyük de, küçük de olsa insanı olumsuz etkileyip kalbine sirayet etmektedir. İnsanın kalbini kaplayan bu zehir insanda psikolojik sorunlara, toplumda ise sosyolojik sorunlara gebedir. Bu kötü haslet insanda olağan durum olarak melekeleştirilirse durum içinden çıkılmaz hâl alır

Sonuç itibariyle Peygamber (s.a.v.)’in hadisleri incelenerek büyük günahlarla ilgili hadisler ışığında konu açıklanılmaya çalışılmıştır. “Günah kavramına Genel Bir Bakış” başlığı altındaki bölümde de değinildiği üzere günah insanın maddi ve manevi boyutta etkileyen aynı zamanda ferdi, toplumsal psikolojik boyutu da olan bir olgudur. Peygamber (s.a.v.)’in bununla ilgili olarak, Mutaffifin suresinin “Hayır, hayır onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas tutmuştur,”⁷⁶ ayetindeki “rane” ibaresini tefsir ederken; “Şüphe yok ki mü’min bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer mü’min pişman olur ve istiğfar ederse siyah nokta silinir. Mü’min günaha dönerse o leke de artar. Sonra arta arta bir kılıf gibi kalbini kaplar ki ayette geçen “rane” ifadesi budur.”buyurmuştur.⁷⁷ Tevbe, ihlasla yapıldığında günaha bir daha tevessül edilmediği sürece insan kurtuluşa erebilir. Bu nitelikte Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: “Allah Teâla gündüz günah işleyenin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Geceleyin günah işleyenin tevbesini kabul etmek için gündüzün elini açar. Güneş battığı yerden doğuncaya kadar böyle devam edip gider.”⁷⁸ Her doğan gün ve kararan gece, insanoğlu için bir

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, 6/441.

⁷⁵ Ebu Davut, “*Kitabu’t-Tıbb*” 3904.

⁷⁶ *Mutaffifin*, 83/14.

⁷⁷ Tirmizi, “*Kitabu Tefsiri’l-Kur’an*” 75; İbn Mace, “*Zühd*” 29; Ahmed b. Hanbel, 2/279

⁷⁸ Müslim, 2113, *Tevbe*, 5/31.

nimettir. Yeni bir başlangıçtır. Kararan kalpleri silme zamanıdır. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “Adem oğlunun hepsi günah işler. Günah işleyenlerin en hayırlısı ise tevbe edenlerdir.”⁷⁹ Bu hadiste Peygamber (s.a.v.) insan fitratına vurgu yapmıştır. Ama en hayırlı insan, bu durumda ısrarkâr olmadan bir an istiğfarda bulunmalıdır.”

Günah kavramının hadislerde nasıl değerlendirildiği açıklanmaya çalışılmıştır. Konu çerçevesinde büyük günah kapsamına giren hadislerden örnekler verilmiştir. Daha birçok hadiste günah kavramına değinilmekle beraber kifayet bulup çalışmanın devamında büyük ve küçük günah kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

II. GÜNAH ÇEŞİTLERİ

Günah, insanın şeytana uyarak yaptığı dünya ve ahirette cezasını çektiği; bütün mükemmellikleri fesada uğratan, Allah’a inkıyadı engelleyen ve Allahla kul arasındaki bu perdeyi kuvvetlendiren her fiildir.”⁸⁰ Günah büyük ve küçük olarak iki kısma ayrılır. Bu ayrımı bizzat Kur’an’ı Kerim yapmaktadır. Bu hususta Nisa suresine yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır. “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin günahlarınızı örteriz ve sizi (şerefli bir makama) ikram olunacağımız bir yere koyarız.”⁸¹ buyurulmaktadır. Necm süresinde ise “İsrar etmemek şartıyla küçük günahlardan başka suçların büyüklerinden ve çirkin şeylerden sakınanlara gelince: Şüphe yok ki Rabbinin affetmesi pek geniştir. O, sizi yeryüzünden yaratıp meydana getirdiği zaman ve siz, analarınızın karnında birer döl iken de bilir; artık siz, kendinizi temize çıkarmaya kalkışmayın, o, kimin çekindiğini daha iyi bilir.”⁸²

Ayetlerde geçen kebair, kebaire’l-ism ve zenûb kelimeleri büyük günahı ifade etmekteyken, seyyie ve lemem kelimeleri küçük günaha işaret etmektedirler.

⁷⁹ İbn Mace, “Zühd” 30.

⁸⁰ Şah Velîyyullah Dehlevî, *Hüccetullah’il-Baliğa*, I/21, (Seyyid Sadık neşri), Kahire, tarihsiz.

⁸¹ *Nisa*, 4/31.

⁸² *Necm*, 53/32.

A. Büyük Günah Kavramı

“Kebire” sözcüğü büyük günah anlamında bir kelam ilmi terim olup mezhepler arası tartışmaların önemli kavramlarından birisi haline gelmiştir. İlk tartışma, günahların büyük- küçük şekilde bir tasnife tabi tutulup tutulmama noktasında olmuştur. Daha önce bu tasnifin Kur’an tarafından yapıldığına değinmiştik. Nitekim Gazzâlî (505/1111) günahların büyük günahlar ve küçük günahlar olarak tasnifinin gerekliliğini ayetlerle desteklemek suretiyle⁸³ şu şekilde dile getirmiştir: “Küçük günahla büyük günahlar arasında fark olduğunu kabul etmemek uygun değildir. Çünkü Kur’an’dan öğrendiğimize göre bir günaha bazen büyük bazen de küçük denmektedir. Zira günahlar şahıslara ve durumlara göre farklılık arz etmektedir.”⁸⁴

“Büyük fesada ve kötülüğe sebebiyet veren, dolayısıyla dînen şiddetli cezayı gerektiren kötü bir suç, büyük bir günahdır. İşlenen suçun dînen büyük günah sayılıp sayılmayacağına, sahibi için şiddetli cezayı gerektirip, gerektirmeyeceğine;

a-O suçu işleyenin Kitab ve sünnetde tehdit edilmesi,

b-Suçü işleyen kimseye dînen “had cezası” verilmesi,

c-Ve işleyene lânet okunması gibi hususlar delâlet eder.”⁸⁵

“İbn-i Mes’ud’a göre kebair üç tanedir: Onlarda Allah’a şirk koşmak, Allah’tan ümit kesmek, Allah’ın cezasından emin olmaktır. İbn-i Abbas ise kebirinin tarifinde üç anlayışa sahiptir.

1-Büyük günah Allah’ın yasakladığı şeydir.

2-Büyük günah Allah’a isyan anlamına gelen şeydir.

3-Büyük günah Allah’ın hakkında azapla, lanetle ya da gazabla hükmünü bildirdiği fiillerdir. Şayet verilen bu ve benzeri diğer tarifleri bir araya getirir ve onlardan bir sentez yapmaya çalışırsak elde edeceğimiz ortak sonuç şu olur: Büyük

⁸³ *Nisa*, 4/31; *Necm*, 53/32.

⁸⁴ Gazzalî, *İhyâü ulûmi’ d-din*, Kahire ts. X/21.

⁸⁵ Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları Tevhid ve İlm-i Kelam*, Dila Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.175.

günah yerine getirilmesi vacip olarak Allah Tealâ tarafından bildirilen emir ve direktifleri ihlâl etmek ve onlara karşı isyan edip itaatsizlik göstermektir.”⁸⁶

“Bir kısım kalamcılar kebîre’yi: “Şeratin tehdid edici nass, yani korkutucu bir delil tahsis ettiği her suçtur” şeklinde tarif etmişlerdir. Koydukları genel ve külli kaidede “şer-i bir nass ile tehdid ve tahzir, esasını kabul etmişlerdir. Kalamcılardan bazıları ise; büyük günahları ne bir adetle ne de bir kural ile kayıtlamayarak “Kulun üzerinde ısrar ettiği her günah, kebiredir. İstiğfar ettiği her günah da sağıre’dir”⁸⁷ demektedirler.

B. Küçük Günah Kavramı

“Küçük günah, büyük günahların dışında kalan, yani hakkında bir ceza /hadd bulunmayan, dolayısıyla faili için cehennem ateşi tehdidi olmayan günahlardır. Ayrıca kebire tevbe ile affolunurken, sağırenin silinmesi için güzel amel (amel-i salih) yeterlidir.”⁸⁸

Günah, hiç bir şekilde basite alınıp küçük görülmemelidir. Küçük günahlardaki ısrarlı tutum sonucunda büyük günahlara neden olabilir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Aişe (r.a.)’yi uyarmış ve şöyle buyurmuştur: “Ey Aişe! Önemsiz gibi görünen günahlardan sakın. Çünkü bu günahlar için Allah tarafından görevlendirilmiş bir görevli vardır.”⁸⁹ Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde yer alan bir hadisin son cümlesi özet olarak şöyle bitmektedir: “Çünkü küçük günahlar, insanda bir araya gelince, (çölde tek tek toplanıp üst üste yığılan çör - çöpün tutuşturulması halinde çevredeki canlıları yakıp yok etmesi gibi) onu helak eder.”⁹⁰ Bu hadis çerçevesinde düşünüldüğünde küçük günahları önemsemeyip bu konuda ısrar etmek insanı iyilikten uzaklaştırıp kötülöklere yönelme kanallarını açar. Sonuç bununla da kalmayıp ahlaki olumsuzluk neticesinde ruhsal ve psikolojik çöküntüye ardından büyük günaha kapı aralar. Kişide ruhsal olarak günaha karşı hassasiyet duygusu zedelenmektedir. Buna alışan ruh, artık rahatsızlık duymayıp alışkanlık oluşmaktadır.

⁸⁶ Kılıç, *a.g.e.* s. 323.

⁸⁷ Ali Arslan Aydın, *a.g.e.* s.178.

⁸⁸ Kılıç, *a.g.e.* s. 330.

⁸⁹ İbn-i Mace, *a.g.e.* s. Zühd, 29.

⁹⁰ İbn-i Hanbel, *a.g.e.* s. 1/402.

“Küçük günahların insan ruhundaki olumsuzlukları şöyle sıralayabiliriz:

1-İnsan her türlü günahı haz duymaya başlayıp; gayr-i meşru yollardan elde edilenleri kâr sayarak onların bedbahtlık sebebi olduğu gerçeğinden gafil kalır.

2-Hemen cezalandırılmamasını, Allah tarafından verilen mühlet (istidraç) gereği değil de yaptıklarının doğruluğuna delil saydığını ve bu suretle insana, kendi başına bir varlıkmış gibi davranma hissi verir.

3-Günah işledikten sonra bunu başkalarının yanında söyletir ve bu suretle hem Settaru'l-Uyub olan Yüce Allah'ın suçu örtme ilkesine aykırı bir haksızlık yaptırmış, hem de duyan kimseleri suça teşvik ettirmiş olur ki; bu da zincirleme suç demektir.”⁹¹

“Kebire ve sağıre kavramlarının tarifi ve sınırlarının ne olduğu noktasında görüş birliğine varılamamış, dolayısıyla değişik kanatlar ve izahlar ortaya konmuştur. Tarifler yapılırken ya günahın bizzat kendi yapısı ya da Allah'a yönelik bir itaatsizliğin söz konusu olması göz önünde bulundurularak herhangi bir sınıflandırmaya girilmemiş veyahut işlenen günahın mahiyeti ve neticesi, yani taşıdığı suç oranı ve çirkin miktarı dikkate alınarak büyük/küçük taksimine gerek duyulmuştur.”⁹²

Davranışlar asıl maksatlarına göre değer kazanmaktadır. Bu maksatlar çerçevesinde hareket edenler ödül olarak ecri büyük olacaktır. Bunun tam tersi düşünüldüğünde yani maksatlara ters düşmekte amel defterine birçok masiyetler getirecektir. Bilakis günahı büyük kılan mahiyetindeki özelliştir.

Dünyevi, uhrevi, ahlaki boyutları barındıran günahın büyüklük ve küçüklüğünü sorgulamaktan ziyade günah kime karşı ve niçin yapıyor acaba sonucu ne olacak şeklinde muhasebe edilerek, adımlar sağlam atılmak suretiyle ve işlenen bu suçun başka bir insanın temel haklarından herhangi birinin ihlali olup olmadığı düşünülmelidir. İman problemi haline getirip, tartışma konusu yapılan, büyük günah kavramından ve akabinde de küçük günah kavramlarından bahsetmiş bulunuyoruz. Çalışmanın bu bölümünde de iman ve iman-amel münasebeti ve günahın insanda

⁹¹ Kılıç, *a.g.e.* s. 331.

⁹² Sinan Öge, *İslâm Düşüncesinde Fısk Kavramı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000, s. 80.

iman boyutunda hangi tahribatlara neden olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Konumuza imanın tanımını vererek giriş yapmak yerinde olacaktır.

İMANIN TARİF VE MUHTEVASI

I. İMAN KELİMESİNİN LÜGAT MANASI

“İman, lügatte 'e-m-n' kökünden türemiş if'âl vezninde bir mastardır. İf'âl vezni, bir fiili geçişli yapmak (ta'diye) ve oluş bildirmek için (sayrûret) kullanılmaktadır. 'Â-m-n' fiili geçişli olduğunda güven vermek, emin kılmak manasını ifade eder ki, tastik eden kişi (mü'min) başkasını yalanlanmaktan emin kılandır. Allah'ın isimlerinden olan Mü'min (güven veren, emin kılan) bu anlamdadır. Sayrûret manasına olduğunda ise emin olmak manasına gelir ki, tastik eden kişi (mü'min) yalanlanmış olmaktan emin olandır.”⁹³ “Bu dil kaidesine binaen iman, güven vermek ve güven duymak manalarının ikisini birden kapsamaktadır. Dil geleneğinde ise tastik etmek anlamını ifade ettiği genel kabul görmüştür. Çünkü tastik eden, tastik ettiğini yalanlamaktan emin kıldığı gibi kendisi de yalandan emin olmuş olur. 'E-m-n' آمنه: ona inandı kullanımında olduğu üzere bizzat geçişli olabildiği gibi آمن به ve آمن له gibi 'lâm' ve 'bâ' harf-i cerleri ile de geçişli yapılabilir. 'Bâ' harf-i cerriyle geçişli yapıldığı zaman ikrar ve itiraf manasını, 'lâm' ile geçişli yapıldığında ise iz'ân ve kabul manasını ifade eder.”⁹⁴

“E-m-n' fiili, if'al veznine aktarılmakla, sülâsi fiil iken ifade ettiği manayla arasındaki irtibat azalmıştır. Aynı durum ifal babına aktarılan diğer fiillerde de görülebilmektedir. Mesela bu durum 'emera' (emretti) fiilinin if'âl veznine aktarılmakla kök manasından uzaklaşmasında olduğu gibi (âmera: danıştı) bu vezinden kaynaklanabilmektedir. 'E-m-n' (güvendi, emin oldu) fiilinin de if'âl veznine aktarılmakla tastik etmek manası ifade eder hale geldiği genel kabul görmüş bu sebeple lisan uzmanları da imanı tastik olarak tarif etmişlerdir.”⁹⁵

“İman kavramı Kur'ân-ı Kerim'de sekiz yüzdenden fazla yerde geçmektedir. Doğru söylemek anlamındaki 'sıdk', şüpheden uzak olarak bilmek anlamındaki

⁹³ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdr, Beyrût, ts. XIII/21.

⁹⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağ. Yay. ts. I/168.

⁹⁵ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitabevi, Konya 1984, s. 12.

'yakîn' ve huzur bulmak, güven duymak anlamındaki 'itminân' kelimelerinin türevleri de iman etmeyi ve inananları nitelemek için kullanılmaktadır."⁹⁶

“İman doğrulamak, doğru kabul etmek, tastik etmek, onamak, onaylamak manalarına gelmektedir. O halde “tastik” bir haberi, bir hükmü iz’an ile kesin olarak kabul etmek, verilen haberi ve haber sahibini yalan söylemediğinden emin olmaktır. İman kelimesinin ifade ettiği sözlük manası özetlendiğinde “kalbin güven içinde olması, sükun bulması, huzura kavuşması, kalpte huzur ve emniyet sağlanması doğrulamak, sahibini yalandan emin kılmak, itirafta bulunmak ve seve seve kabul etmek ve tastik etmek” gibi manalara gelir.”⁹⁷

II. İMAN KELİMESİNİN İSTILAH MANASI

“İman kelimesi ıstılahta, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen ve zaruret-i diniyye’den olduğuna inanılan haberlerin tümüne, düğüm atmışçasına sağlam ve hiçbir tereddüde mahal vermeyecek şekilde tastik etmek ve inanmaktır.”⁹⁸ “İman, tasdikdir. Tasdikin yeri kalptir. Onun tercümanı da dildir. Teslim ise kalpde, dilde ve organdadır. Kalple yapılan her tasdik, teslimdir ve inkârı terktir”⁹⁹. “İman insanın bir şeye, iç dünyasında, kuşkuya yer kalmayacak kesinlikte inanması demektir.”¹⁰⁰

Cibril hadisi diye biline meşhur hadiste imanın tarifi şu şekilde yapılmıştır: Abdullah b. Ömer(r.a.)’den: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İman; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inanman, kadere iyisiyle kötüsüyle iman etmendir.”¹⁰¹ ”Hadisi şeriften de anlaşıldığı üzere yüce yaratıcımız Allah’a, onun varlığına, zati ve subuti sıfatlarıyla onun bir ve tek olduğuna her şeyin yegâne sahibinin Allah olduğuna, iman edip insanların kurtuluşu için gönderilmiş olan o yüce peygamberlere ve peygamberlerin getirmiş olduğu kitaplara inanıp ve nurdan yaratılmış meleklerle inanmaktır. Yine devamında bu dünyanın elbet bir gün

⁹⁶ Mustafa Sinanoğlu, "İman", *DİA*, İstanbul 1997, XXIII/212.

⁹⁷ Solmaz, *a.g.e.* s. 87.

⁹⁸ Sa’duddin Mesud İbn Ömer et-Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1997, s. 126.

⁹⁹ İbrahim Agâh Çubukçu, *Gazzali ve Kelâm Felsefesi*, AÜİF Yay. Ankara 1970, LXXXVIII/36.

¹⁰⁰ Ferit Aydın, *İslamda İnanç Sistemi*, Kahraman Yay. İstanbul 1995, s. 73.

¹⁰¹ . Müslim, “*İmân*” 5.

sonlanacağına ve ahiret hayatının bir gün başlayacağına inanıp, hayrında, şerrinde Allah (c.c.) tarafından olduğuna şahitlik etmektir.

“Bunlar, iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikriyle mutmain olanlardır. Haberiniz olsun; kalbler yalnızca Allah'ın zikriyle mutmain olur.”¹⁰² İman kalp işidir. Kalbin huzurlu ve mutmain olması iman caddesinden geçer. Kısa fakat bir o kadarda mana yüklü olan Asr Süresinde de rabbimiz iman eden ve salih amel işleyen, hakkı ve sabrı tavsiye edenleri hüsrana uğrayanların dışında tutmuştur.

Cibril hadisi ve ayetten anlaşıldığı üzere tastik ve onay olan iman, Allah’a ve Allah’ın gönderdiği Peygamberlerine, kitaplarına, meleklerine topyekün inanıp bunları tastik ederek bunları kalbimizin derinliklerinde içselleştirip kaza ve kadere hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine ve öldükten sonra dirilmeye şahitlik etmektir.

III. İMANIN ÇEŞİTLERİ

A. İcmali İman

İnanılacak şeylere toptan ve kısaca iman etmek demektir. İmanın en kısa ve mücmeli, “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) O’nun kulu ve Rasulüdür, sözlerinden oluşan kelime-i tevhidi veya kelime-i şehadeti kalben tastik edip söylemektir. İnsan Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in O’nun Rasulü olduğuna inanırsa mü’min ve Müslüman olur. İcmali imanla Allah’a ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’e inanan insan, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in getirmiş olduğu diğer iman esaslarını da toptan kabul etmiş demektir.”¹⁰³

Bir kişinin Allah’a ve Hz. Muhammed’in peygamber olduğunu kabul etmesi, imanının ilk basamağına adım attığını gösterir ki bu da o kişinin İslam’a girdiğinin göstergesidir.

Dinimizde inanılması gerekenleri özetlediği içinde “icmali iman” yani “Topluca İman” denir.

¹⁰² Ra’d, 13/28.

¹⁰³ Gölcük - Toprak, *a.g.e.* s. 112.

B. Tafsili İman

İman esaslarına ayrı ayrı inanmaya “Tafsili İman” yani ayrıntılı olarak iman denir. Ayrıntılı olarak bildirilen iman esaslarına imanın şartları da denir. İman’ın şartları altıdır ve şunlardır:

1-Allah’a,

2-Allah’ın meleklerine,

3-Allah’ın kitaplarına,

4Allah’ın Peygamberlerine,

5-Ahiret gününe,

6-Kadere, iyilik ve kötülüğün Allah’ın yaratması ile olduğuna inanmaktır.¹⁰⁴

“Tafsili iman, inanılacak şeylerin her birine açık ve geniş bir şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya denir. Üç derece ve mertebesi vardır.

Birinci derece: Tafsili imanın ilk basamağında, ilk mertebesinde Allah’a Hz. Muhammed’in Allah’ın kulu ve Rasulü olduğuna ve ahirete iman yer alır. Burada icmali imana nisbetle ahirete iman ilave edilmiştir. Bu sebeple tafsilat vardır, iman esaslarında bir fazlalık olmuştur.

İkinci Derece: Tafsili imanın ikinci mertebesinde; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, ölümden sonra dirilişe, Cennet ve Cehennem’e, sevap ve ikâba, kaza ve kadere iman vardır. Bu tarz iman daha geniş ve tafsilatlıdır.

Üçüncü Derece: Tafsili imanın üçüncü mertebesi şöyle ifade edilir ve imanın en mükemmeli de budur. Kitap ve sünnet ile Hz. Muhammed’in Allah katından tebliğ ettiği kesin olarak sabit olan haber ve hükümlerin hepsine ayrı ayrı, herbirine Allah’ın ve Rasulü’nün muratları üzere imandır.”¹⁰⁵

Tafsili iman ve derecelerine baktığımızda derece ve mertebeler bir öncekine göre genişlik arz eder.

¹⁰⁴ Seyfettin Yazıcı, *Temel Dini Bilgiler*, Öncü Basımevi, Ankara, 2009, s. 26.

¹⁰⁵ Gölcük-Toprak, *a.g.e.* s. 113.

IV. İMAN - AMEL İLİŞKİSİ

İman, bundan önceki başlıklarda tanımı verildiği üzere Allah Tealâ'yı, haber verdiği emir ve yasaklarında tastik etmek kesin olarak bilinen ve zaruret'i diniyye'den olduğuna inanılan haberlerin hepsine şeksiz ve hiçbir terettüt duymadan inanmaktır.

“Amel” kelimesi sözlükte iş, eylem, didinme çaba harcama gibi anlamlar taşımakta ve bu bakımdan fiil kelimesiyle eş anlamlı kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim ve hadislerdeki hâkim kullanım ışığında dinî literatürde de amel terimi, daha çok emir, tavsiye veya yasaklara konu olup kendisine dünya ve âhirette ceza yahut mükâfat sonucu bağlanan, kısaca dinî değerlendirmeye tâbi olan davranışları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Yasaklara konu olan kaydından da anlaşılacağı üzere, 'amel' sadece yapılması gereken değil, yapılmaması gereken davranışları da kapsar.¹⁰⁶

İki tanımdan ortak bir noktaya gelmek istediğimizde, inanan tastik eden insan, yaratıcısının emirlerini yerine getirmekle beraber nehiyelerinden de kaçınır. İman, inanılanları eksiksiz ve kalben tastik ederek yaşamak olduğuna göre amelle arasında sıkı sıkı bir ilişki vardır. Bunlar birbirlerini bütünleyen ve kuvvetlendiren iki olgudur.

İman, kalpte tezahür eden tastiki ve vicdani bir iş olup, amel asıl itibariyle söz ve inanmayı da içine alan bir fiildir. İman ve amelin birbiriyle ilişkili olup birbirini tamamlayan iki unsur olduğuna Kur'an'da ayetlerle tanıklık eder. “İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel!”¹⁰⁷ “Allah, Peygamberini iman edip salih amel işleyenleri karanlıktan aydınlığa çıkarmak için göndermiştir.”¹⁰⁸ Asr suresinde de ancak iman edip salih amel işleyenlerin, hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin kurtuluşa ereceği zikredilir.

Amel, iyi yani salih (hasene) ve kötü yani seyyi'e olarak iki şekilde karşımıza çıkar. Yeryüzüne denemek için gönderilen insan iyi veya kötü ameller işleyerek ebedi hayatını kazanır. Ayetlerle konuya ışık tutacak olursak: “Hanginizin daha iyi

¹⁰⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, I/126–127.

¹⁰⁷ *Ra'd*, 13/29.

¹⁰⁸ *Talâk*, 65/11.

amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”¹⁰⁹ “Her canlı ölümü tadacaktır. Biz, sizi denemek için hayır ve şerle imtihan ederiz. Siz ancak bize döndürüleceksiniz.”¹¹⁰ buyurulmaktadır.

Görüldüğü üzere hayata anlam veren iman, imana güç ve hayat veren de ameldir. İmanı bir çiçeğe, amelide onu kuvvetlendiren ve ona can veren suya benzetebiliriz. İman, ameli beraberinde getiren ilahi bir kudrettir. İmanın dışarıya aksetmesi ibadet ve güzel amellerle Allah ve Rasulünün emir ve tavsiyelerini yerine getirmekle olur. Kalpteki, tastik amellerle takviye olunmazsa iman güçlenemez. Amel imanı besler ve güzel ameller imana güç takviyesinde bulunur.

“İman sahibi olduğu halde tembellikten, nefsi arzularından dolayı ibadet ve amelleri terkeden mü'min imandan çıkmaz, ama âsi ve günahkâr olur. Bu tarz hayat yaşayan mü'minler Allah'ın azabını hak etmişlerdir. Allah Teâla onları dilerse affeder, dilerse cehenneminde bir süre azap eder.”¹¹¹

Kur'an'da bazı ayetlerde iman, amelin geçerli olabilmesi için şart koşulmuştur. Bununla ilgili olarak “Kim mü'min olduğu halde iyi ameller işlerse, o zulme uğramaktan ve hakkının yenmesinden korkmaz.”¹¹² ayetinde iman amelin şartı yapılmıştır. “Eğer iman ile amel aynı şey veya amel imanın bir parçası olsaydı, iman ile amel ayrı ayrı zikredilmez ve birbirlerine şart koşulmazdı. Çünkü arapça dil kurallarına göre şart ile meşrut ayrı ayrı şeyler olmalıdır. Kur'an'ı Kerim'de bazı ayetlerde büyük günah işleyen bazı mü'minlerden bahsedilirken onlardan iman soyutlanmamıştır. Mesela: Mü'minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını bulup barıştırın,¹¹³ ayetinde büyük günah olan öldürme fiilini işleyenlere “mü'minler” diye hitap edilmiştir. Eğer amel, imanın bir parçası olsaydı bu kişilere mü'min denmezdi.”¹¹⁴

Amel iman arasında bir bağın olduğu ve imanın ameli etkilediği ama amelin mutlak anlamda imanı oluşturmadığı bir gerçektir. Dolayısıyla imanın ameli yönlendirmesi ve amelin imanı güçlendirmesi konusunda bir itiraz yoktur. Asıl itiraz amelin imanın

¹⁰⁹ *Mülk*, 67/2.

¹¹⁰ *Enbiyâ*, 21/35.

¹¹¹ Gölcük - Toprak, *a.g.e.* s. 124.

¹¹² *Tâhâ*, 20/112.

¹¹³ *Hucurât*, 49/9.

¹¹⁴ Gölcük - Toprak, *a.g.e.* s. 125.

bir parçası olup olmaması konusunda yani amel olmayınca iman da gider mi gitmezmi konusundadır. Kısacası günah işleyen mümin olamaz mı? Bu konuda birbirinden farklı görüşler olduğu için bu konuyu müstakil bir bölümde incelemeye çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI KELAM MEZHEPLERİNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

I. HARİCİLERE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

Büyük günah/kebire hakkındaki ilk iddialar Hâricilere aittir. Kelami mezhepleri arasında ilk ortaya çıkan da yine Hâriciler olmuştur. Hz. Osman (r.a.)'ın şehid edilmesiyle gündeme gelen hilafet meselesi islam toplumunda ayrılıkları ve ikilemleri beraberinde doğurmuştur. Halifelik için karşı karşıya gelen Muaviye ile Hz. Ali (r.a.) ve taraftarları arasında Sıffin muharebesi meydana gelmiştir. Bu savaş esnasında Muaviye tarafında Kitab'ın hakem tayin edilmesi istenmiştir. Bunun bir savaş hilesi olduğunu düşünen Hz. Ali ve taraftarları arasında ayrılık tohumları meydana gelerek Hz. Ali'nin hakem tahkimi kabulünden dolayı hata işlediğini savunup, küfre girdiğini düşünen ve ayrılan gurup Hâricilerin çekirdeğini oluşturmuşlardır.¹¹⁵ “Hz. Ali devrinde başlayan ve Emevi devrinde şiddetlenen Mu'rtékibu'l-kebire kâfir midir, yoksa mü'min midir? Cehennemde dâimi midir, yoksa Allah'a mı irca edilmelidir? Zira O'nun rahmeti her şeyin üstündedir: Dilediğini affeder dilediğini cezalandırır.”¹¹⁶

Harîciler birçok meselede olduğu gibi günah konusunda da sistemleri çerçevesinde görüşler ortaya koymuşlardır. Onlar amel ile imanı birbirinden ayırmamış, bu görüşlerini ise fikri ve fiili planda hiç çekinmeden uygulamışlardır. O yüzden mezheplerden bahseden kitaplar Hâricileri anlatırken, onların inançları uğruna savaşmaktan bile kaçınmadıklarını ve yine ibadetlere sıkıca bağlı olduklarını haber vermektedirler.¹¹⁷ “Bu dış görünüşleri her ne kadar iyi izlenim verse de kendileri gibi olmayan tüm Müslümanları kâfir sayarak kılıçtan geçirmekten geri durmamışlardır. (isti'raz). Karşılaştıkları insanları inanç yönünden sorguya çekmişler

¹¹⁵ Muhammed Abdulkerim eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1975, I/114.

¹¹⁶ Talat Koçyiğit, *Hadislerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, TDV Yay. Ankara, 1989, s. 55

¹¹⁷ Gölcük-Toprak, *a.g.e.* s. 119.

ve eğer aldıkları cevap kendi sistemleri ve düşünceleriyle uyuşmamışsa onları kâfir sayarak kılıçtan geçirmekten ve mallarını helal saymaktan çekinmemişlerdir.”¹¹⁸

“Allah, kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz. Fakat ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa tamamen sapıtmış olur.”¹¹⁹ Şu anda zikrettiğimiz Kur’an ayeti affedilmez günah olarak sadece şirkten haber vermekte ve onun dışında affedilemez nitelikte bir başka büyük günahın varlığından söz etmemektedir. Bu çerçevede islam bilginleri şirk dışındaki bütün günahların Allah tarafından affedilebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Hâriciler bu görüşe katılmazlar. Hangi şekilde olursa olsun, Allah’ın emirlerine itaatsizliği affedilmez büyük günah ve günahı da işleyenleri de kâfir saymışlardır. ”Hârici fırkası ve taraftarları, sadece hangi şekilde olursa olsun, Allah’ın emirlerine itaatsizliği affedilmez büyük günah ve günahı da işleyenleri de kâfir sayma noktasında kalmadılar, büyük günah işleyen kimseleri kâfir saymayan, dolayısıyla kendi görüşlerini paylaşmayan herkesi müşrik görme gibi bir yanlışın içine düştüler.”¹²⁰

Hâricilere göre, amel imandan bir parça olup, ameli terk etmek imanı terk etmektir. Hâricilerin nazarında büyük günah işleyen müşrik ve kâfir olarak nitelendirilmiştir. Yukarıdaki bilgilerden çıkardığımız görüşler ışığında dini hükümlerin dışına çıkmak, Hâriciler tarafından itaatsizlik olarak adlandırılmıştır. Aynı zamanda itaatsizliği büyük küçük diye kategorize etmeyip hepsini aynı kefeye koymaktan çekinmemişlerdir. Hâriciler kendi iddialarına delil olarak şu nasları kullanmışlardır:

1-“Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarmanız şüphesiz siz de Allah’a ortak koşanlardan olursunuz.”¹²¹

2-“Kim bir mü’mini kasden öldürürse, cezası ebedi cehennem’dir.”¹²²

¹¹⁸ Ebu’l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim el-Eş’ari, Makalatu’l-İslamiyyin ve İhtilafu’l-Musallin, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, Trc: Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul 2005, s. 102-103.

¹¹⁹ *Nisa*, 4/116.

¹²⁰ Abdü’l-Kahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çv. Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul 1979, s. 65, 73.

¹²¹ *En’âm*, 6/121.

3-“Mü’min olduğu halde zâni zina yapmaz.”¹²³

“Hâriciler günahların hepsini kötü görmüş ve mü’min olduğu halde günah işleyenin imanını sorgulamışlardır. Günahların büyük ve küçük ayrımını da reddeden Hâriciler, kebire ve sağireyi tanımlamak ya da bu kavramların içerisine hangi söz ve fiillerin girdiğini tespit etmekten ziyade, büyük ve küçük günah işleyenlerin başına ne geleceği meselesiyle ilgilenmişlerdir. Hâriciler, büyük günah işleyeni tekfir etmekte hem fikir olmuşlardır. Çünkü onlara göre büyük günah ile küfür eşittir.”¹²⁴

“Hâriciler’e göre, kebire hatta sağire işleyen bile kâfir olur. Bunlara göre amel farz olsun, nafîle olsun imandan bir rükündür. İman ile küfür arasında da bir vasıta, ara bir makam yoktur.”¹²⁵

“İbâdiye, Hâriciliğin önemli kollarından biri olup Hârici görüşünden daha çok Ehl-i Sünnet’in görüşüne yakın görüş serdeden İbâdiye büyük günah işleyeni şirkten uzak tutar. Ayrıca o iman hiyerarşisi içine münafık ve fâsık kavramını da koymaz. İbâdiye’ye göre Allah (c.c.) insanları mü’min ve kâfir olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır.”¹²⁶ Delili de şu ayeti kerimelerdir: “İnkâr edenler bölük bölük Cehenneme sürülürler.”¹²⁷ Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük Cennet’e götürülürler.”¹²⁸ Şüphe yok ki biz, insana doğru yolu gösterdik. İster şükretsin, isterse nankörlük etsin.”¹²⁹

İbâdiye göre; ister münafık olsun ister âsi ve zâlim isterse fâsık olsun hepsi de öldükleri zaman kâfir olarak ölmüş olurlar. Büyük günah işleyen kişi, şirk küfrü değil nimet küfrü işlemiş olur. Böyle birinin ceza göreceği ve cehenneme gireceği muhakkaktır. Fakat onun Cehennem’de ebedi kalma şansı da vardır. İnsana verilen o şans ise tövbedir. Onun için insan, günde yetmiş kez tövbesini bozsa bile yine de tövbeden vazgeçmemeli onu asla ihmal etmemelidir. İşlenen günahı tövbe edip

¹²² *Nisa*, 4/93.

¹²³ *Âdiyât*, 100/101.

¹²⁴ Toşihiko - İzutsu, *a.g.e.* s. 57.

¹²⁵ Gölçük - Toprak, *a.g.e.* s. 128.

¹²⁶ Mustafa Türkgülü, “Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getilen Büyük Günah Hakkındaki Kelâmi Tartışmalar” *Diyanet İlmî Dergi*, 2000, XXXVI,4/80-81.

¹²⁷ *Zümer*, 39/71.

¹²⁸ *Zümer*, 39/73.

¹²⁹ *İnsan*, 76/3.

Allah'a sığınmak ve ondan bağışlanma dileğinde bulunmakla da yetinmeyip işlenmiş kötülükleri silecek kadar iyilik yapmaktır. Sözü edilen şartlar gerçekleşmediği takdirde Allah'ın azabı gerçekleşir. İnsan ister büyük ister küçük günah işlesin, ceza olarak işlediği her günahın karşılığını mutlaka görür.¹³⁰

II. MÜRÇİE'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

Mürcie, Hâricilerin iddialarına karşı ilk görüş beyan eden mezhep mensubu olmuştur. İki mezhep mensupları da, politik mülahazaların önemli ölçüde rol aldığı bir platformda çok hareketli münakâşaların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

“Mürcie ismi “ırca” kelimesinden gelmektedir. İrca genelde çözümü kesin olarak bilinmeyen konularda fikir beyan etmemektir.”¹³¹ Mürcie, imandan başka ibadet tanımayan, ameli imanın gerisine atan, hiçbir günahın imana zarar vermeyeceğini, ayrıca işlenen günahların cezasını Allah'a havale (icra) etmenin daha doğru olacağını söyleyen görüşün adıdır.

Mürcie yanlıları, Havaric ve Mütezile'nin yaptığı gibi ameli imandan saymazlar. Zira onlara göre iman, sadece bilgidir (ma'rifet) den ibarettir. Bir insan Allah hakkında gerekli bilgiye sahip olursa artık o mü'min sayılır.¹³² Sadece iman değil, ikrar ve tasdik bile imanın rüknü ve tamamlayıcısı değildir. Halbûki büyük günah /kebire tartışmalarında ele alınan konular, tamamiyle amel cinsinden olan iş ve eylemlerden ibarettir. O halde amel imandan cüz değildir. Amel imandan bir parça sayılmadığına göre yapılan iş ve eylemin imana zarar vermesi ve Hâriciler'ce iddia edildiği gibi failini imandan çıkarması düşünülemez. Bu sebeple büyük günah işleyen kâfir olmaz. O her durumda mü'min ve müslimdir. Böyle birinin ahiretteki durumu, yani işlediği günah ve ma'siyetten dolayı ebedi mi yoksa işlediği günahın durumuna göre belli bir süre mi Cehennem'de kalacağı hakkında hüküm vermek bize düşmez. Zira uhrevi hüküm Allah'a aittir. O halde yapılacak en doğru şey, işi Allah'a havale etmek ve O'nun takdirine bırakmaktır.¹³³ Mürcie'nin görüşlerini özetlediğimizde cennete girmek için ma'rifete dayanan iman yeterlidir. Amel, sadece

¹³⁰ E. Ruhi Fiğlalı, “İbadiyenin Siyasi ve İtikadi Görüşleri” *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/ 337.

¹³¹ Sönmez Kutlu, “Mürchie Mezhebi” *DİA*, s.113.

¹³² Abdü'l-Kadir el-Bağdadi, *a.g.e.* s. 183.

¹³³ Toşihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Trc: Selahaddin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 2012, s. 106.

cennette derece kazanmaya yarar. Kulun Allah'a olan bilgisi, amelinden doğan günahlarının affi içinde yeterlidir. Yeter ki bu bilgi yok olmamış olsun. Mürcie taraftarlarına göre bunun böyle olduğunu hem kitap hem de sünnet haber vermektedir. Nitekim Cenab-ı Hak, Kur'an'ı Kerim'de Rasulüne hitaben şöyle buyurmaktadır: “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O, çok bağışlayan çok esirgeyendir.”¹³⁴ “Hz. Peygamber'de, her kim Allahtan başka ilah olmadığını bilerek ölürse Cennet'e girer,”¹³⁵ buyurmuştur. İrca görüşü, bu mahiyetteki ayet ve hadislerden beslenmektedir.”¹³⁶

III. CEBRİYE'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

“Cebriyye'nin kurucusu Cehm b. Safvan'dır. (128/746) Bundan dolayı bu mezhebe Cehmiyye de denilir. Kaderiye ile birlikte Mü'tezile'ye öncülük eden diğer bir itikadi cereyan olarak kabul edilir. Cehm b. Safvan, Ca'd b. Dirhem'e talebelik etmiş, ondan Kur'an'ın mahlûk olduğu ve Allah'ın sıfatlarının bulunmadığı gibi batıl görüşleri almıştır. Cehm, insanın hiçbir gücünün olmadığını, fiillerini Allah'ın yarattığını, fiillerin insana mecaz olarak izafe edildiğini ileri sürmüştür. Ona göre insanın yaptığından başkasını yapmaya gücü yoktur. Allah insanın amellerini takdir etmiştir ve Allah kulda fiilleri diğer yaratıklarda yarattığı gibi yaratmıştır. Allah bir kimse için iyi bir fiil dilerse, onun için sevap vermiş demektir. Bir kimse için de masiyet takdir ederse o kimse için azap takdir etmiştir. Kısaca insan hür olmayıp mecburdur.” Yukarıdaki bilgiler ışığında Cebriyye ve taraftarlarının kuldaki irade ve ihtiyarı yok saydığı kanaatine varmaktayız. Allah (c.c.) tarafından fiiller yaratılmakta ve dolayısıyla sevap ve günah kazanması kişinin kendi elinde değildir. Sebebine gelindiğinde çünkü insanda hür irade yoktur. Sonuç itibariyle kişinin kâfir olması da, mü'min kalması da Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyla gerçekleşmektedir. İlahi iradeye tabi olan kulun, Allah istemesiyle cennete de cehenneme de konması mümkündür.”¹³⁷

¹³⁴ Zümer, 39/53.

¹³⁵ Müslim, “İman” 43.

¹³⁶ Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed, *Ehli Sünnet Akaidi*, Trc: Ş Gölcük, Kayıhan Yay. İstanbul, 1988, s.189.

¹³⁷ Gölcük, *a.g.e.* s. 57.

“Kebire yani büyük günah konusunda kulu ilzam edecek bir şey yoktur. Çünkü kebireyi yaratan da onu kula işletende Allah’tır. Allah’ın ezeli olan ilmi, kulların fiilerine o fiiller meydana gelmeden önce taalluk etmiş ve bu suretle kula ait istitaa fiilden sonraya itilmiştir. Buna göre fiilin aynen yapılması söz konusu olur. Bu ise muhaldir. Ayrıca kulu, kendi fiilini kendi irade ve ihtiyariyle yapar görmek, onu müstakil fail mevkiinde görmek anlamına gelir ki bu olamaz. Çünkü Allah’tan başka bir failin varlığını kabul etmek tevhid inancına aykırıdır.”¹³⁸ Görüldüğü gibi Cebriyye insana hiçbir sorumluluk vermemiştir. Dolayısıyla kendinde irade olmayan insanın ne sevap ne de günah işlemesinin mümkün olmadığını kabul eder.

IV. MU’TEZİLE’YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

“Mu’tezile’nin İslam düşüncesinde belirli prensip ve görüşlere sahip veya dini anlamda bir ekol olarak ortaya çıkış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bununla beraber, bu konuda İslam kaynaklarından elde edebildiğimiz bilgiye göre, bu sistemin ilk defa Basra’da Vâsıl b. Atâ’nın, büyük günah işleyen kimsenin durumu hakkında ders vermekte olan Hasan el-Basri’nin meclisinden ayrılmasıyla başlamıştır. Buna göre Mu’tezile’nin, bir dini sistem olarak Hicri 2. yüzyılın başlarında, büyük bir ihtimalle Hicri 100-110, Miladi 718-728 yılları arasında doğmuş olması muhtemeldir.”¹³⁹

“İnsana ait fiiller ile irade ve ihtiyar konusunda Cebriyye karşıtı bir görüş sergileyen Mu’tezile, kebiere konusuna mezhebin kurucusu olan Vasıl b. Ata’nın vaz ettiği “el-menzile beyne’l-menzileteyn” prensibini esas olarak almıştır. Vasıl b. Ata, Hasan el-Basri’nin talebesidir. Bir gün Hasan el-Basri’ye büyük günah işleyeninin durumu hakkında bir soru sorulur. O sırada Vasıl da oradadır. Hasan el-Basri vereceği cevabı düşünürken Vasıl ileri atılır. Ve şöyle der: Büyük günah işleyen kişi ne mü’min ne de kâfirdir, onun yeri, iki menzile arasında bir menzile (yer) dir. Bu yer de fasıklık mevkiidir. El-menzile beyne’l-menzileteyn” diye meşhur olan bu cevabın Hasan el-Basri’nin hoşuna gitmediği ve neticede aralarının açılmasına ve Vasıl’ın, Hocası Hasan el-Basri’nin yanından ayrılmasına sebep olduğu söylenmektedir. Ne var ki bu ayrılık, bir yandan da Mu’tezile diye yeni bir mezhebin

¹³⁸ Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid*, Rağbet Yay. İstanbul, 2005, s. 223.

¹³⁹ Kemal Işık, *Mu’tezile’nin Doğuşu ve Kelâmi Görüşleri*, Ankara, 1967, s. 50.

kurulmasını, öte yandan da dini konuları akılcı (rasyonel) yol ve yaklaşımlarla izah etme geleneğinin doğmasını sağlamıştır.”¹⁴⁰

“Büyük günah işleyen kişinin imandan çıkmış olacağı ancak küfrü gerektiren bir inkârda bulunmadığı için de kâfir olmayacağı, imanla küfür arasında bir yerde bulunacağı ve fasık olacağı iddia edilmektedir. Onlara göre; fasık işlediği günahlardan tevbe etmeden ölürse ebedi cehennemde kalır.”¹⁴¹

Bu bilgiler doğrultusunda Mu'tezile, büyük günah işleyen mü'mini, işlediği ma'siyetten dolayı kâfir değil fâsık sayar ve dünyada iken ona müslüman muamelesi uygular. “Mu'tezile'ye göre büyük günah sahibinin kâfir ya da mürted olmamasının sebebi, onda imanın diğer bir rüknü olan tastikin hâlâ bulunuyor olmasından dolayıdır.”¹⁴² “Ancak böyle biri tövbe etmeden ölürse, gideceği yer ebedi Cehennem'dir.”¹⁴³ “Fakat orada maruz kalacağı muamele, yine de kâfirinkinden hafif olur. Çünkü onda bir yandan sözü edilen tasdik vardır, bir yandan da aynı tasdik çerçevesinde yaptığı iyilikler ve o iyiliklere karşılık elde ettiği bir takım sevaplar bulunmaktadır. Bununla birlikte İzutsu, Eş'ari'nin Makalât'ından aldığı Cübbai'ye ait şu görüşü nakletmektedir: Bir fasıkta da iman olabilir. Ama biz ona imanından dolayı tam ve kâmil mü'min demeyiz. Zira tam ve gerçek iman, Allah'ın yüklediği ödevleri yerine getirmekle hasıl olur.”¹⁴⁴

Mu'tezile, kebire işleyenlerin durumlarını ele alırken, ne Hâriciler kadar sert tavır ne de Mürcie gibi işin sonunu Allah'a havale etmiştir. Onlar büyük günah işleyenler için kendilerine özgü bir görüş ortaya atarak bu kişilere el-menziletü beyne'l-menziletayn yani; iki makam arasında yer tayin etmişlerdir. Bu iki makamdan murat, büyük günah işleyen kişi kâfir de değil mü'min de değildir. Peki, kâfir ve mü'min olmayan kişi ne olabilir? Mu'tezile'ye göre ancak fasık olabilir. Dolayısıyla kebare işleyenin hükmü; kâfir hükmü de değil, mü'min hükmü de değil o zaman üçüncü bir hüküm olan fasıklık, iki hüküm arasındaki yerini almıştır. Bunu Mu'tezile kendince orijinal bir uslupla şöyle ifade etmişlerdir: El -menziletü beyne'l-

¹⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, Doğu-Batı Yay. İstanbul 2015, s. 28.

¹⁴¹ Kâdi Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi, Pasifik Ofset, İstanbul 2013, I/ 222.

¹⁴² Gölcük -Toprak, *a.g.e.* s. 109.

¹⁴³ Neşet Çağatay ve İ. Ağah Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, AÜİF. Yay. Ankara 1965, I/92.

¹⁴⁴ İzutsu, *a.g.e.* s. 64.

menzileteyn'dir. Buradanda kebire işleyen kişi, tövbe etmeden ölürse cennet ile cehennem arasında bir yerde ebediyyen bu günahlarının cezasını çekecektir sonucuna ulaşmaktayız.

V. EHL-İ SÜNNET'E GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

Ehl-i Sünnet'in büyük günahlar konusudaki görüşüne gelince, Ehl-i Sünnet'e göre ma'siyet imana zarar vermez görüşüyle konuya giriş yapmamız yerinde olacaktır. Bunun nedenine gelince amelin imandan bir cüz olmadığı görüşüdür. Büyük günah işleyen insan imanından bir şey kaybetmezse de mü'minlik vasfında kemâl bakımından bir değişiklik olur. Bu değişikliğin sonunda ortaya çıkan yeni vasfın adı ise Mu'tezile'nin sıkça kullandığı "fasıklık"tır. Fakat bu fasıklık Mü'tezile'nin iddia ettiği gibi imanla küfür arasında üçüncü mertebe değildir. Nedenine gelince eğer ki fasıklık imanla küfür arasında bir yerde kabul edilecek olursa, onda ne iman ne de küfür olur. Halbûki bir kişi ya mü'mindir ya da kâfirdir. Bu ikisinin ortasında üçüncü bir iman ve inanç derecesinin bulunması aklen muhaldir.¹⁴⁵ O halde ya iman ya da küfür vardır.

Ehl-i Sünnet'e göre münafıklık vasfının bir inanç tezahürü olarak bir mü'minde görülmesi düşünülemez. Çünkü birbirlerine zıt olan vasfın aynı yerde yani kalpte bulunması mümkün değildir. Fakat birbirinden ayrı iki özellik bulunabilir. Bu da hem mü'min olma hem de günahkâr olma vasfı gibi. İmanın mahalli kalptir. Büyük günaha sebep olan fiiller dış organlarla alakalıdır. Bundan dolayı imanı yok etmesi düşünülemez. Sonuç itibariyle iman ve ma'siyetin aynı kişide bir arada bulunması Ehl-i Sünnet'çe caiz görülmüş ve büyük günahın, günah olduğu inkâr edilmedikçe imanın aslına zarar vermeyeceği kabul edilmiştir.¹⁴⁶ "Günahlarda ısrar edilse dahi büyük günah, sahibinin imanını yıpratır, fakat imanı kökten nakzedip nefyetmez. Şayet böyle olmamış olup günahlar imanı kökten yıkmış olsaydı ve sahibini mutlak küfre girdirmiş olsaydı masiyet ile dinden dönme aynı şey olurdu.

¹⁴⁵ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, Marifet Yay. İstanbul 1997, s. 198.

¹⁴⁶ Kılavuz, *a.g.e.* s. 199.

Asi olan aynı zamanda mürted olurdu. Zani ile hırsızın cezaları aynı olurdu Böyle husus ise nass ve icmay-ı ümmetle reddedilmiştir.”¹⁴⁷

Ehl-i Sünnet kelimcileri, amelle imanı ayrı ayrı unsurlar olarak düşünüp, onun içinde büyük günah işleyeni mü'min saymakta ve Cehennem'de ebedi kalmayacağı inancını taşımaktadır. Fakat büyük günah işleyenin, günahı küfür cinsinden olmamalıdır. Sebebine gelince iman ile küfrün aynı anda bulunmayacağıdır.

İmam Mâtürîdî'nin bu konu hakkındaki görüşü şu şekildedir: Cenab-ı Allah Kur'an'ı Kerim'de bir kötülüğü, bir günahı ancak misliyle cezalandıracağını beyan ederek “kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on kat verilir. Ortaya bir kötülük koyan ise misliyle cezalandırılır. Onlara haksızlık yapılmaz”¹⁴⁸ buyurmuştur. “Şüphe yok ki Allah'ı inkâr etmemiş ve O'na ortak koşmamış birinin günahı kâfir ve müşrikin günahına nazaran daha aşağı derece olur. Sebebine gelince büyük günah işleyen birisi Allah'ı tastik etmiş olduğu halde bir kâfirin çekeceği eş bir azap görürse, onun cezası bu defa günahın miktarından fazla olmuş olur ki bu da Allah'ın va'dine aykırı düşer. Çünkü Allah asla haksızlık etmez. Ayrıca günahkâr bir mü'minin kâfirle aynı derecede ceza çekmesi, Allah'ın hikmet ve adaletine ters düşer. Zira günahkâr mü'min, hayırların en büyüğü olan imana sahip olmuş, şerlerin en çirkini olan küfürden uzak kalmıştır. Eger ki Allah (c.c.) günahkâr mü'mini cehennemde ebedi olarak tutarsa hayırların en faziletlisi olan imana vereceği sevaba karşılık, kötülüklerin en fecisi olan küfrün cezasını vermiş olur. Oysa adalet ve hikmetin icap ettirdiği şey fazlasıyla değil misliyle cezalandırmaktır.”¹⁴⁹

Ehl-i Sünnet kelimcileri, şirk dışındaki başka günahın küfrü gerektirmediğine dair Kur'an'dan şu ayetlerle deliller getirmişlerdir: Bunlardan bazıları:

¹⁴⁷ İzz b. Abdi's Selam Yusuf el-Kardavi, *İman ve İslamda İtidal*, çev. Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul 2006, s. 73.

¹⁴⁸ *En'âm*, 6/160.

¹⁴⁹ M.Ebu Zehra, *İslamda Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, Trc; Ethem Ruhi Fığlalı ve O. Eskicioğlu, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 251-252.

“Doğrusu Allah, kendisine ortak koşulmasını asla affetmez. Ondan başkasını (diğer günahları) ise, dilediği kimseler için bağışlar ve mağfiret buyurur. Her kim Allah'a şirk koşarsa gerçekten pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur.”¹⁵⁰

“Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşarlarsa aralarını düzeltiniz; eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, adil davranınız, şüphesiz Allah adil davrananları sever.”¹⁵¹

“Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız, olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkar etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz; oysa onlar, Rabbiniz olan Allah'a inandığınızdan ötürü sizi ve Peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır.”¹⁵²

“Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?”¹⁵³

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”¹⁵⁴

“Ey inananlar! Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örtsün, sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koysun. Allah'ın Peygamberini ve onunla beraber olan müminleri utandırmayacağı o gün, ışıkları önlerinde ve defterleri sağlarından verilmiş olarak yürürler ve: "Rabbimiz! Işığımızı tamamla, bizi bağışla, doğrusu Sen herşeye Kadir'sin" derler,”¹⁵⁵ ayetleridir.

¹⁵⁰ *Nisa*, 4/48.

¹⁵¹ *Hucurât*, 49/9.

¹⁵² *Mümtehine*, 60/1.

¹⁵³ *Saf*, 61/2.

¹⁵⁴ *Bakara*, 2/178.

¹⁵⁵ *Tahrîm*, 66/8.

“Allah’ın: “O, kullarının tevbesini kabul eder ve günahlarını affeder.”¹⁵⁶ “Ya da yaptıkları sebebiyle onları orda bırakır ve çoğunu affeder”¹⁵⁷ mealindeki ayetler itibariyle O’nun affedici olduğuna icmâ vardır. Af, hak edilen azabın onu hak edene uygunanmayıp terk edilmesidir.”¹⁵⁸

Çalışmanın bu kadar ki bölümüne kadar günah kavramını ayetler ve hadisler ışığında anlamaya çalışmakla yetinmeyip büyük günah konusunda bazı mezheplerin görüşleri de açıklanmaya çalışılmıştır. “Mürtekib-i Kebîre büyük günah işlemekle dinden çıkmaz. Havaric ve Mu’tezile’ye göre ise dinden çıkar, tevbe etmeden ölürse, cehennemde ebedî kalır. Onlara göre bunun delili şu ayettir. “Kim kasden bir mü’min öldürürse onun cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir”¹⁵⁹

Mürcie’ye göre iman ile birlikte bulunan büyük günahlar, şâri’in sözüne göre hiçbir zarar vermez.”¹⁶⁰

Çalışmanın bu bölümünde de Razi’nin Tefsîr-i Kebîr’ine göre Kur’an’da büyük günah anlamına gelen kavramlara değinilerek büyük günah işleyenlerin dünya ve ahiretteki durumları incelenmeye çalışılacaktır.

¹⁵⁶ Şurâ, 42/25.

¹⁵⁷ Şurâ, 42/34.

¹⁵⁸ Kâdî Beyzâvi, (Tavâli’u’l-Envâr Min Metâli’i’l-Enzâr), *Kelâm Metafizîği*, çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar, Karist Baskı, İstanbul, 2014, 246.

¹⁵⁹ Nisa, 4/93.

¹⁶⁰ Saim Yeprem, *Mâtürîdî’nin Akide Risâlesi ve Şerhi*, MÜİFV Yay. İstanbul 2000, s.104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAZÎ'NİN “TEFSİR-İ KEBİR” İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH MESELESİ

“Razî, “Tefsîr’i Kebîr”inde makul tasniflere, mantıklı taksimlere ve açık tariflere yer vermiştir. Râzî bir ayeti açıklarken bu ayette ne gibi hükümlerin bulunduğunu tesbit eder. Sonra hükümler etrafındaki âlimlerin ihtilaflarını ve mezheplerin görüşlerini son derece güzel bir tertip içinde delilleriyle birlikte okuyucusuna sunar. Bablar, meseleler, vecihler, mukaddimeler, hükümler, faydalar, latifeler, nükteler, hüccetler, deliller, vecizeler, mev’izalar, menkibeler, hikâyeler, kıssalar, temsiller ve tasnif içinde yerini bulur. Konu ne kadar uzarsa uzasin konunun ekseninden uzaklaşmaz.”¹⁶¹ Râzî ve “Tefsîr’i Kebîr” hakkında kısa bir bilgi verilmiş olup, konuya giriş yapılacaktır.

I. RAZÎ'NİN “TEFSİR-İ KEBİR”İNE GÖRE KUR’AN’DA GÜNAH ANLAMINA GELEN KAVRAMLAR

Allah Tealâ insana diğer varlıklarda bulunmayan akıl nimeti başta olmak üzere birçok yetenek ve nimet bahsetmiştir. Kur’anda insanın üstün bir makama yerleştirilmesinin sebebi akletme, düşünme, kavrama ve bilgi edinme yetenekleri gelir. İnsan bilgi hakikatine ulaşarak hayatı anlam kazanıp kolaylaşır. Kur’an-ı Kerim insanı hakikate götüren ve ahlaki olgunluğuna katkı sağlayan bilgiyi ve bilgi sahiplerini över. “De ki: Hiç bilenle bilmeyenler bir/eşit olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alır.”¹⁶² Bu ayet doğrultusunda Kur’an-ı Kerim bilgiyi ve bileni övmektedir. Kur’an’ın hedeflediği insan modeli de bilgiyle davranışları arasında tam bir uyum sergileyen insan modelidir. Allah’a karşı görev ve sorumluluğunu bilenler için rehber olan kitabımızın düsturlarını, emir ve yasaklarının arkasındaki hikmetleri, ibretleri gerçek anlamda bilgi sahipleri anlayabilir. İnsanların hidayete, felaha ermeleri için doğru inancı benimsemeleri, bozuk ve batıl inaçlardan uzak durmaları gerektiği birçok ayette vurgulamıştır. Bu bağlamda doğru düşünen sağlam bilgi ve imana sahip olan insan, iyile kötüyü birbirinden ayıt edebilecek kıvama gelip

¹⁶¹ Uludağ, *a.g.e.* s. 118.

¹⁶² *Zümer*, 39/9

çalışma konumuz olan günah boyutunda olayı değerlendirip neyin günah neyin sevap kazandıracağını hesap ederek sağlam adımlar atmalıdır. İlim -iman- amel üçgenini muhafaza ederek özü sözü bir olan, kendisiyle çelişmeyen erdemli insan, hem iç dünyasında huzurlu ve güvenli hem de toplum nezdinde saygın ve güvenilir konumdadır. Kur'an'ın hedeflediği insan modellerinden hareketle insanın hayatı boyunca karşılaştığı problemlerden olan günah olgusu, Kur'an'da birebir kullanılmamış olup ihtiva ettiği mana birçok terimlerde karşılığını bulmuştur. Şimdi de bunların karşılığını Kur'an'dan bulunup konumuz anlaşılmasına çalışılacaktır.

Kur'an'ı Kerim günah konusunu ele alırken, insanın bireysel, sosyal ve fiziki şartlarını gözetenek bir değerlendirme yapmıştır. İnsanı yaratan Allah olduğu için onu en iyi bilen ve değerlendiren de yine O'dur. İnsan günahlara karşı aciz bir varlıktır ve çoğu kez günah işler. Ama yinede işlediği bu günahlara rağmen yaratanın gözünden düşmek istemez. Bu nedenle "Kur'an-ı Kerim'de Allah, insanların günah işleyebilecekleri gerçeğini kabul ederek insana yardım eder."¹⁶³ Buradan hareketle günahın insan için doğal bir olgu olduğunu anlıyoruz.

Dünyaya imtihan için gönderilen insan özgür seçim ve hür iradesiyle iyiye yahut kötüye meyleder. İnsan özgür iradesiyle olsa kötüye yöneldiğinde cezayı hak eder. Kulun iradesini iyi yönde kullanması ve cezaya düşmemesi için Kur'an'da açıkça yollar gösterilip uyarılar yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim hükümleri va'z ederken meseleleri derinlemesine irdeler, onların hakikatlerini bütün boyutlarıyla açığa çıkarır ve sorgular. Kur'an'ın her meselede gösterdiği titizlik ve hassasiyet, günah meselesinde de görülmektedir. Çünkü insan geçirdiği psikolojik, ruhsal ve bunlara benzer çeşitli depresyonlar sonucu günah işlemeye kalkışır. "Kur'an ve hadislerde, bu çeşitliliklere açıklık kazandırmak için işlenen günahın küçüklük, büyüklük, hafiflik ve ağırlığına göre, ince ayarlı ve hassas anlam taşıyan kelimeler kullanılmış, günahlardan birinin diğerine karıştırılmaması için de birden çok kelime kullanılmak suretiyle bu kelimeler arasında nasıl denge kurulacağı gösterilmiştir."¹⁶⁴

"Kur'an'ı Kerim'in dikkati çeken bir yönü vardır ki, o da bazı vakıaları, onların özüne ve temel özelliğine daha belîğ ve derin mana kazandırmak için bütün

¹⁶³ Hüseyin Atay, "Kur'an'a Göre Tevbe Ya da Bilinci Yenilemenin İmkânı" 1/3, *İslamiyat*, Ankara, 1998, s. 95.

¹⁶⁴ Solmaz, *a.g.e.* s. 143.

cüzî ve fer'î anlamları içine alacak bir ifade bütünlüğü içinde tek kelime veya kelimeler gurubu ile tesbit ve teşhis etmesidir. Mesela günahkâr kavim ve toplulukların bu halinin de'b¹⁶⁵ kelimesiyle ifade edilmesi gibi. Kur'an'ın bu uslub özelliğinin günah kavramı için de carî olduğunu görmekteyiz. Bilhassa günah ruhî düzleme yığılmış onu bastıran bir ağırlık, yük olması keyfiyetini yansıtan kelimelerle tavsif edilir. İslam dinindeki günah kelimesinin karşılığında kullanılan kelime ve kavramlar islamdan öncede kullanılıyordu. Fakat islam dinindeki gibi zengin içerikli olmamakla beraber teferruatlı da değildir.”¹⁶⁶

Râzî'nin Tefsir-i Kebir'e Kur'an'da günah anlamına gelen kavramlardan bazılarını verip açıklamaya çalışacağız. Bu konunun başlangıcında büyük günahların başında olması sebebiyle küfür ve şirk kelimeleri incelenmeye çalışılacaktır.

1. Küfür

Gölcük'e göre Râzî Küfrü, "peygamberin getirdiği zorunlu bilinen nesneyi inkâr etmedir şeklinde değerlendirmiştir. Bundan dolayı kible ehlinde hiç kimse kâfir görülemez. Çünkü peygamberin getirdiğinden inkâr ettikleri zorunlu olarak bilinmeyip istidlalle bilinmektedir.”¹⁶⁷ “Yaratılışı icabı iman etmesi gereken kimsenin, İslam'ın inanç esaslarına inanamaması halidir. Küfür, insanı hem dünya da he de ahirette helâke sürükleyen kötülüklerin en büyüğüdür.”¹⁶⁸ “Kur'an'da günah kelimesinin manasını karşılaması açısından en kapsamlısı olup imanın zıddıdır. Küfür, örtmek, nimeti inkâr etmek manasına gelir. Bunun için geceyi ve tohumu toprakla örttüğü için çifçiye de kâfir denilmiştir.”¹⁶⁹ “İman edilmesi gereken şeylerden birini veya hepsini kalben inkâr ve tekzib etmek ve bunu dil ile söylemektir.”¹⁷⁰ Küfür üçe ayrılır:

1- “Allah'ın varlığını, vahdaniyetini ve sıfatlarını cahillik sebebiyle bilmemek”¹⁷¹ cehli küfür, olup kişi cahilliği yüzünden kâfir olur.

¹⁶⁵ Mü'min, 40/31.

¹⁶⁶ Kılıç, *a.g.e.* s. 35.

¹⁶⁷ Şerafettin Gölcük, *Kelam Tarihi*, Tekin Kitabevi, Konya 2012, s. 197.

¹⁶⁸ Ömer Neseî, *İslam İnançının Temelleri Akaid*, M.Seyyid Ahsen, Otağ Matbası, Ankara 1974, s. 205.

¹⁶⁹ Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 131.

¹⁷⁰ Gölcük -Toprak, *a.g.e.* s. 139.

¹⁷¹ Solmaz, *a.g.e.* s. 141.

2- “Kâinatın yaratıcısının ve yegâne sahibinin Allah olduğunu bildiği halde inat ve inkârından dolayı iman etmeyen kimsenin küfründe inadi ve İnkârî küfür olup, Firavn’un kibir ve kendini beğenmişlik duygusuyla yapmış olduğu küfür, Bizans İmparatoru Heraklius’un mevkii mansıb endişesiyle yapmış olduğu küfür, Ebu Talib’in kınanma ve ayıplanma korkusu ile yapmış olduğu küfür bu kısma girer.”¹⁷²

3- “Hükmi küfürde Allahın ve rasûlünün tekzip alametleri olarak bildirdikleri hareketleri yapmak ve sözleri söylemek suretiyle islamdan çıkar.”¹⁷³ Bu kişi sözlerin küfür manasını taşıdığını bilmediği için kendini mü’min zanneder. Kur’an’ı Kerim’den küfür ile ilgili birkaç örnek inceleyelim:

“Ey Resûl! Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla “inandık” diyen kimselerden ve yahudilerden küfür içinde koşuşanlar(ın hali) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler ve sana gelmeyen (bazı) kimselere kulak verirler, kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler. “Eğer size şu verilirse hemen alın, o verilmezse sakının!” derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve ahirette onlara mahsus büyük bir azap vardır.”¹⁷⁴

“Ve o, küfre doğru koşa-koşa, yarışarak gidenler, seni mahzun etmesin, onlar Allah'ı hiçbir sûretle zararlandıramazlar. Allah, onlara âhiretten hiçbir pay vermeyi murad etmemiştir ki ve onlaradır pek büyük azap.”¹⁷⁵

İnkârcıların elebaşlarına: “İşte bu topluluk size uyup, sizinle birlikte küfür ve zulümde diretenler. Rahat yüzü görmesin onlar, elbet onlar da ateşe gireceklerdir,”¹⁷⁶ denilir.

“Sizin tümünüzün dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di bir gerçektir. İman edip salih amellerde bulunanlara, adaletle karşılık vermek için yaratmayı başlatan, sonra

¹⁷² Gölcük -Toprak, *a.g.e.* s. 131.

¹⁷³ Solmaz, *a.g.e.* s. 141.

¹⁷⁴ *Maide*, 5/41.

¹⁷⁵ *A'raf*, 7/176

¹⁷⁶ *Sâd*, 38/59.

onu iade edecek olan O'dur. İnkâr edenler ise, küfürleri dolayısıyla, onlar için kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır.”¹⁷⁷

Bu ayetlerde geçen küfrün karşılığında cezai müeyyide olarak kesin bir şekilde cehennem azabı, çetin bir azap olunacağı ifade edilip küfür sahipleri şiddetle uyarılmaktadır.

2. Şirk

“Şirk dilde ortak kabul etmek manasına gelmektedir.”¹⁷⁸ “Allah’ın uluhiyetinde sıfatlarında ve fiillerinde eşinin ve ortağının bulunduğunu iddia etmektir. Şirk sadece Allah’a başka varlıkları ortak etme sonucu meydana gelir.”¹⁷⁹ “Küfür ile eş anlamlıdır. Bir şeyi bir şeye katmak onları bir araya getirmek, karıştırmak”¹⁸⁰ demektir.

Razi’ye göre “şirk, zulümdür. Nitekim Cenâb-ı Hak, “Doğrusu, şirk, büyük bir zulümdür” (Lokman, 13) buyurmuştur.”¹⁸¹

Kur’an-ı Kerim, şirki günahların en büyüğü olarak tarif edip kulun tevbe etmeden affedilmeyeceğini buyurup bu fiilin işlenmemesini emreder. Allah tarafından gönderilen bütün peygamberler kâinatın bir ve tek yaratıcısı olan Allah’a ibadet etmeyi zatında ve sıfatlarında ona ortak koşmamayı tebliğ etmişlerdir.

“De ki: “Gelin Allah’ın gerçekten neyi yasakladığını size anlatayım: O’ndan başka şeylere asla ilâhlık yakıştırmayın; anne babanıza iyilik yapın ve onlara karşı saygısızlıkta bulunmayın ve çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin; çünkü sizin de, onların da rızıklarını sağlayacak olan biziz. Açık veya gizli hiçbir utanç verici fiil işlemeyin ve adaleti yerine getirmek dışında, Allah’ın kutsal saydığı insan hayatına haksızca kıymayın. Allah size aklınızı kullanasınız diye bunları emreder.”¹⁸²

“Allah’a herhangi bir şekilde şirk koşmak günahların en büyüğü ve masiyetlerin en çirkinidir. Zira her çeşit şirk Allah’a karşı işlenmiş büyük bir

¹⁷⁷ *Yûnus*, 10/4.

¹⁷⁸ El-İsfehani, Ebu’l-Huseyn b. Muhammed Rağib, *el-Müfredat fî Ğaribi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Beyrut 1990, s. 38.

¹⁷⁹ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, Marifet Yay. İstanbul 1990, s. 75.

¹⁸⁰ Hasan el-Hudaybi, *İslam Dünyasında İnanç Sorunları*, çev. Beşir Eryarsoy, İnkılâb Yay. İstanbul, 1986, s. 97.

¹⁸¹ Râzî, *a.g.e.* XII/292.

¹⁸² *En’âm*, 6/151.

günahdır.”¹⁸³ Kur’an da bazı peygamberlerin gönderildikleri kavimlerin şirk ve günahlarından dolayı cezaya çarpıtıldıkları anlatılır.

“Nuh kavmini de, Nûh’u yalanlayarak bütün peygamberleri inkâr ettikleri zaman tûfanda boğduk. Onların başına gelenleri, insanlar için bir ibret, bir uyarı haline getirdik. İnkâr, isyan, baskı, zulüm ve işkence ile temel hak ve hürriyetleri, Allah yolunu, Allah yolundaki faaliyetleri engelleyen, hakka riâyet etmeyen zâlimlere can yakıp inleyen müthiş bir azap hazırladık.”¹⁸⁴

“Allah kökünü kurutmak üzere, üzerlerinde o kasırgayı yedi gece sekiz gün estirdi. Öyle ki; kendi yurtlarında yıkılıp öldüklerini görürdün. Sanki onlar içleri bomboş hurma kütükleri gibiydiler.”¹⁸⁵

“Tevhid inancına bir düşmanlık olan şirk, tevhid öğretisini gerçekleştirmek için yeryüzüne yüz yirmi dört bin peygamber gönderilmiş ve gönderilen bütün peygamberler, kainâtın bir tek yaratıcısı olan Allah’a, gerek ibadetlerinde ve gerekse sıfatlarında, şirk koşmanın haram olduğunu ümmetlerine tebliğ etmişlerdir.”¹⁸⁶

Yukarıda geçen ayetlerden de anlaşılacağı üzere şirk koşmak günahların en büyüğü olup masiyetlerinde en çirkinidir. “Zira bütün şirkler Allah’a karşı işlenmiş büyük bir günahdır.”¹⁸⁷

3. İsm

“İsm”, “esam”, ve “esime” fiilinin mastarları olup günah işlemek, helal ve mubah olmayan, yasaklanmış şeyleri işlemek anlamındadır.”¹⁸⁸

“İnsanı sevaptan uzaklaştıran”¹⁸⁹, “vicdanın nefret ettiği ve kalbin mutmain olmadığı”¹⁹⁰, “bilerek işlenen gayr-i meşru fiil”¹⁹¹dir. “Allah’ın emirlerine aykırı olarak yapılan her türlü eylemlere, dini suçlara ve kabahatlere denir ki, bazen bu

¹⁸³ Ebu Mansur Muhammed Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2003, s. 323.

¹⁸⁴ *Furkân*, 25/37.

¹⁸⁵ *Hâkka*, 69/7.

¹⁸⁶ Solmaz, *a.g.e.* s.146.

¹⁸⁷ Maturidi, *a.g.e.* s. 23.

¹⁸⁸ İsmail Karagöz, “İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakterleri” *Diyanet İlmî Dergi*, 1995, XXXI/2 45.

¹⁸⁹ El-İsfehani, *a.g.e.* s. 10.

¹⁹⁰ El-Kurtubi, Muhammed b. Ahmet, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, Kahire, 1935, s.149.

¹⁹¹ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 319.

kavram “zenb” kelimesiyle aynı anlamı göstere bilmektedir.”¹⁹² “Dinen meşru sayılmayan bir işin yapılması olup zarar manasına da gelen kelime, ayrıca gayri meşrunun işlenmesi üzerine terettüb eden cezayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır.”¹⁹³ “İsm”, kelime itibariyle hür irade ile kasıtlı olarak yapılan fiil olmakla beraber zenb, hem kasıtlı hem de kasıtsız işlenen günah anlamına gelir. İsm, mutlak manada kullanıldığında küfür anlamına gelir. Allah’ı ilgilendirdiği zaman; küfür, şirk, itikadi nifaktır. Kendinden başka insanları ilgilendirdiği zaman zulüm; haksızlık ve hak yeme gibi manalar ifade eder.”¹⁹⁴

“İsm” kelimesinin Kur’an’da kullanıldığı ayetlere göz atalım. “Buna rağmen yine, sizlersiniz birbirinizi öldürüp, kendi halkınızdan bir kısmını yurtlarından çıkararak. Onlara karşı kötülük ve düşmanlık yapmakta birleşiyorsunuz. Onları çıkarmak size yasaklanmış iken yurtlarından çıkarıyorsunuz, sonra da esir olarak geldiklerinde fidyelerini veriyor kurtarıyorsunuz. Yoksa siz, kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında rezillik ve kepezelik, ahirette de acıklı azaptan başkası değildir. Allah yaptıklarınızı bilmez değil ki.”¹⁹⁵

İsm kelimesi bu ayette karşı tarafa yapılan haksızlığı ve kötülüğü ifade anlamında kullanılmıştır.

“Ey iman edenler! Allah’ın koyduğu sembollere, kutsal hac ayına, süslenmiş kurbanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını isteyerek Beyti Haram'a doğru gelenlere saygısızlıkta bulunmayın. Ancak ihramdan çıktığınızda, serbestçe avlanabilirsiniz. Sizi Mescidi Haram'dan alıkoyanlara karşı öfkeniz, saldırganlık yapmanıza yol açmasın. İyi ve güzel olan şeyler ve yolunuzu Allah’ın kitabı ile bulmada yardımlaşın, kötülüğü ve düşmanlığı artırmada değil. Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve unutmayın ki, Allah’ın cezası çok şiddetlidir.”¹⁹⁶

¹⁹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1970, s. 357.

¹⁹³ Ebu'l-Kemal Ahmed Asım Efendi, *el-Ukyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusu'l-Muhit Kamus Tercümesi* “İsm” İstanbul 1814, IV/165.

¹⁹⁴ Solmaz, *a.g.e.* s.151.

¹⁹⁵ *Bakara*, 2/85.

¹⁹⁶ *Mâide*, 5/2.

Bu ayette de ism kelimesi kötülük ve günah olan davranış manasında kullanılıp sonununda Allah'ın cezalandıracağı belirtilip cezanın da şiddetli olacağına vurgu yapılır.

İsm kelimesinin küfür anlamında kullanıldığı ayet Al-i İmran süresinde de bulunmaktadır.

“Ve o Allah'tan gelen gerçekleri örtbas edenler, kendilerine zaman ve imkân vermemizi kendilerinin iyiliğinedir diye sanmasınlar. Onlara fırsat vermemiz, ancak günahlarını artırmaları içindir. Onları utanç verici bir azap beklemektedir.”¹⁹⁷

“Bak, Allah'a nasıl yalanla iftira ediyorlar ve (bu) ona apaçık bir günah olarak kâfidir.”¹⁹⁸

Bu ayette de Allah-u Tela'ya yalan isnat etmekten söz edilmiş olup Allah'a karşı cüretsizce atılan bir iftira bir tekzib ve yalanlamaktan ibaret olup küfür niteliği taşıyan ayettir. Razi'ye göre bu kelime zemm hususundaki kullanılışa örnek teşkil etmektedir.¹⁹⁹ Yine Razi'ye göre, bu kavram “Günahkâr manasında feiylün vezninde kullanılır. Günahlar irtikâb edip onları sürdürme ve devam ettirme hususunda mübalağayı da ifade eder.”²⁰⁰

“Allah faizli kazançları bereketten mahrum eder, ama karşılıksız yardımlar olan, sadakaları kat kat artırarak bereketlendirir. Allah kendisinden gelen gerçekleri örtbas edenleri ve günahkârların hiçbirini sevmez.”²⁰¹

Bu ayette de insanların birbirleri üzerinden haksız kazanç olan faizde günah kapsamında alınıp ism olarak değerlendirilmiştir. Görüldüğü gibi “ism” kavramı hem şirk, küfür, ayetleri yalanlama, tekzib gibi inkârı hem de içki kumar ve yukardaki ayetlerde de geçen ma'siyet yani haram olan fiilleri, Allah'a, insanlara, hatta insanın kendisine karşı işlediği suçları ifade eder.

¹⁹⁷ *Âl-i İmrân*, 3/178.

¹⁹⁸ *Nisâ*, 4/50.

¹⁹⁹ Râzî, *a.g.e.* VIII/80.

²⁰⁰ Râzî, *a.g.e.* VI/27.

²⁰¹ *Bakara*, 2/276.

4. Zenb

“Dilde direkt günaha işaret eden kelimedir. İşlenen gayrı meşru iştir. Masiyet, cürm, hata ve geniş anlamıyla günah demektir.”²⁰² “Zenb kuyruk, birinin peşinden gitme, herhangi bir şeyin sonu gibi manalara gelen ”zeneb” kelimesi ile aynı kökten gelir.”²⁰³ “Zenb, peşinden suça çarpıtılan ve ceza terettüp eden her fiildir. Bu anlamda yapılan çirkin bir fiil yüzünden terettüp edecek ceza ve suça verilen ad olmuştur. Zenb, birinci derecede Allah’a karşı yapılan bir itaatsizlik ve küfür anlamı taşıyıp Allahahtan uzaklaşmayı ve sonunda da cehenneme girmeyi gerektirecek bir günah olan küfürdür.”²⁰⁴ “Kelime haksız yere adam öldürme ve zina yapma gibi ağır cezaları gerektiren günahları da içermektedir. Zenb kelimesinde, ruhi ve psikolojik rahatsızlık sonucu işlenen günah ve suç tiplerini de bulmak mümkündür. Zenb birçok yerde cezalandırılma sebebi olarak görüldüğü için, Kur’an’da af ve mağrifet kavramlarıyla beraber zikredilmiştir.”²⁰⁵

“Zenb, psikolojik, sosyolojik ve hukuksal boyutu olan bir kavramdır. Züleyha’nın Yusuf’a duymuş olduğu doğal cinsel arzu zenbolduğu gibi, Yusuf ‘un kardeşlerinin ona kıskançlık sonucu yapmış oldukları kötülükte bir zenbtir.”²⁰⁶

“Zenb, insanın kazandığı mertebe ve yürüdüğü tekâmül yolundan geriye çekilmesini veya bu yoldan geriye çekilmesini devamında bu yolda geri kalmasını icabettiren fiil ve davranışları içine almaktadır. Nebilerin sürçmeleri de zenb olarak anılmaktadır.”²⁰⁷ Bu konuyla ilgili Hz. Musa’nın bir Mısırlıyı yanlışlıkla öldürmesi zenb olarak anılmaktadır.²⁰⁸

Kur’an’ı Kerim’de zenble ilgili bazı ayetlere örnek verelim:

“Böylece kendi günahlarını itiraf ettiler. Çılgınca yanan ateşin halkına (Allah’ın rahmetinden) uzaklık olsun.”²⁰⁹ Razi’ye göre, burada “günah” sözü çoğul

²⁰² Kılıç, *a.g.e.* 126.

²⁰³ Bebek, *a.g.e.* s. 91.

²⁰⁴ Solmaz, *a.g.e.* s.154.

²⁰⁵ Solmaz, *a.g.e.* s.152.

²⁰⁶ Maturidi, *Kitabû’t-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, İsam Yay., İstanbul, 2014, I/ 72.

²⁰⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *İslamda Büyük Günahlar*, Hürriyet Matbaası, 1991, s. 40.

²⁰⁸ *Şuarâ*, 26/14.

²⁰⁹ *Mülk*, 67/11.

anlamında “günahlar” şeklindedir. Çünkü bu kelimedede “fe’l”(iş, oluş, hareket) anlamı vardır. “Zebün” müfred kelimesiyle, genellik ve şûyû buluş kastedilir.²¹⁰

“Hem ben, onların gözünde suçluyum. Bu yüzden beni öldürmelerinden korkuyorum.”²¹¹ Razi’ye göre, burada kullanılan zeb kavramı “suç” sözünün karşılığıdır.²¹²

“Firavun yandaşlarının ve onlardan önce yaşayıp gidenlerin başlarına ne geldiyse, bunların da başına benzeri gelecek. Onlar Rablerinin ayetlerine, yalan gözüyle bakmışlardı ve bu yüzden biz de onları bu günahlarına karşılık helak ettik, boğuverdik o Firavun ve yandaşlarını. Çünkü onların hepsi yaratılış gayelerine aykırı davranan kimselerdi.”²¹³

“Ey Yûsuf! Sen de bu olayın üstünde durma, kimseye de söyleme! Ve ey kadın! Sen de işlediğin günahtan ötürü bağışlanma dile, çünkü sen gerçekte hatası büyük olan birisin.”²¹⁴

“Peygamberleri onlara: “Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın varlığı ve birliği hakkında şüphe ediyorsunuz haa” dediler. “Sizi geçmişteki günahlarınızdan dolayı, bağışlamak ve size belirlediği süre bitinceye kadar mühlet vermek üzere, doğru yola çağıran O'dur.” Ama onlar: “Sizler, bizim gibi ölümlü insanlardan başka kimseler değilsiniz” diye cevap verdiler. “Bizi atalarımızın tapınageldiği şeylerden uzaklaştırmak istiyorsunuz. Madem öyle, o zaman Allah'ın elçileri olduğunuza dair, açık bir delil getirin bize!”²¹⁵

Bu ayetlerde geçen zeb kelimesi günah ve suç kapsamında geçerek zeb ruhsal psikolojik rahatsızlıklar neticesinde işlenen günah ve suçlarında içine aldığını görmekteyiz. İşlenen suçta neticesinde af ve bağış dilemeyi gerektirir.

²¹⁰Râzî, *a.g.e.* XXII/14.

²¹¹Şuarâ, 26/14.

²¹²Râzî, *a.g.e.* XVII/305.

²¹³Enfâl, 8/54.

²¹⁴Yûsuf, 12/29.

²¹⁵İbrâhim, 14/10.

5. Hata

“Yoldan çıkıp sapma, isabet etmeme gibi manalara gelen bu kelime, taşıdığı manayı ifade eden fiili, hem kasden, hem de hataen işlemeye şamildir.”²¹⁶
“Lügatlerde hata, kasıtlı olarak kötü fiile yönelmektir. Bir insan isteyerek ve dileyerek günah işlerse buna hatı’ e denilmektedir. Bu kökten gelen hatı’ kasıtlı günah işleyendir. Rubai mezid olan ahta’a ise, kasıt ve irade olmaksızın hata yapmayı gösterir ki, bu anlamda esabe’nin zıddıdır.”²¹⁷

“Hata, “istikametten meyletmek” şeklinde tanımlanıp şu şekilde çeşitlendirilir:

1-Bu çeşit hata, yapılması ve istenmesi iyi olanın dışında ki şeyi yapmaktır ki, insan bundan tam anlamıyla sorumludur.

2-Yapılması iyi olan güzel olan şeyi istemesine rağmen bunu gerçekleştiremeyip istediğinden başka şeyin meydana gelmesi olup bu fiil de hata olmuş olur. Böyle bir durumda istekte isabet olmasına rağmen fiilde yanılma vardır. Şu anda zikredeceğimiz hadiste de vaki olan bu olaydır. Nitekim: “Hakim (bir şey hakkında) hükmeder, verdiği hükmü de iyice araştırır (ama buna rağmen) yanılırsa - ahta’a-, onun için bir sevap vardır.”²¹⁸

3- “Yapılması hoş olmayan bir şeyi yapmayı istemekle beraber, ondan o fiilin aksinin meydana gelmesine denir ki bu kimse iradede hataya düşmüş fiilde isabet etmiştir. Bu hoş olmayan fiili işlemeye niyeti dolayısıyla kınanır ama hoş olan bir fiilin gerçekleşmesinden dolayı da övülmez.”²¹⁹

“Hata ile işlenen günah, dini yaşantıda bilerek ve isteyerek yanlışı seçme, kötü bir yola düşme, kısaca haramı seçmeyi gösteren bir fiil biçimidir. Hata, Allah’a karşı bir günah çeşidi olduğu gibi kullara karşıda işlenen günahlarıda içinde barındırır. Mesela, zina örneğinde bu durum görülebilmektedir.”²²⁰

²¹⁶ Asım Efendi, *a.g.e.* “Hata” I/65-67.

²¹⁷ Kılıç, *a.g.e.* s. 48.

²¹⁸ Buhari, İ’tisam, 21; Müslim, Akdiye, 15; Ebu Davut, Akdiye, 2.

²¹⁹ el-İsfehani, *a.g.e.* 151.

²²⁰ Solmaz, *a.g.e.* 155.

Kur'an'ı Kerimde bununla ilgili örneklere değinelim:

“Oğulları: “Ey babamız! Bizim için Allah'tan günahlarımızın bağışlanmasını dile. Çünkü biz gerçekten günahkâr kimseler olmuştuk.”²²¹

Bu ayet-i kerimede “ hata” kelimesi büyük günah anlamında kullanılmıştır.

“Firavun'un taraftarları O'nu suya atılmış sahipsiz bir çocuk olarak bulup, güya kurtardılar, ama ileride kendileri için bir düşman ve üzüntü olacağıının farkında değillerdi. Bu çocuğu alıp saraya koymalarında, Firavun, Hâmân ve orduları yanlış hareket etmekteydiler veya Firavun, Haman ve yandaşları, gerçekten günaha batıp giden kimselerdi.”²²²

Bu ayette de bilerek yapılan kötü bir iş kastedilmiş olup günah manası ihtiva eder.

6. Cürm

“Tecavüz etmek, sınırı aşmak ve günah işlemek gibi manalara gelmektedir.”²²³ “Cürm, asıl maddesi ve manası itibariyle, meyveyi ağacından koparmak, dalından kesmek gibi manalara gelen kelime olup, istiare yoluyla hoş karşılanmayan her fiil için kullanılmıştır. Bu itibarla iyi sayılabilecek hiçbir fiile ıtlak olunmaz.”²²⁴ “Kur'an'ı Kerim'de “ecrame” kelimesi başkasını günaha sevk etmek, cezayı gerektirici bir suç işlettirmek, itaatsiz olmaya teşvik etmek, başkaldırmak gibi manalara gelirken, ecrame fiilinin ism-i faili olan ““mücrim” kelimesi de mezkûr davranış ve fiilleri yapan kimse için kullanılmıştır. Bu kelime çoğunlukla ulûhiyetve nübüvvetlik makamına karşı işlenen bir günah olmakla beraber, başkasını günaha sokmak, onları günah işlemeye tahrik etmek, nübüvete tasallut, hakkı bulamayıp batıldan kurtulamamanın sonucu olan küfre düşme, yalan söyleme, şirke düşme ve münafıklıkta ısrar ve Allah'a karşı büyüklenmeyi ihtiva eden bir günah işleme türüdür.”²²⁵

²²¹ *Yûsuf*, 12/97.

²²² *Kasas*, 28/8.

²²³ Asım Efendi, *a.g.e.* “*cürm*” IV/213.

²²⁴ Mahmut İbn Ahmed ez-Zencani, *Tezhibu's-Sinan*, thk. Abdusselam Muhammed Harun ve Ahmed Abdülğafur, Daru'l-Me'arif, Mısır 1372/1952, s. 718.

²²⁵ Solmaz, *a.g.e.* s. 153-154.

O halde cürm, özünde haksızlık ihtiva eden iyiye ve güzele ters düşen bir davranıştır.

“Ey inananlar, Allah'a ibadete vesile olan, hac töreni yapılan yerlerin ve savaşın haram edildiği ayların hürmetini koruyun, hac kurbanlarına, kurban edilecekleri belli olsun diye boynuna bir şey takılan hayvanlara, Rablerinden bir lütfе ve râzılığa ulaşmak için Beyt-ül Harâm'ı ziyarete gelenlere hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıkınca avlanın. Sizi Mescid-i Harâm'dan meneden kavme karşı beslediğiniz kin aşırı hareket etmenize, tecavüzde bulunmanıza sebep olmasın. İyilik etmek ve kötülükten sakınmak hususunda birbirinize yardım edin, suç işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın ve Allah'tan sakının, şüphe yok ki Allah'ın cezası, çok çetindir.”²²⁶

Tefsî-i Kebir'de bu ayetteki cürm kelimesi şu şekilde açıklanmıştır: “Batıldan dolayı haddi aşmak caiz değildir. Buna göre insanların, düşmanlık ve haddi aşma konusunda birbirlerine yardım ederek, bir insan diğerine karşı haddi aşması durumunda, onun da misliyle mukabele ederek haddi aşması doğru değildir. Yapılması gereken, iyilik ve takva hususlarında yardımlaşmadır.”²²⁷

“Eğer senin yalan söylediğini iddia ederlerse, onlara de ki: Rabbinizin rahmeti sonsuzdur; ama günaha batmış insanları cezalandırması da kaçınılmazdır.”²²⁸

Birinci ayette günah işlemeye sevk etmek, suç işlettirmek manasını ifade ederken, ikinci ayette mücrimin kelimesi suçlu anlamında kullanılmıştır.

“Yoksulu doyurmak”,²²⁹ “zevk ve dünya yaşantısına aşırı düşkünlük”,²³⁰ “başkalarını, şeytanı Allah'ın yerine koymaya zorlamak”,²³¹ “Bu anlamda “zaleme” fiiliyle eş anlamlıdır.”²³²

²²⁶ *Mâide*, 5/2.

²²⁷ *Râzî*, *a.g.e.* VIII/453.

²²⁸ *En'âm*, 6/147.

²²⁹ *Müddessir*, 74/44.

²³⁰ *Hûd*, 11/116.

²³¹ *Rûm*, 30/55.

²³² Solmaz, *a.g.e.* s. 154.

7. Dalâlet

“Hem isim hem mastar olarak kullanılan kelime, hidayet ve olgunluğun zıddıdır. Bir şeyin yerini bilmemek, isabet etmemek, yolunu ve bir şeyi yitirmek, unutmak azmak ve helak olmak gibi manalara gelmektedir.”²³³ “Dalle doğru yoldan sapmak, yolunu şaşırarak, kaybolmak, azmak demektir. Dalâlet kelimesi hidayet ve irşadın zıddı olup, doğru yoldan kasden veya unutarak az ya da çok ayrılmaya denir.”²³⁴

“Günahı ifade eder mahiyette kullanılan kelimelerden birisi olan Dalle ve müştakkatı, genel plânda şu manalara gelir; bilerek ya da bilmeyerek az veya çok doğru yoldan ayrılmak “Dalâl,”²³⁵ “sapıklığa gitmek doğru yoldan sapıp, eğri yola “ıvec” tabi olmak, helak olmak,”²³⁶ “yok olmak; hidayete ermek suretiyle Allah’ın nimetinin engellenmesine sebebiyet vermek.”²³⁷

“Bir terim olarak ise doğru yolu kaybetmiş, Allah ve Rasulünün yolundan ayrılmış, çıkışı olmayan ve sonu helak eden yoları başvurmuş günahkâr kimseler için kullanıldığı zaman şaşkınlık ve yanlışlık anlamına gelmektedir.”²³⁸ Bu manaya karşı gelecek şekilde şu örneği verebiliriz:

“Bir vakit Yûsuf’un kardeşleri, kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: “Sayımız bu kadar çok, güçlü bir gurup olduğumuz halde bile, Yûsuf ve kardeşi Bünyamin babamızın yanında, bizden daha sevimli gözüküyor. Gerçek şu ki, babamız açık bir yanlgı içerisindedir.”²³⁹ Bu ayetteki dalâlet kelimesi Raziye göre: “zemm ve tenkîd hususunda ileri gitmek anlamlarına gelmektedir. Peygamberi tenkîd hususunda ileri giden küfre düşer. Hele, bu tenkîd eden, oğul olunca!.. Zira babalık hakkı da, daha çok saygı duymayı gerektirir. Burada bahsedilen “sapıklık” ile,

²³³ İbn Manzur; *a.g.e.* “Dalalet” XI, 390-395; Asım Efendi, *age*, “Dalalet” III/1402-1403.

²³⁴ Ramazan Altıntaş, *Kur’an’da Hidayet ve Dalâlet*, Pınar Yay. Yıldızlar Matbacılık, İstanbul 1995, s. 271.

²³⁵ El-İsfehâni, *a.g.e.* s. 297.

²³⁶ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1975, s. 32.

²³⁷ İbn. Kayyim, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ebi Bekr el-Cevziyye, *İğasetu el-Lehfan min ma-Sayidi’ş-şeytan*, thy. Muhammed Seyyid Geylani, Matba’at-u Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1381/1961, II/134-171.

²³⁸ Solmaz, *a.g.e.* s. 156.

²³⁹ *Yûsuf*, 12/8.

dünyevi hususlardaki maslahatlara riâyet etmeme kastedilmiş, rüşd ve doğru yoldan uzaklaşma manası kastedilmemiştir.²⁴⁰

“Ey inananlar, düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dost ediniz onları sevmeyin. Onlara haber yolluyorsunuz ama onlar, size gerçek olarak gelen şeye kâfir olmuşlardır da Peygamberi ve sizi, Rabbiniz Allah'a inanıyorsunuz diye yurdunuzdan çıkarıyorlar. Benim yolumda savaşmak ve râzılığımı arayıp elde etmek için yurdunuzdan çıktıysanız, bu, böyledir. Siz, onlara sevgiyle sır veriyorsunuz ve bense sizin gizlediğiniz şeyi de daha iyi bilirim, açığa vurduğunuz şeyi de ve sizden kim bu işi yaparsa gerçekten de düz ve doğru yoldan sapmış, yolunu kaybetmiş gitmiştir.”²⁴¹

Dalalat” kelimesi iki şekilde açıklanmıştır.

1-Nazari sapma; Allah’ı, O’nun vahyettiğini ve nübüvveti bilmeden sapmadır.

2- Ameli Sapma: İbadetlerden ibaret sayılan şer’i hükümlerden sapmadır.”²⁴²

Kelimenin günah manasını ifade etmesindeki temel fikir, Allah’a karşı işlenen günah çeşitlerinde daha çok kullanılır olması dolayısıyladır.

8. Zülüm

“Dilde bir şeyin tahsis edilen yerden başka bir yere eksik veya fazla olarak ya da zaman ve mekânından farklı bir yere konması; yolda sağa sola sapmak, zulmetmek ve haddi aşmak anlamlarına gelmektedir.”²⁴³

“Zulümün dini ve ahlaki yönü, haddi aşmak, zâlimce muamelede bulunmak, hakkı çiğnemek sınırı aşmak, adaletsiz olmaktır. Adaletsiz olmak hem küçük günahlar hem de büyük günahlar için kullanılmıştır. Bu manada Hz. Âdem’e zâlim denildiği gibi iblise de zâlim denilmiştir.”²⁴⁴

Zulüm, Allah ve insan arasında olacağı gibi, insanlar ve kendisi arasında da olabilmekle beraber insanın birebir kendi nefesine de yapılan bir davranıştır. Zülmün en büyüğü ki Allah’a karşı olursa küfür veya şirktir. Zulüm, insanın insana işlediği

²⁴⁰Râzî, *a.g.e.* XIII/170.

²⁴¹*Mümtehin*e, 60/1.

²⁴²İsfahani, *a.g.e.* s. 440-441.

²⁴³İbn Manzur, *a.g.e.* XV/373.

²⁴⁴el-İsfâhani, *a.g.e.* s. 471.

fiil bazında değerlendirilirse haksızlığa ve hakka tecavüze girer. İnsan öyle bir hale gelirken kendi kendine de zulmedebilir. Zulüm hangi boyutuyla işlenirse işlensin kişi kendine zulmetmiş olur Zira Allah (c.c.) kullarına zulmetmediğini kişilerinde Allah'a zulmedemeyeceklerini beyan eder.

“Kelime günahın her türüsü için de kullanılsa da çoğu kez Allah'a yöneltilmiş günahlar için kullanılır. Allah'a karşı yalan söylemek, peygamberlerini tekzip etmekte bu bağlamdadır. Bunun dışında başka kötülüklerde için kullanılmıştır. Örneğin; Allah'a ibadeti engellemek, Allah'ın hesaba çekeceğinden şüphe etmek bundandır. Bu zulüm Allah'a karşı yapıldığında gayr-i adillik şeklinde anlaşılırken (bu da şirk ve küfür kapsamında olurken) diğer yerlerde haksızlık ve adaletsizliğe karşı gelmektedir.”²⁴⁵

Konuyla ilgili ayetlere baktığımızda bu daha iyi anlaşılacaktır:

“Sonra onların arkasından âyetlerimizle Musâyı Fir'avne ve cem'iyetine gönderdik, tuttular, o âyetlere zulm ettiler, ettiler de bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu.”²⁴⁶ Tefsîr-i Kebîr'e göre, “fezalemu” kelimesinden kasıt, “onlara gelen ayetlere zulmettiler” demektir. Çünkü zulüm, bir şeyi, ait olduğu yere koymamaktır. Binaenaleyh, o ayetler apaçık ve kesin mucizeler olup, sonra da onlar, o mucizeleri inkâr edince, böylece onlar inkârı ikrâr yerine; küfrü de iman yerine koyunca, bu onlar tarafından o ayetlere karşı işlenmiş bir zulüm sayılmıştır.”²⁴⁷

Bu ayette Allah'ı ilgilendiren bir zulme değinilmiş olup bu zulüm küfür, nifak ve şirk'ten başka ne olabilir ki!

“Allah'ı ilgilendiren zulmün en büyüğü küfür, şirk ve itikadı nifaktır.”²⁴⁸

“Ve yine sakın haklı bir gerekçeye dayanmaksızın, Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bu konuda haksız yere öldürülen kimsenin velisine, adil bir karşılıklı bulunma yetkisi tanımışsınız, böylelikle o öldürülenin hakkını arar. Ancak oda öldürmede aşırı gitmesin, katil yerine, katilin akrabalarını veya onunla birlikte

²⁴⁵ Kılıç, *a.g.e.* s. 51.

²⁴⁶ *Â'raf*, 7/103.

²⁴⁷ *Râzî*, *age*, X/530.

²⁴⁸ El-Alusi, Ebu'l-Fadl Şihabuddin, *Ruhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'anu'l-Azimi ve's-Sebi'l-Mesani*, *Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi*, Beyrut, ts. VII/ 207-208.

bir başkalarının ölümünü de istemesin. Çünkü o, kendisine böyle bir yetki verilmekle, zaten yardım görmüştür.”²⁴⁹

Bu ayet bağlamında başka insanlara yapılan zulüm haksızlık ve hak yeme şeklinde değerlendirilir ki bu itibariyle de kul hakkına da girmesi kaçınılmazdır.

“Sonra kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize mîras bıraktık; derken onlardan nefesine zulmeden var ve onlardan mutedil hareket eden var ve onlardan, hayırlarda herkesten ileri giden var Allah izniyle; işte bu, pek büyük bir lütuf ve ihsandır.”²⁵⁰

Tefsîr-i Kebîr’de ”zâlim” hakkında birçok izahlar yapılmıştır. “Zâlim, günahları ağır basan, zâhiri bâtınından daha hayırlı olan, uzuvlarının kendisine muhalefet ettiği, sadece lisanıyla muvahhid olan, Kur’an’ı tanımaksızın ve gereğince amel etmeksizin, onu okuyan, cahil, ashâb-ı meş’eme, hesaba çekildikten sonra cehenneme sokulan, günahta ısrar eden, Kur’an’a inandığı halde onunla amel etmeyen”²⁵¹ manalarında kullanılmıştır.

Bu ayet-i kerime de kişinin kendi kendisine yaptığı zulümden bahsedilir ki bu ne acı zulüm!

Ayetlerden anlaşıldığı üzere her zulüm insanın kendisine kadevesiyle dönmektedir.

Görüldüğü gibi kelime, günahın her nevi için kullanılsa da, çoğu kere Allah’a yöneltilmiş günahlar için vaz olunur. İmansızlık ve küfür ilk sırayı alır.²⁵²

9. İsyân

“Kelime olarak ayaklanma; boyun eğmeme, itaat etmeme, isyankârlık, serkeşlik,”²⁵³ “emre itaatsizlik etmek, inat edip emre muhalefet etmek,”²⁵⁴ “uçmak, yavru, annenin peşinden gitmemek gibi manalarına gelen kelime dini anlamda emre aykırı hareket etmek manalarına gelmektedir.”²⁵⁵

²⁴⁹ *İsrâ*, 17/33.

²⁵⁰ *Fâtır*, 35/32.

²⁵¹ Râzî, *a.g.e.* XIII/409-410

²⁵² Kılıç, *a.g.e.* s. 51.

²⁵³ Serdar Mutçalı, *Arapça -Türkçe Sözlük*, “isyân” Dağarcık Yay., İstanbul 1995, s. 574-575.

²⁵⁴ Mevlüt Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat*, “isyân” Bahar Yayınevi, İstanbul 1982, s.1013.

²⁵⁵ Asım Efendi, *a.g.e.* “İsyân” IV/1079.

. “(Bu) sadece Allah'tan olanı tebliğ ve O'nun risaletidir. Ve kim Allah'a ve O'nun Resûl'üne asi olursa, bundan sonra muhakkak ki onun için, içinde ebediyyen kalacağı cehennem ateşi vardır.”²⁵⁶

“Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu.”²⁵⁷ Tefsîr-i Kebîr’de bu ayette geçen isyan kavramı şu mana ile ifade edilmiştir. “Ona itaat etme, çünkü o, Allah’a isyan etmiştir,” demektir. Böylece Hz. İbrahim (a.s) işte şeytanın bu sıfatını zikrederek,²⁵⁸ babasını onun sözünü dinlemekten nefret ettirmeye çalışmaktadır.”

“Ve böylece her ikisi de, o ağacın meyvesinden yediler, cennet elbiselerinden soyuluverdiler de, çıplaklıklarının farkına vardılar, cennet bahçesinden topladıkları yapraklarla üzerlerini örtmeye başladılar. Böylece Adem Rabbinin emrine karşı gelmiş oldu da, ciddi bir hataya düşerek şaşırıp kaldı.”²⁵⁹

Tefsîr-i Kebîr’de “âsi (karşı gelen) kınama için kullanılan bir lafızdır. Binaenaleyh bu ancak, büyük günah işleyenler için kullanılır. Çünkü Cenâb-ı Hak, “Kim Allah’a ve peygamberine âsi olursa, sınırlarını geçerse, onu da (Allah), içinde ebedi kalıcı olarak cehenneme koyar,” (Nisa,14) buyurmuştur. Büyük günah sahibi demek, cezaya müstehak olacağı bir işi yapan demektir. Azgınlık ve sapıklık (gavâye, dalalet), eşanlamlı iki isimdirler. Böylesi isimler, ancak fıska (günaha) iyice dalmış fasıklar için kullanılır.”²⁶⁰

“Ayetlerde Allah ve Rasulüne itaat etmemekle Onların emirlerine karşı çıkan kimsenin cehenneme girme cezasını haketmesi ve Allah’a başkaldıran şeytana tabi olarak onun yolundan gitmesi, ona tapma anlamına geldiğinden, Hz. İbrahim’den babasının şeytana uymamasını talep edilmiştir.”²⁶¹

²⁵⁶ *Cin*, 72/23.

²⁵⁷ *Meryem*, 19/44.

²⁵⁸ *Râzî, a.g.e.* XV/358.

²⁵⁹ *Tâhâ*, 20/121.

²⁶⁰ *Râzî, a.g.e.* XVI/66.

²⁶¹ *Solmaz, a.g.e.* s. 158.

10. Sû'

Günahla ilgili olan kelimelerin diğer birisi de “sa’e” kökünden gelen ve kötü, zararlı fena, sevilmeyen muhalif olma anlamlarına gelen “sû” kelimesidir.²⁶² “Su” insanı dünyevi, uhrevi, nefsanî, bedeni yönden kaygılandıran mal veya mevki, konum olmakla birlikte elzem bir dostu kaybetme kaygısıyla üzen şey anlamına da gelmektedir. Ayrıca memnun olmamak veya nefret dolu kanaate sahip olmak manalarına da gelebilen kelimenin rubai formu olan “esa’e” başkasına zarar vermek, kötüye sebep olmak anlamlarına gelirken ”ahsene”nin zıddıdır.²⁶³

“Kelimeye kötü ve çirkin fiil nazarıyla baktığımızda iyinin zıddı olup, kusur ve ceza gerektiren günah manasına gelen kelimedir. Bu kelime cemiyete karşı işlenen kötülükleri barındırmakla beraber Allah’a karşı işlenen günahları da içermektedir. Kur’an’da “seyyi’e” formuyla kullanılan itaatsizlik, kötü, fena bir fiil olan seyy’e kelimesi eziyet etmek, zina fiilinde bulunmak, haksızlık, zulmetme ve adam öldürme olduğu zaman topluma yani cemiyete karşı işlenen bir fiil konumunda olurken, Allah’a karşı kin besleme küfürde bulunma da “yaratana karşı yapılan günahlar kapsamındadır.”²⁶⁴

Seyyi’e kelimesinin Kur’an’ı Kerim’deki kullanılan şekillerine baktığımızda daha iyi anlayabiliriz:

“Sakın ona bir kötülük dokundurmayın. Yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar.”²⁶⁵

“O şeytan, sizi yalnız kötülük işlemenizi, iğrenç ve çirkin işler yapmamızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi, hakkında bilgi sahibi olmadığınız konularda hüküm yürüterek helal haram, haramı helal yapmanızı, böylece Allah'a karşı gelmenizi emreder.”²⁶⁶

Tefsîr-i Kebîr’de “sû’ kelimesi (kötülük) manasında olup, ister uzuvlara ait, ister kalbe ait fiillerin ma’siyeti olsun, bütün günahları ifade eder.”²⁶⁷

²⁶² Asım Efendi, *a.g.e.* I/29.

²⁶³ Solmaz, *a.g.e.* s. 157.

²⁶⁴ Solmaz, *a.g.e.* s.157.

²⁶⁵ *Şuarâ*, 26/156.

²⁶⁶ Bakara, 2/169.

²⁶⁷ Râzî, *a.g.e.* IV/201.

“Yoksa o kötülük işleyip duranları iman edip iyi, yararlı işler yapan kimselerle hayatlarında ve ölümlerinde kendilerini bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar.”²⁶⁸

Bu ayette Tefsir-i Kebîr’de şu şekilde izah edilmiştir: “Günahkârların yaşayışları ile ölümleri eşit olduğu gibi, itâatkâr ve salih kimselerin yaşayış ve ölümleri eşittir, yani herkes yaşadığı gibi ölür.”²⁶⁹

11. Tuğyan

“Dilde kök manası itibariyle haddi aşmak, tesbit edilmiş olan sınıra tecavüz etmek, azmak, zulüm, küfür ve gûnahta aşırı gitmek, müsrifleşmek, mutad ölçüyü isyan ederek geçmek,”²⁷⁰ gibi manalara gelmektedir.

“Kelime dini ve ahlaki bakımdan daha izafi mana ifade ederek, karşı gelerek isyan etmede en uç noktaya ulaşmak, zulüm ve gûnah işleme de ileri gitmek gibi anlamları içermektedir. İzafiliğini, suyun kabarması neticesi taşması ve aşırı kabarmasındaki sınırını aşması anlamına gelen örfî kullanımından almaktadır.”²⁷¹

Tuğyan, açıkça küfür ve sapıklığa delalet ettiği gibi insanın yaratılmış olduğunu unutup sınırlarını aşmasını da ifade eder.²⁷² En büyük gûnahkâr olan firavun için de “Tağa,”²⁷³ Nuh Peygamber dönemindeki gûnahkârlar içinde “tuğyan”²⁷⁴ kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimenin bunlar için neden kullanıldığı sorgulandığında Allah’ın çizmiş olduğu sınırları fütursuzca aşmaktan başka ne olabilir ki!

Tuğyan kelimesi, Kur’an’da nasıl kullanılmış, onlara örnek verelim:

“Yahudiler Allah’ın eli sıkıdır derler. Sıkı olan onların elidir ve bu iddialarından dolayı Allah tarafından lanetlenmişlerdir. Hayır! Allah’ın iki eli de açıktır. O lütfunu dilediği gibi dağıtır. Rabbinden sana indirilen onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır. Biz onların aralarına, kıyamete kadar sürecek kin

²⁶⁸ *Câsiye*, 45/21.

²⁶⁹ Râzî, *a.g.e.* XIX/614.

²⁷⁰ Asım Efendi, *a.g.e.* IV/1079.

²⁷¹ Solmaz, *a.g.e.* s. 160.

²⁷² Ebu Abdillah Muhammed b.Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, *a.g.e.* I/209.

²⁷³ *Tâhâ*, 20/24.

²⁷⁴ *Bakara*, 2/15.

ve nefret tohumları saçtık. Ne zaman savaş ateşi yaksalar, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışırlar, Allah da bozguncuları sevmez.”²⁷⁵

“Öldürdüğüm çocuğa gelince, onun anası ve babası inanmış kimselerdi. Bu çocuğun onları azgınlığa ve kâfirliğe sevketmesinden korktukda, onu öldürmüş olduk.”²⁷⁶

Tefsîr-i Kebîr’de “tuğyan” kelimesi azgınlığın ve kâfirlerin davranışı gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁷

Bu ayetlere bakıldığında kelimenin küfür ve sapıklığa delalet ettiğini ve insanın haddini aştığını görürüz.

12. Fısk

Kur’an’da bireysel ve hukuksal düzeyde insan haklarını ihlâl mefhumunu ifade eden en önemli kavramlardan birisi “fısk” terimidir. “Fısk insana nisbet edildiğinde zararlı bir çıkışı,”²⁷⁸ “insanın kendisine çizilen sınırdan dışarı çıkmasını”²⁷⁹ ifade eder. “Lügatte hurmanın kabuğunu yarıp dışarı çıkması manasına gelen kelime, dini bir terim olarak isyan etmek, günaha meyletmek, hak yoldan çıkmak, istikametten, dinden çıkmak, emre uymamak gibi manaları ifade etmektedir.”²⁸⁰

“Dini bir terim olarak fısk, Allah’ın emrini terketmek, hak yoldan çıkmak, Allah’a isyan etmek, dinden çıkmak, iblisin Allah’ın emrinden çıktığı gibi isyana meyletmek, Allah’ın emirlerine taatten çıkmaktır.”²⁸¹ “Hukuk ıstılahında başkaldırmak, kasıtlı olarak büyük günah işlemek yahut küçük günahlarda tevilsiz olarak ısrar etmeye “fısk,” az çok bu günahı işleyen kimseye de fasık denilmektedir.”²⁸² “Kur’ani kullanışta geniş çaplı izafi mana değişikliğine uğrayan kelimelerden birisi de “feseka” kelimesidir. Çıkmak anlamına gelen bu kelime isyan

²⁷⁵ *Mâide*, 5/64.

²⁷⁶ *Kehf*, 18/80.

²⁷⁷ Râzi, *a.g.e.* XV/241.

²⁷⁸ Râzi, *a.g.e.* III/29.

²⁷⁹ Râzi, *a.g.e.* III/250.

²⁸⁰ Asım Efendi, *a.g.e.* “fısk” III/988.

²⁸¹ İbn Manzûr, *a.g.e.* X/308.

²⁸² Sinan Öge, “*İnsan Hakları İhlallerinin, Dini Ahlaki Adlandırılması: Büyük Günah (sempozyum)*” Çanakkale Onsekiz Mart Üniv İlahiyat Fak. Yay. (yayın no, 105), 2009, s.184.

etmek ve Allah'ın emrini çiğnemek manasında kullanılmakta olup küfürden daha genel anlamdadır.”²⁸³

“Fısk” kullanım itibariyle değişiklik arzeder. Mesela mal için kullanıldığında, “helak etti,” “boşuna harcadı” anlamlarına gelirken bazende “ism,” “günah,” “şirk” anlamlarına gelir. İslamdan önce Kur’ani anlamda kullanılmayan bu kelime, cahiliye devrinde taze meyvenin kabuğundan çıkmasını ifade içinde kullanılmaktayken, Kur’an’ın ahlaki ve akidevi şemasında Allah’ın emrini terketmek isyan edip doğru yoldan dışarı çıkmak, zina veya bir edepsizlik yapmak itaatsizlikte bulunmak,²⁸⁴ gibi manalara gelir. Şer’i kanunları kabul edip, onu ikrar eden, sonra da onun hükümlerinin tümünü veya bir kısmını ihlâl edip bozan kimseye fasık denir. Kâfire fasık denmesinin sebebi, aklın kendisini ilzam etmesi ve fitratın gerektirdiği hükmü ihlâl etmiş olmasıdır.”²⁸⁵

Fısk’ın kullanılış şekilleri incelendiğinde;

Ey iman edenler! Şeriatın koyduğu sınırlardan dışarıya çıkmayı adet haline getiren biri, size bir haber getirirse, ona inanmadan önce, doğru olup olmadığını iyice araştırın, yoksa bir topluluğa yanlışlıkla bilmeden kötülükte bulunur, incitirsiniz de sonra yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız.²⁸⁶

“Ve âyetlerimizi yalanlayan kimselere, fasık olmalarından dolayı azap dokunacaktır.”²⁸⁷

“Ve meleklerle, “Âdem'e secde edin.” demiştik. İblis hariç, hemen secde ettiler. O cinlendendi. Böylece Rabbinin emrini (yapmayarak) fıska düştü. Hâlâ onu ve onun zürriyetini (neslini), onlar sizin düşmanınız (olduğu halde), Benim yerime dostlar mı ediniyorsunuz? Zâlimler için ne kötü bir bedel (cehennem).”²⁸⁸

²⁸³ Metin Özdemir, “Anlam Kaymasına Uğrayan Kur’anî Bir Kavram” *CÜİFD*, s. 2, Sivas 1998, s. 499-450.

²⁸⁴ Mahmut İbn, Ahmet ez-Zencai, Tezhibu’s-Sıhah, thk, Abdüsselam Muhammed Harun ve Ahmed Abdulğafur, *Daru’l-Me’arif*, Mısır, 1372/1952, I/595.

²⁸⁵ Solmaz, *a.g.e.* s. 161.

²⁸⁶ *Hucurât*, 49/6.

²⁸⁷ *En’âm*, 6/49.

²⁸⁸ *Kehf*, 18/50.

13. Fâhişe/Fahşâ

“Fehuşe kökünden türeyen fuhuş, fâhişe ve fevahiş kelimeleri, dilde çirkin fiil ve söz, haddini aşma, kötülük, namusa aykırı hareket manalarında kullanılmıştır.”²⁸⁹ “Arapça’da itidal sınırını aşırı bir şekilde aşan herşey için “fahiş” kelimesi kullanılmaktadır. Son derece çirkin, müstehcen söz ve davranışlar bu kökten gelen kelimelerle anlatılır.”²⁹⁰ “Dini ve ahlaki alanda ise evlilik dışı kurulan ilişkilere, edebe, terbiyeye İslami ahlaka aykırı olarak kurulan ilişkilere ve bu ilişkilerin kurulması esnasındaki sözlere fuhuş denildiği gibi, her türlü büyük günahın, kötülüğün ve çirkin fiillerin işlenmesinde fuhşiyât denilmiştir.”²⁹¹

Tefsî-i Kebîr’de “fahşa” kelimesi, kötülüğün bir çeşididir. Çünkü bu, kötülüğün en çirkin çeşidi olup büyük günahlardan ve yüz kızartıcı sayılan şeylerdendir.”²⁹²

“Namazın insanı uzaklaştırdığı kötü şeyler arasında fahşa da zikrolunmaktadır. Bu kelime başkalarına karşı zina iftirası atmak suretiyle bu çirkin fiilin cemiyette yayılmasına çabalamak anlamına gelirken bunun çirkefliliğini göstermesi bakımından fahişe olarak isimlendirilmiştir. Fahşa kelimesi mutlak anlamda her türlü masiyete şamildir.”²⁹³ “Diğer müfessirler buna ilaveten sosyetelerin metres tutmak suretiyle yapmış oldukları gizli fuhuş şeklinde bir açıklama da yapmışlardır.”²⁹⁴

Şimdide konuyla ilgili örnekler verelim:

“Kötü (çirkin) bir şey yaptıkları zaman: “Babalarımızı onun üzerinde bulduk (onlardan böyle gördük) ve Allah onu bize emretti. ” dediler. (Onlara şöyle) de: “Muhakkak ki; Allah, fahşayı (kötülüğü, çirkinliği) emretmez. Allah'a bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?”²⁹⁵

Bu ayette fahşa kelimesi şirk anlamında kullanılmıştır.

²⁸⁹ İbn Manzûr, *e.g.e.* VI/325.

²⁹⁰ Muhammet Yılmaz, “Kur’an’da Büyük Günah Kavramı,” *CÜİFD*, 2011, XV, 2/266.

²⁹¹ Kılıç, *a.g.e.* s. 154

²⁹² Râzî, *a.g.e.* IV/201.

²⁹³ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkâni, *Fethu’l-Kâdir Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi*, 2. Baskı, Mısır, 1383/1964, II/177.

²⁹⁴ Solmaz, *a.g.e.* s.162.

²⁹⁵ *Âraf*, 7/28.

“Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara gelince, aranızdan onların işlediği suça şahit olan dört kişi çağırın, bunlar onun için şahitlik yaparlarsa, suçlu kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çözüm yolu belirleyinceye kadar evlerinde hapsedin.”²⁹⁶

Bu ayette de kelime zina anlamına gelmekte olup, tarihsel süreçte hemen hemen bütün toplumlarda, zina çirkin kabul edilmiş ve bu suçu işleyen kişiler toplum tarafından fiziki ve psikolojik baskı altında tutulmuştur. Zina, günah boyutunun olması yanısıra toplumun temelini oluşturan aile kurumunu zedelemekte bununla da kalmayıp yuvaların yıkılmasında başrolü çekip toplumda çözümü güç sorunlara zemin teşkil etmektedir. Zira Kur’an’ı Kerim’de iffet ve namusu korumak, Müslüman erkek ve kadınların önde gelen vasıflarından sayılmaktadır.²⁹⁷

Bu günahı işlemiş insanların toplumda deşifre edilmesi, suçların bir şekilde ifşa edilmesi, toplumda fitnenin yayılmasına, bazen maduriyetlere, keza bazende haksız ithamlara neden olabilmektedir. Ayıp ve kusuların gün yüzüne çıkarılıp ortaya dökülmesi, insanların birbirlerine düşmesine, kin ve düşmanlık tohumlarının ekilmesine, fenalıkların yayılmasına zemin oluşturmaktadır. Kur’an’ı Kerim’in getirdiği tecessüs yasağını²⁹⁸ çiğnemek utanma duygusunun yok olmasına hatta sosyal kontrolün azalmasına ve böylece de ahlaksızlığın çığ gibi büyümesine fırsat vermektedir.

14. Fücür

“Yalanlamak, yalan söylemek hak ve doğruluktan hayır amellerden sapmak, günah ve haramlara dalmak, günah ve fiske gibi manalara gelmektedir.”²⁹⁹ “Azmak, azgınlaşmak, inkâr etmek isyan etmek gibi anlamları ifade eden fücür, Kur’an’da çeşitli şekillerde “iman, ibadet, itaat ve takvanın zıddı” olarak kullanılmaktadır.”³⁰⁰ “Genelde mekki surelerde geçen bu kelime facir, fuccar ve fecere formunda

²⁹⁶ Nisâ, 4/15.

²⁹⁷ Mü’minûn, 23/5; Nûr, 24/30-31; Furkân, 25/68.

²⁹⁸ Hucurât, 49/12.

²⁹⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.* s. 46/48.

³⁰⁰ Yılmaz, *a.g.m.* s. 271.

kullanılıp Şems suresi sekizinci ayette Allah'ın uluhiyetine muhalif olma formunda kullanılmıştır.³⁰¹

“Sonra da o insana kötü ile iyiyi, doğruluk ile sapıklığı birbirinden ayıracak özellik ve ölçüyü öğretene veya insanlara hayrı ve şerri, itaat ve isyanı ilham ile öğreten Allah'a...³⁰²

Bu ayette insanın günah işleme eğiliminin tabiiliğini gösterip insanın önünde iyi ve kötü; doğru ve sapkın olan iki seçeneğin bulunduğu belirtilir. Kişi eğer ki haktan yüz çevirip hak yolunun intizamından o yolun dairesinden çıkarsa fisk-u isyana düşer.

“Kâfirler, günaha dadananlar ise yakıcı bir ateş içindedirler.”³⁰³

Fücur suçunu işleyenlerin tevbe etmemeleri halinde kâfirlerle cehenneme girecekleri ve orada siccin denen yere konulacakları ayetlerde geçmektedir.³⁰⁴

15. Fesâd

“Fesede, kökünden türemiş, bozukluk, değişme ve tabiatını kaybetme anlamlarına gelen bir isimdir. Fesad, fiillerde kullanıldığında iyi, düzgün, uygun ve faydalı olanın zıddıdır.”³⁰⁵ Bu tanımı incelediğimizde kötüye doğru bir kayış ve menfi anlamda mahiyet değişikliğini ifade eder. “Aynı kökten gelen rubai fiil”efsede” doğruluktan çıkıp bozulan nefis, beden ve eşya içinde kullanılır. Çünkü bu fiil bozmak, yıkmak, tabii olan şeyi tabiatından çıkarmak anlamlarına gelmektedir. Bir şeyi bozma, adam öldürme, devlete karşı çıkararak terör estirme, Allah'ın yolundan ayrılarak isyan etme, çevresindeki insanların mal, can ve namuslarının bozulması için çaba harcama gibi toplumların ve fertlerin hayatını bozmaya yönelik her türlü davranışa ifsad denilmektedir.³⁰⁶

“Fesad, yiyecek maddelerinde kullanıldığı zaman bozulma, kokma; sözleşmeler için kullanıldığında iptal edilme, geçersiz olma; insan için

³⁰¹ Solmaz, *a.g.e.* s. 163.

³⁰² Şems, 91/8.

³⁰³ İnfîtâr, 82/14.

³⁰⁴

³⁰⁵ Bekir Topaloğlu -Hayrettin Karaman, *Arapça Türkçe Yeni Kamus*, Elif Ofset, İstanbul, 1987, s.

318

³⁰⁶ Kılıç, *a.g.e.* s. 160.

kullanıldığında doğru ve hikmetli olanı aşma; işler için kullanıldığında bozulma, çığırından çıkma ve dalgalanma anlamlarına gelmektedir.”³⁰⁷

Bu kelimenin Kur’an’ı Kerimdeki kullanımına baktığımızda Allah’a insanlara ve kanunlara karşı işlenen her türlü suçu kapsadığı görülür. Şimdi de örnekleri inceleyelim.

“Bu gibileri, işbaşına geçtimi, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekonomik ve sosyal düzeni bozmaya çalışırlar. Ama Allah bozgunculuğu sevmez.”³⁰⁸

“Allah'a ve elçisine karşı savaş açanların ve yeryüzünde hak düzeni bozmaya çalışanların, döneklik ve sapıklıkları yüzünden cezası; ancak öldürülmeleri veya asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazvâri kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir. İşte bu onların bu dünyada uğradıkları zillettir. Öteki dünyada da, daha korkunç bir azap bekler onları.”³⁰⁹

Yüce dinimiz aklın, nefsin neslin, malın ve toplumca muteber olan zaruri değerlerin korunmasını öngörür. İnsan bu temel haklardan birinin ihlaline sebep olan fesadı işlerse ferdi ve ictimai alanda yıkımlara sebep olduğu gibi bu durum Allah hakkı ve kul hakkına bir tecavüzdür. Şunu unutmamamız gerekir ki cemiyetin düzenliliği ve sürekliliği ancak bu haklara riayetle gerçekleşir.

16. Habis

“Habis kelimesi dilde bir şeyin ister akli ister hissi olsun bozukluğunu, kirliliğini, seviyesizliğini basitliğini, nefret edilirliliğini kötülüğünü, zararlılığını ve benzeri manaları ifade için kullanılır.”³¹⁰

“Habis, habuse kökünden gelip fiil, davranış ve eşyanın çirkinliğini belirtmek için en çok kullanılan bir sıfat olup tayyib kelimesinin zıddıdır. İtikadi konularda batıl inancı, sözde yalanı, fiil ve davranışlarda ise çirkin olan her şeyi ifade eder.”³¹¹

³⁰⁷ Solmaz, *a.g.e.* s. 163.

³⁰⁸ *Bakara*, 2/205.

³⁰⁹ *Mâide*, 5/33.

³¹⁰ İbn. Manzur, *a.g.e.* II/14, 142.

³¹¹ Kılıç, *a.g.e.* s. 150.

Kur'an'ı Kerim "habis" kelimesini cinsel suçlarla birlikte insanın tabiatı itibariyle nefret ettiği kan, leş, domuz eti, ribâ, rüşvet gibi kazançlar için hatta haksız yollarla yenen yetim malı için kullanılmıştır. Şimdi de örnekleri inceleyelim:

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın temizlerinden infâk edin (ihtiyacı olanlara verin). Sakın onun kötüsünden ve kendiniz için gözü kapalı (gönül rahatlığıyla) alamayacağınız (ucuz ve düşük evsafli) şeyleri infâk etmeye meyletmeyin (kalkışmayın). Ve Allah'ın, Gani (ve) Hamîd olduğunu bilin!"³¹²

"Yetimlere mallarını verin ve iyisinin yerine kötüsünü koyup değiştirmeyin ve onların mallarını, kendi mallarınıza katıp yemeyin; çünkü bu, pek büyük bir suçtur."³¹³

Yukarıda zikredilen günahı ifade eden kavramların dışında günah manasında kullanılan daha birçok kelime ve kavramlar bulunmaktadır. Buraya kadarki geldiğimiz nokta da şunu anladık ki "günah" kavramı kemmiyet ve keyfiyet açısından incelendiğinde muhtevası oldukça geniş ve konuyla ilgili rivayetler hayli fazla olan bir kavramdır. Hepsini buraya almak yerine önemli olanları zikretmeyi daha uygun gördük. Onları izah ederken Razi'nin "Tefsîr'i Kebîr'ini esas almaya çalıştık.

II. RAZİ'YE GÖRE İNSAN VE FİİLLERİ

Gölcük'e göre, Razi insan ve fiilleri konusunda değişik görüşler ortaya koymuştur. Onun şu tespitleri önemlidir:

1-İnsanın seçmede mutlak serbestliği yoktur. Bu kesin bir önermedir.

2-İnsan kendi işlerini yapsaydı bütün teferruatını bilmeliydi. Oysa insan yaptığı işlerin tafsilatını bilmemektedir. Buna örnek uyuyan insanın uyku halidir.

3-İnsan bir yandan yaratıcı, diğer yandan cansız varlıklar gibi güçsüz olmamakla birlikte belli oranda var edicidir. Çünkü yasaklar, emirler, övgüler ve

³¹²Bakara, 2/267.

³¹³Nisa, 4/2.

yergiler insan içindir. Yasaklardan ve emirlerden tercih etme yetkisi insana verilmiştir.³¹⁴

Razi, bunun delili Kur'an'ı Kerim'den şu ayetleri sunmuştur:

(Bakara,79) “Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah'ın katındandır” derler.³¹⁵(Necm, 53) “Altı üstüne gelen kasabaları da O, yerin dibine geçirdi”³¹⁶,(Maide, 30) “Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyararak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu,”³¹⁷ ayetlerde “iş” insana isnad edilmiştir. Yine Kur'an'da imandan dolayı, mü'minin övülmesi, küfründen dolayı kâfirin yerilmesi; itaata sevap, isyana azap va'di vardır. Bunun da delili (Mü'min, 40), “Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü'min olarak salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır”³¹⁸ ve (Rahman 60) “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?”³¹⁹ ayetleridir.

Tez konusu olan Razi'nin Tefsîr-i Kebîr'inde, yasakları, emirleri tercih etme yetkisinin insana verildiği ve insanın günaha kendi tercihiyle girdiği sonucuna varabiliriz.

“Beşeri fiiller insanların karar ve iradeleriyle yakından ilgilidir. Kula ait bir fiilin meydana gelmesi için onun önce kesin bir karar vermesi ve bunu gerçekleştirecek gücünün bulunması gerekir. Kulun karar vermesini sağlayan düşüncenin kalbinde doğması ise kendi kendine değil Allah'ın yaratmasıyla gerçekleşir. Eğer bunların bir yaratıcı olmaksızın kulun kalbinde kendiliğinden meydana geldiği iddia edilirse bu takdirde bütün varlıkların bir yaratıcıya ihtiyaç duymadan kendi kendine meydana gelebileceğini kabul etmek gerekir ki bu Allah'ın varlığını inkâra götürür. Şu halde kulun kalbine doğan düşünceleri yaratan Allah'tır. Fiil yaratılmış da olsa kuldaki güç ve irade ile meydana geldiğinden kul gerçek fail olur. Nitekim Allah kalpleri çevirmeseydi ve ondan yaratma fiili sadır olmasaydı Kur'an'da ilimde derinleşmiş kimselerin, “rabbimiz bizi doğru yola ilettikten sonra

³¹⁴ Şerafettin Gölçük, *Kelam Tarihi*, Lord mat, Ankara, 2012, s. 193.

³¹⁵ *Bakara*, 2/79.

³¹⁶ *Necm*, 53/53.

³¹⁷ *Mâide*, 5/30.

³¹⁸ *Mü'min*, 40/40.

³¹⁹ *Rahmân*, 55/60.

kalplerimizi eğiltme” diye bu niyazı anlamsız olurdu. Bütün bunlar, iman veya inkâra elverişli olan insan kalbini müessir bir sebep bulmadan iki şıktan birinde karar kılmasının mümkün olmadığını ve bu karara tesir eden sebebin ilahi irade olduğunu göstermektedir. Kulara ait fiilleri Allah’ın yaratması, bütün varlık ve olayların ilahi kadere göre gerçekleştirdiğini kanıtlar.”³²⁰

III. RAZI’YE GÖRE İMAN VE KÜFÜR

Gölcük, “Razi’ye göre, iman tastikten, onaylamaktan ibaret olup, taat’ler imanda cüz, parça değildir” der. Büyük günah işleyen mü’min, iman etmesiyle itaatkâr, günahıyla asidir. İman artmaz eksilmez. Çünkü iman, peygamberlerin getirdiği zorunlu olarak bilinen her nesneyi tastik etmenin adı olunca, merteleşmeyi kabul etmez. İmanın artmaz ve eksilmez olduğunu gösteren her nesne imanın aslına aittir. Küfür, peygamberin getirdiği zorunlu bilinen nesneyi inkâr etmedir. Bundan dolayı kible ehlinde hiç kimse kâfir görülemez. Çünkü peygamberin getirdiğinden inkâr ettikleri zorunlu olarak bilinmeyip istidlalle bilinmektedir.³²¹

IV. RAZI’YE GÖRE İMAN-AMEL MÜNASEBETİ

Bakara süresi 25. Ayette Yüce Rabbimiz buyuruyor ki: “İman ve amel-i salih işleyen kimselere altlarından ırmaklar akan cennetler vardır.” Razi’ye göre Bakara suresi 25. Ayet incelendiğinde bu ayetin, amellerin imana dahil olmadığına delalet ettiği görülür. Çünkü Cenab-ı Allah bu ayette imanı zikredip, sonra da amel-i salihini ona atfetmiştir. Bu durum ikisinin birbirinden farklı ve ayrı olduğunu göstermiştir. Böyle olmasaydı, tekrar olmuş olurdu ki tekrar da aslın hilafına bir şeydir.³²² Bu ayette müfessir amel- iman münasebetine açıklık getirmiştir. Ona göre, bazı âlimler, ayeti zahirine hamlederek şöyle demişlerdir: “Her iman edip salih amel işleyen kimseye cennet vardır.” “Ona, “İman edip salih amel işleyen; sonra da kâfir olan kimse için ne dersin?” denildiğinde, o, ”Bu imkânsızdır, çünkü iman ve taat, daimi bir sevaba müstehak olmayı; küfür de devamlı bir azaba müstehak olmayı gerektirir;

³²⁰ <http://www.filozof.net>

³²¹ Gölcük, *a.g.e.* s. 197.

³²² Râzi, *a.g.e.* II/165.

bu ikisinin bir arada bulunması ise imkânsızdır. Yine, amellerin boşa çıkmasına hükmetmek imkânsızdır. Amellerin boşa çıkmasının imkânsız olmasının birkaç sebebi vardır:

1-Hakedilen iki şey ya birbirine zıttır veya değildir. Eğer zıt iseler, sonradan olanın meydana gelmesi, mevcut olanın gitmesine bağlıdır. Mevcut olanın gitmesi, eğer sonradan gelenin gelmesi sebebiyle olursa bir devir lazım gelir ki bu da imkânsızdır.

2-İki taraf arasında zıtlık bulunmaktadır. Bu sebeple, sonradan olanın gelmesinden ötürü mevcut olanın gitmesi; mevcut olanın kalmasıyla sonradan olanın savuşturulmasından daha evla değildir. Bu durumda ya her ikisi bir anda bulunurlar ki, bu imkânsızdır veya birbirleriyle mücadele ederler; böylece amellerin boşa çıktığını söylemek imkânsızdır.

3-Hakedilen iki şey ya birbirlerine denktirler veya önce olan daha çok veya daha azdır. Eğer denk iseler; hak edilen her bir derece ceza, hak edilen her bir derece sevabı götürür. Böyle olunca da bu parçanın şu parçayı götürmesi hususundaki tesiri, onun beriki ve öteki parçayı götürme hususundaki tesirinden daha evla değildir. Bütünün zail olmasına gelince, bu imkânsızdır. Çünkü zail olan ancak nakısla zail olur. Veya bir tahsis edici olmadan onun bir kısmının zail olması gerekir ki, bu da imkânsızdır. Veyahutta ondan hiçbir şey zail olmaz ki, elde edilmek istenen netice de budur. Ve yine sonradan meydana gelen, mevcut olanın cüzlerinden bir kısmını izale ederse, bu durumda sonradan olan ya durur ya da zail olur. Sonradan olanın duracağını hiç kimse söylemez.³²³

Müfessir şöyle devam eder: “Kul, ne taatine karşı bir sevaba; ne de günahına karşı herhangi bir cezaya, akli ve vacip olan bir istihkakla, müstahak olmaz. Bu Ehl-i Sünnet’in görüşü ve bizim tercihimizdir. İşte ancak bu görüş ile karanlıklardan kurtulunabilir.”³²⁴

³²³ Râzi, *a.g.e.* II/165-166.

³²⁴ Râzi, *a.g.e.* II/166.

V. RAZİ'NİN TEFSİR-İ KEBİR'İNE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI

Bu konuyla ilgili çok sayıda ayetler olmakla beraber bunlar içerisinde bazı ayetlere yer verilerek konu açıklanmaya çalışılacaktır.

Bakara suresi 26. "Allah sivrisineği ve onun üstününü misal olarak vermekten çekinmez. İnananlar bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise "Allah bu misalle neyi murad etti?" derler, O, bu misalle birçoğunu saptırır, birçoğunu da yola getirir. Onunla saptırdığı yalnız fasıklardır ki onlar Allah'la yapılan sözleşmeyi kabulden sonra bozarlar. Allah'ın birleştirilmesini buyurduğu şeyi ayırırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar; zarara uğrayanlar işte onlardır"³²⁵ ayetinde "Fasık" kelimesi geçmektedir. Tefs'ir-i Kebir'e göre fîsk ve fâsık kelimesine nasıl bir anlam yüklenmiş olduğuna bakalım: "Fasık" kelimesinin aslının "Taze hurma kabuğundan çıktı"ifadesinden alınmıştır. Buna göre sanki fâsık, "itaatten çıkan" manasına gelir. Zarar vermek için deliğinden çıkan fareye de bu ifade kullanılır." Fîsk lügatte, insanın kendisine çizilen sınırdan dışarı çıkması manasındadır. Cenab-ı Allah Kehf suresi 50. Ayette " İblis müstesna, o cinlerden idi, bu yüzden Rabbinin emrinden dışarı çıktı" buyurmuştur. Araplar, nemli toprağa düşen tohum filiz verdiği zaman "fesekatinnevatü" derler. "Fucur" kelimesinin manası da buna yakındır. Çünkü "Fucur" suya aktığı zaman ifsad edeceği yere gitmekten alıkoyan "seddin fücuru"(yarılması) ifadesinden alınmıştır. Buna göre, insanın kendisi için çizilen sınırı geçip fesâda girmesi, suyun seddini yarıp zarar vereceği bir yere akmasına benzetilmiştir. Eger "küçük günah sahibi de Allah'ın emrini çiğnemiş olmakta değil midir; ama ona fasık ve facir denilmemektedir?" denilirse, deriz ki: Bu iki vasıf, önemli ve büyük olan işe (günaha) isim olarak verilirler. Çünkü nehrin kenarından küçük bir gedik açan kimse için "o, bu nehri yarıdı" denilmez. Fîsk da böyledir, haddi aşma büyük olduğu zaman ancak o fiile fîsk denilir. Cenab-ı Allah'ın "illel fasigun" ifadesinde iki vecih vardır:

³²⁵ Bakara, 2/26.

1-Her kâfir fâsıktır, ama her fâsık kâfir değildir. Bundan dolayı burada “fasık” vasfının zikredilmesi, sanki hem kâfir, hem kâfir olmayanlar için getirilmiştir, böylece bu daha uygun olmuştur.

2-Muradın, “Bunları ancak küfründe sınırları aşan kâfirler İnkâr eder” manasında olmasıdır. Buna göre mana şöyle olur: Bu ayetler aşikâr ve apaçık olduğu için, onları ancak küfürde en son noktaya ulaşmış olan ve hem aklen hem de şer’an güzel olan her türlü sınırı çiğneyen kâfir inkâr eder.”³²⁶

Konumuz gereğince olaya itikadi açıdan bakılırsa Ehl-i kible, fâsığın mü’min mi kâfir mi olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bizim âlimlerimize göre fâsık mü’mindir; Hâricilere göre kâfirdir. Mu’tezile’ye göre ise ne mü’min ne kâfirdir. Mu’tezile, Cenab-ı Allah’ın “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir,”³²⁷ “Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah’ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir,”³²⁸ “Bilin ki, aranızda Allah’ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendileridir,”³²⁹ ayetlerini istidlâl etmişlerdir.

Büyük günahlar arasında zikredilen kelimelerden birisi de “dalâlet” kelimesi olup Bakara suresi 175. ayette “İşte onlar hidayete karşılık sapıklığı, bağışlanmaya karşılık da azabı satın alanlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar!”³³⁰ suç anlamında kullanılarak muhatabın Yahudi âlimlerinden olduğu bilgisi verilmiştir. Cenab-ı Allah, Yahudi âlimlerinin hakkı gizlediğini söyleyip, buna da büyük tehdit

³²⁶ Râzî, *a.g.e.* III/250-251.

³²⁷ *Hucurât*, 49/11.

³²⁸ *Tevbe*, 9/67.

³²⁹ *Hucurât*, 49/7.

³³⁰ *Bakara*, 2/175.

va'adedince, bu azabın, bu suçun büyüklüğünden olduğunu bildirmek için, bu suçu bu şekilde nitelendirmiştir.

Fiilin durumuna dünya ve ahiret nazarı itibariyle bakıldığında dünyadaki şeylerin en güzeli, hidayete ermek ve ilim elde etmektir. En çirkini ise, dalâlet ve cehalettir. Ahiretteki en güzel şey ise, Cenab-ı Hakk'ın mağfireti olup, en fazla hüsrana uğratan şey ise Allah'ın azabıdır. Onlar mağfireti bırakıp azaba rıza gösterince, dünyada da ahirette de insanların en fazla hüsrana uğrayanı olurlar.³³¹

Şimdi de içki ve kumar hakkındaki ayete değinelim. Bakara suresi 219. ayette içki ve kumardan bahsedilip “Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için bazı faydalar vardır. Günahları ise faydalarından daha büyüktür,”³³² şeklinde Yüce Allah uyarıda bulunmuştur. Cenab-ı Allah insanoğlunun aklını gideren, bununla da kalmayıp malına, canına ve sevdiklerine zarar veren ve en kötüsü de kişiyi ibadetten, Allah'ı anmaktan alıkoyan içkiyi haram kılmıştır.

Ayet “hamr”ın (içkinin) günah ihtiva ettiğine delâlet etmektedir. Kendisinde günah olan şeyi yapmak ise, “De ki : “Rabbim ancak hayasızlıkları, onların gizlisini ve açığını, hertürlü günahı ve azgınlığı haram kılmıştır,”³³³ ayetinin delâlet ettiği gibi haramdır. “Meysir” kelimesi kumar manasında olup kolaylık manasına gelen “yüsrün” kelimesinden türemiş olup, bir insanın elindeki malını yorulmadan ve çaba sarfetmeden, kolayca ve meşakkatsizce almaktır.³³⁴

Bu iki günahın dünyadaki yansımalarına baktığımızda şu hususlar göze çarpar: Akıl, insanın en üstün vasfıdır. İçki ise aklın düşmanıdır. En şerefli şeye düşman olan, en değersiz ve en adi olan şeydir. İnsan tabiatı, onu kötü bir iş yapmaya davet ettiği zaman, akli, insanı o şeye yönelmekten alıkoyar, âdeta gem vurur. Bu sözden anlaşılıyor ki, dünyada zararı, kişi aklını istediği gibi kullanamaz. Cenab-ı Allah, şeytanın içki sebebiyle insanlar arasına düşmanlık ve kin soktuğunu; Allah'ı zikir ve namazdan alıkoyduğunu beyan etmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere içki, şeytanın bir hilesi olup bu dünyada insanlar arasında kin ve düşmanlık tohumlarını ekmektedir. Olayın manevi boyutuna da baktığımızda insan ile Rabbi arasındaki bağı

³³¹ Râzî, *a.g.e.* IV/248-249.

³³² *Bakara*, 2/219.

³³³ *A'râf*, 7/33.

³³⁴ Râzî, *a.g.e.* V/117.

koparıp onu anmaktan ve kulun miracı olan namazdan alıkoymaktadır. Büyük günahların dünyadaki zararları ve ahirete yansımaları bariz şekilde görülmektedir.

Razi'nin eserine göre, insan kendisini içkiye iyice verdiğinde ona olan arzusu iyice artar ve nefsinin ona olan iştihakı iyice kuvvetlenir demiştir. Buradan anlaşıldığı üzere günah işleye işleye insanda bir gevşeklik hâsıl olur. İnsan buna devam ederse ahiret ve kıyameti anmaktan alıkoymakla beraber Allah'ı unutan ve Allah'ın kendisini unutturmuş olduğu kimselerden olur. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber "İçki, kötülüklerin anasıdır" buyurmuştur. Müfessire göre, büyük günahlardan sayılan içkinin, dünyada ve ahirette ne gibi tahribatlar yaptığını, müşahade ettik.

Yine bu bağlamda kumara baktığımızda, bunun düşmanlığa, insanlar arasında sövmeye, münakaşaya, batıl bir şekilde mal elde etmeye sebebiyet verdiği için hasımlıklar meydana getirir. Büyük günahlardan sayılan bu kötü hasletler hakkında Hz. Peygamber, içki sebebiyle on grup insanı³³⁵ lanetlemiştir. İnsan nefsi, bedeni lezzetlere ve hazlara daldığı zaman, Allah'ı anmayı unutur. Allah'ı anmayı unutan bir insan da günah deryasına dalar dünya ve ahiretini zayi edebilir.

"İsm" (günah) kelimesiyle bazen ceza, bazen de kendisi sebebiyle cezaya müstehak olunan günahlar kastedilir. Hangi manası kastedilirse kastedilsin "ism" kelimesiyle ancak haram kılınmış olanın vafedilmesi doğru olur.³³⁶

Allah'ı Teâla'nın yasakladığı diğer büyük günah ise sadaka ile arasında zıt bir ilişki olan "riba" kavramıdır. Riba, Allah'ın yasakladığı bir şekilde kişinin malını artırmasıdır. Lügatte fazlalık manasına gelen "riba" Bakara süresi 275. Ayette geçmektedir. Yüce Allah riba yani faiz yiyenlerin kabirlerinden şeytan çarpmış gibi bir sûrette kalkacaklarını bildirmiştir. Razi, Tefsiri Kebir'inde bu günahı işleyenlerin kıyamet gününde bu şekilde kalkmasından murat, bu alâmet sayesinde, onların dünyada iken riba yedikleri anlaşılmasını sağlamaktır, şeklinde yorumlamaktadır.

İnsanların günaha girmesine şeytan ve şehvi arzular sebep olmaktadır. İşte faiz yiyen insan da şeytanın ayartmalarından nasibini almıştır. Aşırı dünya sevgisi çok mal ve servet kişinin bu günaha meyiletmesine sebep olmaktadır. Şüphesiz ribâ

³³⁵ Ebu Davud, "Eşribe" 2.

³³⁶ Râzî, *a.g.e.* V/115.

yiyan kimse de dünya sevgisinde ileri gitmiş ve kendisini hem bu dünyada hem ahirette olmadık tehlikelere atmıştır. Kişi bu sevgiyle öldüğü zaman, onun bu sevgisi kendisi ile Allah arasında bir perde olur. İnsanın mal sevgisinden dolayı, dünyada meydana gelen çarpılma, ahirette bir başka çarpılmanın sebebi olmuş ve onu, Allah ile kendisi arasına perde çekmiş ve Allah'tan mahrum kalma zilletine düşürmüştür.³³⁷ İşte şeytan çarpması, insanda birbirini tutmayan hareketler, çeşitli fiiler ve yalpalamalar meydana getirir. Sonuç itibariyle bu günahın hem bu dünyada hem kabir hayatında hem de ahirette insanlara neler getireceğine değindik.

Razi'ye göre, riba'nın haram olduğunu ikrar edip onu yiyan kişinin durumu Allah Tealâya kalmıştır. Allah dilerse ona azap eder, dilerse bağışlar. Râzî buna dayanak olarak Nisa süresi 48. Ayeti kerimeyi delil olarak sunmuştur. “Şüphesiz Allah, kendisine eş tanınmasını (şirki) bağışlamaz. Ondan başka günahı dilediği kimse için bağışlar. Binaenaleyh bu, bizim “Allah'ın affetmesi umulur” şeklindeki sözümüzün doğruluğuna apaçık bir delil olur demiştir. “Allah, nehyedilen şeyleri, “şirk” ve “şirkin dışındakiler” diye iki kısma ayırmıştır. Şirk dışındaki günahlara, tevbe edilmemiş büyük günahlar, tevbesi yapılmamış büyük günah ve bütün küçük günahlar dâhildir. Allah (c.c.), şirkin bağışlanmayacağını, onun dışındakilerin ise affedilebileceğini kesin olarak bildirmiştir. Fakat bağışlama hususundaki bu kesin hüküm, dilediği kimseler için söz konusudur. Ayetin takdiri, “Allah şirkin dışında kalan günahları, ancak dilediği kimseler için affeder” şeklindedir. Şirk dışındaki günahların bağışlanabileceğine delalet edince, tevbe edilmemiş büyük günahların da bağışlanabileceği anlaşılır.”³³⁸

Razi, “Onlar cehennemlik olup orada ebedi kalıcıdırlar” (2/275) sözü ebedi kalmanın sadece kâfirler için söz konusu olacağı hususunda kesin delildir der. Çünkü Hak Tealânın “onlar cehennemlik olup” sözü kâfirlerin görüşüne avdet eden kimseler hakkında bir hasr ifade eder. Yine Hak Tealânın “orada onlar ebedi kalıcıdırlar” buyruğu da hasr ifade eder. İşte bu tabirler cehennemlik olmanın ve o cehennemde ebedî kalmanın, sadece kâfirler için söz konusu olacağına delalet eder.³³⁹

³³⁷ Râzî, *a.g.e.* VI/14-15.

³³⁸ Râzî, *a.g.e.* VIII/75.

³³⁹ Râzî, *a.g.e.* VI/21.

Konu kelim ilmi itibariyle itikadi açıdan değerlendirildiğinde Razi şu sonuca ulaşmıştır: Bizim anlayışımıza göre büyük günah sahibi, Allah’a ve Rasulullah’a iman etmiş olursa, o kimseyi Allah’ın affetmesi caiz olduğu gibi ona azap etmesi de caiz olur. Bu hususta onun durumu, Allah’a havale edilmiştir. Allah’ın o kimseye azap etmesinin kabul görmesi durumunda, hiç şüphesiz Allah o kimseyi cehennemde ebedi bırakmaz, bilakis onu oradan çıkarır. Allah Tealâ bu görüşün doğruluğunu işte şu ayette “Ve işi de Allah’a aittir” (2/275) ifadesiyle beyan buyurmuştur. Yani beyan ettiğimiz gibi Cenab-ı Hakkın büyük günah sahibini affetmesi caizdir.³⁴⁰

Riba belasına saplanan insanda bu durumun dünya ve ahiret namına ne gibi noksanlıklar meydana getireceğini müfessir şu şekilde açıklamıştır: İlk önce dünyadaki durumuna bir göz atâlim. Genel olarak riba ile iştigal eden kimselerin malı ne kadar çoğalsa da bunun neticesi fakirlik olup bunun hiçbir bereketini göremez. İkinci olarak malında noksanlaşma olmasa dahi onun neticesi kınanmak, noksanlaşmak, âdil olmamak, emânet ehliyetini yitirmek, fasık, merhametsiz, ve katı kalpli olarak teşhir edilmek gibi, kötü sıfatlardır. Üçüncü olarak kendi mallarını aldığını gören fakirler o kimseye lânet, buğz ve beddua ederler. Bu da malından bereket ve hayrın gitmesine sebep olur. Dördüncü olarak riba ile meşhur olan bu kimse zâlim ve tamahkâr insanların açık hedefi haline gelir.³⁴¹ Büyük günahlar arasında zikredilen faiz kişinin bu dünyada yapmış olduğu sadakalarını, cihadını, haccını, yapmış olduğu sıla-i rahmi boşa çıkartır. Müflis yani iflas etmiş kişi konumuna düşer. Muhakkak ki dünya malı ölümle beraber dünyada kalır; o adama ise, o malların mesuliyeti ve cezası kalır. İşte bu en büyük hüsrân ve noksanlaşmadır. Hadis-i şerifte sabit olduğuna göre zenginler cennete, fakirlerden beş yüz sene sonra gireceklerdir. Helâl yolla kazanılan zenginlik böyle olduğuna göre sen haramlığı kesin olan bir yolla elde edilen zenginlik hakkında ne dersin; onun durumu nasıl olur bir düşün? İşte gerçek eksiklik ve noksanlaşma budur.³⁴²

Râzî büyük günah işleyen insanın kâfir olmayıp ebedi olarak cehennemde kalmayacağı hükmünü vererek Ehl-i Sünnet ve’l-Cemeat çerçevesinde olayı değerlendirmiştir. İlahiyatçı Ali Aydın’a göre, cemiyette büyük fesada sebebiyet

³⁴⁰ Râzî, *a.g.e.* VI/21.

³⁴¹ Râzî, *a.g.e.* VI/23.

³⁴² Râzî, *a.g.e.* VI/23.

veren ve dolayısıyla da dinen büyük cezaya çarptırılmaya neden olan bu kötü fiil, “Ehl-i Sünnet tarafından şöyle değerlendirilmiştir: Amel imandan bir cüz olmayıp; ancak imanın kemali noktasında ele alınmaktadır. Bu bağlamda büyük günah işleyen bir kimse, o fiilin farzîyetini veya haram oluşunu inkâr etmeden yapmışsa, iman ve islam dairesinden çıkmaz. Dolayısıyla bu gibi günâhkârlar tekfir de edilemezler.” Buna göre, büyük günah işleyen yahut farizalardan birini veya birkaçını terkeden bir kimse, imandan çıkmayacağı gibi kâfir olmayacağı da âşikârdır. Çünkü mü’mini imandan ve bu tastike aykırı olan bir şey çıkarabilir. Yoksa şehvetinin azgınlığı ile veya tehdit ve hiddetle yahut şeref ve namus gayretiyle bunun yanında tembellik ya da ruhi çöküntü ve bunalımla özellikle affedilme ümidi taşıyarak tevbe etme arzusu içinde olursa büyük günah işlemek, kalpteki mutlak ve kesin tastike aykırı değildir. O halde büyük günah, mü’mini imandan çıkarmaz.³⁴³

Bakara suresi 192. Ayeti kerimede “Ey Rabbimiz, gerçekten sen kimi o ateşe sokarsan şüphesiz onu hor ve hakir edersin. Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur,”³⁴⁴ ayeti bağlamında Mu’tezile: Bu ayetin “Ehl-i Salat’tan büyük günah işleyenlerin mü’min olmadıklarına delalet ettiğini iddia eder. Çünkü ona göre büyük günah işleyenler cehenneme girdiklerinde bu ayetin delaletine göre, Allah’ın onları hor ve hakir kılacağını; mü’min kimselerin ise, “O gün Allah peygamberini ve iman edip onunla beraber olanları rüsvay etmeyecek.” (Tahrim,8) Ayetinin de gösterdiği gibi, hor ve hakir olmayacağını, dolayısıyla bu iki ayete göre, büyük günah işleyenin mü’min olmaması gerektiğini söylemiştir.³⁴⁵

Mu’tezilenin bu görüşüne müfessir cevabı şu şekilde verilmiştir: Tahrim süresi 8. Ayeti, hor ve hakirliğin mutlak manada bulunmamasını gerektirmez. Bu ifade ancak, hor ve hakir olmanın, (onların) Hz. Muhammed ile birlikte olmaları halinde bulunmamasını iktiza eder. Bu bulunmayış başka bir zamanda bulunabilmesi ihtimalinden dolayı, hor ve hakirliğin bir nebze bulunmasına ters düşmez. Mu’tezile’ye göre cehenneme girecek olan her fasık, oraya ebedi kalmak üzere girer. Cehenneme giren kimse, neticede oradan çıksa bile, oraya girdiği anda hor ve hakir kılınmıştır. Müfessirin bu konudaki cevabı cehenneme girenlerden mü’min olanla

³⁴³ Ali Arslan Aydın, “İslamda Büyük Günahlar ve Tekfir Meselesi” *Diyanet Dergisi*, s. 4, Ankara, 1975, s. 197.

³⁴⁴ *Bakara*, 2/192.

³⁴⁵ Razi, *a.g.e.* VII/279.

kâfir olan arasında farklı durum bulunmaktadır. Hor ve hakir, utandırmak ve küçük düşürmek manalarına gelmektedir. Mu'tezile'nin bu görüşü Cenab-ı Hakkın affedeceğine delalet eden ayetlerle çelişki teşkil eder. Mürcie bu ayetle, büyük günah işleyenlerin hor ve hakir edilmeyecekleri hususunda kat'i hüküm vermişlerdir. Onlara göre cehenneme giren herkes hor ve hakir olur. Binaenaleyh, büyük günah işleyenlerin cehenneme girmeyecekleri hususunda kat'i hüküm vermek gerekir. Biz büyük günah sahibinin hor ve hakir kılınmayacağını söyledik, zira büyük günah işleyen kimse mü'mindir; mü'min ise hor ve hakir kılınmaz. Cenab-ı Hak, Hucurat 9. Ayette, tecavüz ve taşkınlık yapan kimseyi bu halinde bile mü'min diye adlandırmıştır. Halbuki tecavüz ve taşkınlık, icma ile büyük günahlardandır. Yine Cenab-ı Hak Bakara suresi 178. Ayette haksız yere kasten adam öldüreni mü'min diye tasvir etmiştir. Böylece büyük günah işleyenin mü'min olduğu sabit olmuş ve binaenaleyh, bu kimsenin cehennem ateşiyle hor ve hakir kılınmayacağı sabit olmuş olur.³⁴⁶

Dinimiz yetim ve yetimin malı hususunda çok titiz davranmıştır Çünkü yetim, korumasız ve zayıftır. Allah-u Teâla yetim malı yiyenlerin karınlarını ateşle doldurduklarını Nisa suresi 10. Ayette beyan etmiştir. Allah'ın yetimlere olan rahmeti onun fazlının ve rahmetinin genişliğinin işaretidir. Zira yetimler güçsüzlükte had safhaya ulaştıklarında, Allah (c.c.) onlara inayetiyle had noktayı koymaktadır ki bunu ayetle müşahade ediyoruz.

Tefsir-i Kebir'de bu ayetleri incelediğimizde, "sû" ve "fahşa" kelimeler de büyük günahlar kapsamında değerlendirilmiştir. Su' kelime itibariyle ister uzuvlara ait, ister kalbe ait fiillerin ma'siyeti olsun bütün günahları ifade eder. "Fahşa" ise kötülüğün bir çeşididir. Çünkü bu, kötülüğün en çirkin çeşitidir Aynı zamanda büyük günahlardan olup yüz kızartıcı sayılan şeylerdendir. Râzî'ye göre bu şekilde açıklanan su' ve fahşa kelimelerini ayetle değerlendirelim. Bakara suresi 169. ayette bu kelimeler birlikte zikredilmişlerdir. Ademoğlu için apaçık düşman olan şeytanın sadece kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder şeklidir. İnsanın kalbine şüphe tohumlarını atıp, helal olmayan şeyleri

³⁴⁶ Razî, *a.g.e.* VII/279.

süslü gösteren şeytan, bunu prensip haline getirip insanı büyük ve küçük günahlara, inkâra ve Allah'ı bilmemeye davet etmektedir.³⁴⁷

Maide suresi 32. Ayete bakıldığında, “Kim bir canı, bir can mukabilinde veya yeryüzünde bir fesat çıkarmaktan dolayı olmayarak öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse bütün insanları diriltmiş gibi olur.” Tefsiri Kebirde müfessir bu ayet hakkında şöyle beyanda bulunmuştur: Tek bir insanın öldürülmesini bütün insanların birden öldürülmesine benzetmek, bir kimseyi haksız yere kasten öldürme işinin ne kadar mühim bir suç ve büyük günah olduğunu beyan etmek içindir. Yani nasıl bütün insanların öldürülmesi herkesçe çok büyük bir cürüm ve suç ise, aynı şekilde tek bir insanın öldürülmesinin de çok büyük ve korkunç bir suç olması gerekir. Binaenaleyh bu ifade ile kastedilen, her ikisinin de büyüklük ve vehamet bakımından birbirine benzediğini ortaya koymak olup büyüklüğün miktarı bakımından denk olduklarını beyan etmek değildir. Bu nasıl çok büyük bir suç olmasın ki? Çünkü Cenab-ı Hak, ”Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası, içinde ebedi kalıcı olmak üzere cehennemdir.” (Nisa, 93) buyurmuştur. Bir kimse haksız yere kasten bir kimseyi öldürmeye teşebbüs ettiği zaman şehvet ve gazap tarafını, taat tarafına tercih etmiş olur. Böylece onun kalbinde, kendisi ile arzu ettiği şeylerden herhangi biri hususunda çekişen her ferdi gücü yettiği takdirde öldürme düşüncesi yer alır. Halbuki mü'minin hayırlar konusundaki niyetleri, amellerinden daha hayırlıdır. Yine mü'minin şerler hususundaki niyet ve düşünceleri de şer amellerinden daha şerlidir.³⁴⁸

Allah'ı Teâla kâfirlerle ilgili tehditlerden sonra kulları hakkındaki rahmetinin, fazlının ve ihsanının mükemmel olduğunu da peşi sıra haber vermiştir. Bunlardan birinin örneğini de Zümer suresinde görmekteyiz. Şöyle ki:” De ki: Ey nefsleri üzerine israf yüklemiş (haddi aşmış) kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Muhakkak ki Allah, günahların hepsini mağfiret eder (sevaba çevirir). O, muhakkak ki; Gafûr'dur (mağfiret eden), Rahîm'dir (rahmet nuru gönderen).” Râzî, Ehl-i Sünnetçerçevesinde olaya bakarak, Allah Tea'nın, büyük günahları affedeceğine dair bu ayeti delil göstererek konuya yaklaşmıştır “Ey kullarım”

³⁴⁷ Razî, *a.g.e.* IV/201.

³⁴⁸ Razî, *a.g.e.* IX/43.

lafzının, mü'minler hakkında kullanıldığı anlaşılır. Mü'min ise kendisinin Allah'ın kulu olduğunu itiraf eden kimsedir.³⁴⁹

Haram ve günah olan şeyler aslında, Yüce Allah'ın kulunun işlemesine razı olmayacağı hudut sınırlarıdır. Ayetlerden ve hadislerden anladığımız üzere affı mağfireti son derece geniş olan Rabbimiz, kulunu bir annenin çocuğuna merhametinden ve sevgisinden kat kat daha fazla sever. Hiç şüphesiz ki anne sevgisi karşılıksız ve katıksız tek sevgidir. Veysel Karani de anne sevgisi ve annenin sözüne verdiği değerle Yüce Rasul'ün muhabbetine mazhar olmuştur. Evet, bu söylemlerden sonra konumuz olan Allah'ın sınırlarına geldiğimizde (günahta Allah'ın kullarına yaklaşmaması için çizdiği hudutlar olup) Rabbimiz Nisa suresi 13 ve 14. Ayetlerde “İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasulüne itaat ederse, onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar ki onlar orada ebedi kalıcıdırlar. Bu en büyük kurtuluştur. Kim de Allah'a ve peygamberine isyan ederse ve Allah'ın sınırlarını çiğneyip geçerse onu da daimi kalıcı olmak üzere cehenneme sokar. Onun için hor ve hakir edici azap vardır.” buyurmaktadır. Râzî tefsirinde bu hudutların miras hallerine, yetim mallarına ve nikâhın hükümleri gibi hususlara delalet ettiğini beyan eder. Müfessire göre Allah'ın sınırları Allah'ın zikredip açıkladığı ölçü ve miktarlardır. Mu'tezile'ye göre ayetten şu sonuç çıkmaktadır: Bu ayet, Ehl-i Salâtan (namaz kılanlardan) fâsık günahkâr olanların ebedi cehennemde kalacaklarına delalet etmektedir. Aynı zamanda Mu'tezile ister namazlı olsun ister namazsız olsun Allah'ın hükümlerini çiğneyen herkes hakkında bu ayetin umumu bir şekilde ifade ettiğine inanmaktadır. Râzî bu ayetteki Allah'ın sınırlarını çiğnemenin murat edilenin, O'nun hudutlarından, hükümlerinden herhangi birini çiğneyip aşma olduğu kanaatindedir. Müfessir bir adım sonra ki yorumunda ayetteki va'idin, tevbe edilmeme haliyle ilgili olduğu konusunda ittifak ettik der. Zira şer'i deliller, tevbe edilmesi halinde, geriye bu tehditten bir şey kalmayacağına delalet etmektedir. Yine bunun, Allah tarafından affedilmeme şartına bağlı olması da mümkündür. Çünkü affin olduğuna dair bir delilin bulunması durumunda, geriye böyle bir azabın kalması imkânsız olur. Halbuki Allah'ın affedeceğine dair deliller vardır. Bu umumi hükmün kâfirlere mahsus olduğunu söylüyoruz şeklinde müfessir açıklama yapmıştır. Ayetin devamında “kim Allah'a ve peygamberine isyan ederse” sözünün altında yatan

³⁴⁹ Razî, *a.g.e.* XIX/203.

muradın “küfür ve fasıklık (günah) müstesna, kim Allah ve peygamberine isyan ederse” şeklindedir. Yine bu ifadenin bütün isyan ve kötülük çeşitleri hakkında olması gerekir. Bu ise kâfirler için söz konusudur.³⁵⁰

Raziye göre insanın bedenini idare eden kuvvetler üç tanedir: Bunlar; kuvvet-i nâtika, kuvvet-i gadabiyye ve kuvvet-i sheviyyedir. Küfür, bidat ve ikisine benzeyen şeyler düşünme kuvvetinin, adam öldürmek ve kızmak gibi şeyler kuvvet-i gadabiyyenin, zina, livata, sürtüklük, zamparalık ve buna benzeyen şeyler de kuvvet-i sheviyyedir. Bu üç kuvvetin en adisi ve alçak olanı, shevi kuvvetin fesada uğramasıdır. Bu sebepten dolayı bu işe, hâsseten “fahişe” ismi ıtlak edilmiştir.³⁵¹ Kur’an’ı Kerimde de bazı kelimelerin büyük günah kapsamında kullanıldığını daha önceki bölümlerde zikretmiştik. Bunlardan birisi de “fahşa” kelimesi idi. Bu kelimeyi ayetle örneklendirelim. Rabbimiz Nisa suresi 16. Ayette “Sizlerden fuhuş irtikâb edenlerin her ikisine de eziyet edin. Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse, artık onlardan ellerinizi çekin. Çünkü Allah tevvab ve rahimdir” buyurmuştur. Zina da dinimizce çirkin sayılan ve büyük günahlar arasında zikredilen bir husustur. Büyük günah işleyenlerin dünya ve ahiretteki durumlarına baktığımız zaman ayetteki eziyet edin ifadesini müfessir şöyle izah eder: Buradaki eziyetin mutlaka dil ile sıkıntı vermek, azarlama şeklinde olduğu konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Mesela şöyle denir: “Yaptığınız iş, ne kadar kötüdür. Siz, kendinizi Allah’ın ceza ve gazabına dâhar kıldınız. Ve yine siz kendinizden adalet, liyakat ve ehliyeti uzaklaştırıp şehadet etme hakkını yitirdiniz.” Âlimler bu eziyetle dövmenin dahil olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Razi’ye göre burada sadece dil ile yapılan eziyetin kastedildiğini ve onların devlet başkanı ve hâkimin huzuruna götürülme ve kendilerine ceza tatbik edilmesi ile korkutun şeklinde yorumlanmıştır. Devamında ayette de dövmeye delalet eden husus yoktur şeklinde açıklama yapılmıştır. Hak Teâla daha sonra “Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse, artık onlardan elinizi çekin” buyurmuştur. Buradan artık onlara eziyet etmeyi bırakın manası çıkmaktadır. “Tevvâb” kelimesi de “kulu günahı sebebiyle kendisine tevbe ettiği zaman, kuluna ihsan ve mağfiret ile muamele eden” demektir.”³⁵²

³⁵⁰ Razî, *a.g.e.* VII/416-417.

³⁵¹ Razî, *a.g.e.* VII/419.

³⁵² Razî, *a.g.e.* VII/429.

Ayetlerde geçtiği üzere günah işlemek ve günahlarda ısrar etmek dünya ve ahiret namına bir takım noksanlıkları beraberinde getirmektedir. Zira dünyada işlenen bir günah, ahirete de yansımakta ve kişinin hem dünyasını hem de ahiretini etkilemektedir. Allah-u Teâla kulunu çaresiz ve kimsesiz bırakmamış ve her ne olursa olsun, O ‘na yönelip, kapısına müracaat ettiğinde rahmet ve mağfiretiyle sen benim kulumsun dercesine elinden tutmuştur. Yeter ki kul O yüce Yaratan’dan istemesini bilsin. Tevbe, geçmişte yapılan işe pişman olup, gelecekte onu bir daha yapmamaya kesinkes karar vermekten ibaret olan bir antlaşmadır.

Râzî, tefsirinde fuhuş irtikâp edenler, tevbe edip hallerini iyileştirdiklerinde, onlardan eziyetin kalkacağını zikredip, mutlak manada da Tevvab ve Rahim olan Allah, insanları ölüm gelmeden evvel tevbeye teşvik etmiştir. Zira insanların ölüm esnasında yapacakları tevbe onlara fayda vermeyecektir.³⁵³

Bakara suresi 17. Ayette Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Allah katında makbul olan tevbe, kötülüğü ancak cahillik sebebiyle yapacakların, sonra da çarçabuk vazgeçip tevbe edecek olanların tevbesidir. İşte Allah’ın, tevbelerini kabul edeceği insanlar bunlardır. Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.” Allah-u Tealâ tevbenin kabulünü iki şarta bağlamıştır: Bunlardan biri, Cenab-ı Hakkın “Kötülüğü ancak cahillik sebebiyle yapacakların...” buyruğudur. Bu ifade hakkında da iki soru vardır:

a) Günah olduğunu bilmeden bir kimse bir günah işlerse, o kimse herhangi bir cezaya müstehak olmaz. Çünkü bilmeden işlenen şeylerin günahı ve cezası, bu ümmetten kaldırılmıştır. İşte bundan dolayı, bilmeden günah işleyen kimselerin, tevbe etmelerine ihtiyaç yoktur.

b) Ayette geçen “innemâ” kelimesi hasr içindir. Binaenaleyh, ayetin zahiri, günah olduğunu bilerek bir kötülüğü yapmaya yeltenen kimselerin, tevbelerinin kabul edilmemesini gerektirir. Halbuki bu ise icmâ ile batıl ve geçersizdir.³⁵⁴

Günah olduğunu bilmemekle beraber, bir günah işleyen kimsenin durumu, günah olduğunu bilerek onu işleyen kimsenin durumundan daha hafiftir. Hal böyle olunca, vücut olma hali, bir va’ad ve kerem vücutu olmak üzere, hiç şüphesiz

³⁵³ Razî, *a.g.e.* VII/428.

³⁵⁴ Razî, *a.g.e.* VII/430.

birinci kısımdaki kimselerin tevbelerinin kabulüne tahsis edilmiştir. İkinci kısımdakilerin günahları daha ağır olunca, hiç şüphesiz ki Allah tevbelerinin kabul edilmesi hususunda böyle bir tekîde yer vermemiştir. Bu ayet tevbeleri kabul etmenin Allah’a vacip olmadığına delildir.³⁵⁵

Müfessirler, Allah’a isyan eden herkesi, câhil olarak adlandırılır. Yusuf suresi 33. Ayette, Hud suresi 46. Ayette, Bakara suresi 67. Ayette cehalet ve cahillik kelimelerinden bahsedilmiştir. Rabbine isyan eden kimseye cahil denilmesinin sebebi şudur: Şayet bu kimse, kendisinde mükâfaat ve cezanın ne olduğu hususundaki bilgisini kullanmış olsaydı, bu günahı işlemez ve ona yeltenmezdi. İşte bu sebepten dolayı da Rabb’ine isyan eden kimseye cahil denir. Bu izaha göre, insanın yaptığı şeyin, günah olduğunu bilerek veya bilmeyerek işlediği her masiyet ve günah cehalet mefhumuna dahildir. İnsanın, günah olduğunu bilmeyerek ve fakat onun bir günah olduğunu bilmesinin mümkün olması şartıyla bir günah işlemesi durumunda o kimse cezaya müstehak olur. İşte bu sebepten yahudi’nin, Yahudiliğin bir günah olduğunu bilmemekle beraber, onun bir günah ve masiyet olduğunu bilebilmesinin mümkün olması sebebiyle, bir cezaya müstehak olacağı konusunda ittifak vardır. Uyuyan yanılan kimse, bu söylenenlerin dışında kalır. Çünkü bunlardan her biri de çirkin bir fiil yapmışlardır. Ancak bunların onun çirkin olduğunu bilmeleri mümkün değildir. Bu çirkin fiili kasten işleyenlerin durumu ise ancak kıyas yoluyla bilinir ki bu kıyas da şudur: Yaptığının ne olduğunu bilmeden yapan bu cahile tevbe etmek vacip olunca, kasten bir kabahatte bulunan bir kimsenin tevbe etmesi haydi haydi vacip olur. Tevbe, geçmişte yapılmış olan bir fiile duyulan nedametten, gelecekte aynı fiili bir daha yapmama şeklindeki azm ve karardan ibarettir. Pişmanlık ve azmetmek iradi şeylerdendir. İradi olan şeylerin ise yeniden irade edilmesi mümkün değildir. Aksi halde teselsül gerekir. O halde iradenin, insanın kendi fiili olması mümkün değildir. Böylece bu pişmanlık ve azmetme işinin, ancak Allah’ın yaratmasıyla tahakkuk edebileceğini anlarız. Kur’an’da ihsâs edilen şey, bizim tevbelerimizi kabul edenin Allah’u Teâlâ olduğudur.³⁵⁶

Hak Tealâ’nın “Allah katında (makbul olan) tevbe...”sözü Allah’a “mecbursun yapacaksın” anlamında bir vücut değil de O’nun keremi, ihsanı ve fazlı

³⁵⁵ Razi, *a.g.e.* VII/430.

³⁵⁶ Razi, *a.g.e.* VII/432.

gereği bir vücûb olduğunu bildirmektedir.” Bilmeyerek bir günah işleyip de, sonra da hemencecik ondan tevbe edip, o günah da ısrar etmeyi terkederek, istiğfarda bulunan kimseler hakkında, tevbe etmeye iletmek, ona irşad etmek ve bu tevbe hususunda tevbe edenlere yardım etmek, ancak Allah’adır. ...” anlamındadır.³⁵⁷ Yaratanın tevbeye kulunu muvaffak kılması ve tevbeyi kabul etmesi merhametinin ve Tevâb isminin tecellisidir. Allah’ü Teâla yarattığı insanı en ince detaylarıyla tanır. İnsanda meydana gelen şehveti, gazabı, cehaleti onu sarmalayıp girdabına alıp hapsettiğinde kul bu vasfını tevbe pınarında yıkayıp keremi inayeti ve lütfu hiçbir şeyle kıyaslanamayan Allah’a el açmalıdır. Çünkü tevbeleri kabul eden tek hakim O’dur. Her zaman ateş hattında bulunan insan, günah işlemeye müsait konumdadır. Önemli olan bunda ısrar etmemektir. Allah (c.c.) kulunu bağışlamak için bahaneler ararken kulun bundan gafil olması ve bunu önemsememesi elbet dünya ve ahiret mutluluğunu etkiler.

Nisa suresi 31. ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: “Eğer nehyedildiğiniz büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin (öbür) kabahatlerinizi örter ve şerefli bir mevkiye sokarız” şeklindeki ayete Râzî Tefsir’i Kebirinde şu şekilde giriş yapmıştır. Âlimlerden bazılarılarının görüşleri şöyledir: Büyük günahlar ve isyanlar, kebâirdir. Said İbn Cübeyr, İbn Abbas’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir. ”Kendisiyle Allah’a isyan edilen her şey günahdır. Her kim bunlardan bir şey yaparsa Allah’a istiğfar etsin. Çünkü Allah Teâla, İslamdan dönüp mürted olan, O’nun bir farzını inkâr eden veya kadere inanmayan kimseler hariç, bu ümmetten hiç kimseyi ebedi olarak ateşte bırakmayacaktır. ”Râzî, bu söz birkaç bakımdan zayıftır der. Delil olarak dört hüccet ortaya koymaktadır:

Birinci hüccet, bu ayette bütün günahlar kebâir içinde olsaydı, kebâirden uzaklaşmakla örtülen diğer günahlar ile kebâir olan günahlar arasında ayırım yapmak doğru olmazdı.

İkinci hüccet, Hak Teâlâ’nın, “Küçük, büyük her şey yazılıdır.” “(Kamer, 53) ve “Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp onları saymış. ”(Kehf, 49) ayetleridir.

Üçüncü hüccet, Hz. Peygamber (s.a.v) büyük günahların hangileri olduğunu tam manasıyla açıklamıştır. Meselâ, “Şunlar büyük günahdır: Allah’a şirk koşmak,

³⁵⁷ Razî, *a.g.e.* VII/433.

yemin-i gamus (yalan yere yemin etmek), anne babaya isyan etmek ve cana kıymak...³⁵⁸ Hz. Peygamber'in bu ifadesi, kebair olmayan günahların olduğuna delalet etmektedir.

Dördüncü hüccet ise, Cenab-ı Hakk'ın, " Küfrü, fasıklığı, isyanı size çirkin gösterdi" (Hucurat, 7) ayetidir. Bu menhiyyatın üç kısım olduğu hususunda açık ve sarih bir ifadedir.

a)Küfür

b)Fısk

c)İsyan

Atfin sahih olabilmesi için, mutlaka fisk ile isyan arasında bir farkın bulunması gerekir. Bu ise ancak, küçük günahlar ile büyük günahlar arasında zikretmiş olduğu farktır. Buna göre kebâir olan günahlar, fisk; küçük günahlar ise isyandır.³⁵⁹

İbn Abbas şu iki şekilde görüşüne delil getirmiştir:

1-Kendisine isyan edilen zât'ın nimetleri çoktur.

2-Kendisine isyan edilen zâtın tebci edilmemesi gerekir. Buna göre birincisini ele aldığımızda, hiç şüphesiz Allah'ın nimetlerinin sonsuz olduğunu görürüz. Nitekim O, "Allah'ın nimetini birer birer saysanız, (bu ne mümkün?) Onu icmâl suretiyle bile sayamazsınız." (Nahl, 18) buyurmuştur.

İkinci madde ele alındığında, Cenâb-ı Hakkın mevcudatın en yücesi ve en büyüğü olduğunu görürüz. Bu iki takdire göre de O'na isyan etmenin son derece büyük olması gerekir. Böylece her günahın büyük olduğu sabit olur. İbn Abbas'ın bu görüşüne müfessir Râzî şu şekilde cevap vermiştir.

a-O'nun, mevcudatın en yücesi ve en şerefli olması gibi, bunun yanında yine O, Erhamu'r-râhimin (merhamet edenlerin en merhametlisi), ekremu'l-ekremin (ikrâm edenlerin en cömerdi)ve itaat edenlerin taatlerinden, günah işleyenlerin günahlarından müstağni olanların en müstağnisidir. Bütün bunlar, günahın hafif olmasını gerektirir.

³⁵⁸ Buhâri, "Edeb" 6; Nesâi, "Tahrir" 3.

³⁵⁹ Razî, *a.g.e.* VII/540.

b- Farzet ki, günah olarak, her günah büyüktür. Fakat bazısı bazısından daha büyüktür. Bu da aralarında bir farkın olmasını gerektirir.³⁶⁰

Günanların, büyük ve küçük diye iki kısma ayrıldığı sabit olunca, bunun böyle olduğunu söyleyenler de iki kısma ayırmışlardır: Bir kısmı “Büyük günah, nefsi ve zatı bakımından küçük günahdan ayrılır” derken, diğer kısmı, bu ayrılışın günahların zatlari (asılları) bakımından olmayıp, günahı işleyenlerin durumları bakımından olduğunu söylerler. Râzî, bu iki görüşü şöyle açıklığa kavuşturmuştur.

Birinci görüşü benimseyenler kendi içlerinde çok ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü:

1. İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir: Haram olan bir canı öldürme, musan (namuslu) bir kadına iftira atma, zina, faiz, yetim malı yeme ve İslam ordusundan kaçmak gibi... Kur'an'da ilahi tehditle zikredilen herşey büyük günahdır.”

2. İbn Mes'ud (r.a.) “Nisa suresini açın, Allah'ın orada otuz üç ayette nehyettiği her şey büyük günahdır” demiş ve şöyle ilave etmiştir: Bunun delili, “Eğer yasak edildiğiniz büyük günahlardan kaçınırsanız.” (Nisa, 31) ayetidir.

3. Bir kısım âlimler de: “Kasten yapılan her şey büyük günahdır” demişlerdir.

Râz'ye göre, olayın tenkidi şu şekildedir. O'na göre, bu görüşler zayıftır. Birincinin zayıflığına gelince her günahın mutlaka dünyada, zemme, ahrette de ikâba konu olması gerekir. Binaenaleyh “Kur'an'da ilahi tehdit (va'id) ile gelen her şey büyük günahdır” görüşü, her günahın, büyük günah olmasını gerektirir ki bu bâtıldır.

İkinci görüşü de Râzî şöyle tenkit etmiştir: Zira Allah Tealâ, Nisa suresinin dışındaki surelerde pek çok günahdan bahsetmiştir. Binaenaleyh büyük günahları bu surede zikredenlere tahsis etmenin manası yoktur.

Râzî'ye göre, üçüncü görüş de zayıf kalmaktadır. Çünkü eğer bu görüşte olanlar “kasdi” yapılan sözü ile “yaptığından haberdar olarak” manasını kastetmişlerse, bunun durumu Cenab-ı Hakk'ın nehyettiği şeyin durumu gibi olmaz. Bundan dolayı bu görüşe göre de her günahın büyük günah olması gerekir ki biz bunu batıl olarak görmekteyiz. Eğer bunlar “kasdi” sözü ile “yaptığının bir günah olduğunu bile bile günah işleme” manasını kastediyorlarsa, Yahudi ve Hristiyanların

³⁶⁰ Râzî, *a.g.e.* VII/541.

Hız. Peygamber (s.a.v)'i İnkâr ettikleri malumdur. Halbuki onlar bunun masiyet olduğunu bilmezler. Fakat bu büyük İnkâr ve günahdır. Binaenaleyh bu üç görüşde Razi'ye göre bătıldır.³⁶¹

Râzî'ye göre, büyük günahlar içinde bazen birine nispetle daha büyük, bir diğerine nispetle ise daha küçük olanlar vardır. Küçük günahlar arasındaki durum böyledir. Fakat mutlak olarak büyük olduğuna hükmedilen günah, sadece küfürdür. Bu sabit olduğuna göre, Hak Tealâ'nın, "Eğer nehyedildiğiniz büyük günahlardan kaçınırsanız..." Ayeti ile küfrün murat edilmesi niçin caiz olmasın? Çünkü küfrün birçok çeşidi vardır: Allah'ı, Peygamberini, ahiret gününü ve Allah'ın kanunlarını İnkâr ve küfür gibi. Bu ayetten maksat "küfürden sakınan herkesin, küfür dışındaki günahları affedilir" şeklindedir. Bu ayet Râzî'ye göre, Nisa suresi 48. ayetle tıpatıp uymaktadır. Ayetin meali şu şekildedir: "Şüphesiz ki Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez. Ondan başkasını ise dilediği kimseler için affedebilir."³⁶²

Mu'tezile, büyük günahlardan sakınıldığında, küçük günahların bağışlanmasının vacip olacağını söylerken, Ehli Sünnet çerçevesinde olayı değerlendiren Razi'ye göre, "Allah'a hiçbir şey vacip değildir. Aksine O'nun yaptığı bir lütuf ve ihsandır." Yine devamında Razi'ye göre, sırf büyük günahlardan kaçınmak, cennete girmeyi icap ettirmez. Aksine bunun yanı sıra, mutlaka taatta da bulunulması gerekir. Razi'ye göre, ayetin takdiri şu şekildedir: "Bütün farzları yerine getirir ve bütün büyük günahlardan sakınırsanız sizin diğer bütün küçük günahlarınızı bağışlar ve sizi cennete sokarız" şeklindedir. İşte bu, cennete girmeyi gerektiren sebeplerden birisidir. Bir tek sebebin bulunmayışı, neticenin (müsebbebin) de olmamasını gerektirmeyeceği herkesin malumudur. Burada bir başka sebep daha vardır ki işte asıl ve kuvvetli olan odur. O da Allah'ın fazlı, keremi ve rahmetidir. Nitekim Allah (c.c.) Yunus suresi 58. ayette buyuruyor ki: De ki: "Ancak Allah'ın fazlı, keremi ve rahmetiyle, işte yalnız bunlarla sevinsinler..."

Nisa 31. ayetten sonraki 32. ayetinde konuyla münasebei bakımından birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu görmekteyiz: "Allah Teâlâ önceki ayette insanları, bătıl yollarla hem kendi hem de başkalarının malını yemekten ve adam öldürmekten nehyedince bu ayette de onlara bu menhiyyâtı terketmeyi

³⁶¹ Razi, *a.g.e.* VII/542.

³⁶² Razi, *a.g.e.* VII/547.

kolaylaştıracak şeyi emretmiştir. Bu da herkesin, Allah'ın kendisine ayırdığı nasibe razı gösterip rıza olmasıdır. Çünkü insan buna rıza göstermezse, hasede düşer; hasede düştü mü, muhakkak ki başkasının malını haram yolla alma ve adam öldürme gibi gayrimeşru yollara sapar. Ama Allah'ın takdir ettiğine razı olursa, onun canlar ve mallar hususunda zulme sapması mümkün olmaz.”³⁶³ Bu bağlamda olaya yaklaştığımızda Allah (c.c.) insana batıl yollarla mal edinmesini ve adam öldürmesini yasaklamış olup insan da bunları bırakmakla emrolunmuştur. İnsanoğlu bu kötü fiillerden kaçınarak zahiri anlamda kendini koruma altına alabilir. Fakat bâtinî anlamda nasıl alabilir şeklinde düşündüğümüzde insanın kötü huylardan temizlenmesi hatta kalbiyle dahi başkalarının mallarına canlarına saldırmayı bırakmasıyla bu iş çözüme kavuşur. Çünkü insanı komuta eden iki uzvu vardır. Biri kalp, diğeri ise beyindir. İnsan düşüncelerini kötü fikirlerden arındırarak ve imanın barındığı kalbi de temiz tutarak birçok günahattan korunacaktır.

İnanıp şükredene Allah (c.c.) azap etmez mi acaba sorusunun cevabını Nisa suresi 147. ayette bulabilir miyiz? Yüce Rabbimiz bu ayette şöyle buyurmaktadır: “Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niçin azap etsin ki... Allah şâkir ve âlimdir.” Razi bu ayeti şu şekilde ele almaktadır: Birinci meselede Allah Teâlâ, size ne iç soğutup ferahlamak, ne de fayda elde etmek ve ne de zararı defetmek için azap etmez? Bütün bunlar onun hakkında düşünülemez. Çünkü O, zatı itibari ile ihtiyaçlardan uzak, faydaları temin ve zararı defetme gibi bir şeyden münezzehtir,” demektir. Bundan kastedilen, mükellefleri iyi ameller işlemeye ve kötü amelleri terk etmeye teşviktir. Razi devamında şöyle demektedir: Eğer güzel işler yapıp, kötü işleri terk ederseniz, Allah'ın kerim oluşuna rağmen size azap etmesi nasıl uygun düşer. Âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Bu ayeti kerime Allah Teâlâ'nın büyük günah sahibi olan kimseye azab etmeye(bile)ceğine delalet etmektedir. Çünkü bu ayetin şükreden ve iman eden, sonra da içki içmeye ve zinaya yönelen kimse hakkında nazil olduğunu farz ediyoruz. Bundan ise, ”Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niçin azap etsin ki...” ifadesinin dalaleti ile büyük günah sahibinin azaba uğratılmaması gerekir. Mu'tezile eğer, “Biz, büyük günah sahibinin mü'min

³⁶³ Razî, *a.g.e.* VIII/5.

olduğunu kabul etmiyoruz“ derlerse biz de deriz ki: Büyük günah sahibinin de mü’min olduğu görüşündeyiz.³⁶⁴

Kur’an’ı Kerim’de günah manasına gelen kelimelerden birisi de “seyyie” kelimesidir. Bu kelime Ankebut Suresi 7. ayette geçmektedir.

Ankebut suresinde Rabbimiz buyuruyor ki: “İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini örteriz ve her halde, o işlemekte olduklarının daha güzeliyle onları mükâfatlandırırız.” Bu ayetin tefsirinde Râzî, iman-amel münasebetine değinmiştir. Şöyle ki: Amellerin, imandan maksûd olan, gaye edinilen şeye dahil olduğunu gösterir. Çünkü günahların bağışlanması ve amellerin en güzeli ile mükâfatlandırılması işi, salih amellerin işlenmesi şartına bağlanmıştır. Çünkü ameller imanın meyvesidir. Misalle açıklandığında: Bu, tıpkı meyve veren bir ağaca benzer. O ağacın damarlarının ve dallarının ağaçtan olduğunda şüphe yoktur. Fakat yerden çektiği su ve etrafını çevreleyen o toprak ağaca dahil değildir. Fakat meyvesi kendisine dahil olmayan bu su ve toprak sayesinde elde edilmiştir. İşte iman ile ameli salih münasebeti de böyledir. Ağacın etrafını işe yaramayan zararlı otlar sararsa meyve mutlaka az olur. Eğer bunlar büsbütün ağaca hükümran olursa ve onu mağlup ederse, ağacın hiç meyvesi olmaz. Ve nihayetinde ağaç kurur. İşte günahlar da imana bu tesiri yapar.³⁶⁵

Allah Tealâ, kulun amellerinden, iman ile salih amel çeşitlerini dile getirmiş ve kendi fiillerinden olmak üzere, bu ikisinin mukabilinde şu iki şeyi, yani günah örtmeyi, silmeyi ve en güzel şekilde mükâfatlandırmayı zikretmiştir. Çünkü O, “(Onların) kötülüklerini örteriz ve her halde, o işlemekte olduklarının daha güzeliyle onları mükâfatlandırırız” buyurmuştur. Binaenaleyh, günahları örtmek, imanın mukabili; daha güzeli ile mükâfatlandırma” da ameli salih mukabilindedir. Bu durum ise şu durumları ortaya çıkarır:

1-Mü’min ebediyyen cehennemde kalmaz. Çünkü onun imanını günahını örter. Dolayısıyla ilahi azap da ebedi kalmaz.

³⁶⁴ Razî, *a.g.e.* VIII/384.

³⁶⁵ Razî, *a.g.e.* I7/594.

2-Bahsi geçen “daha güzel mükâfat”, cennet dışında bir mükâfattır. Çünkü mü’min cennete imanı sayesinde girecektir. Çünkü cennet onun kötülüklerini örter. Kötülükleri örtülmüş olan kimse ise cennete girer.

3-İman, dünyada günahların çirkinliğini örter. Binaenaleyh Cenab-ı Hak da mü’minin kusurlarını ahirette örter. Amel-i salih, dünyada salih kimsenin halini güzelleştirir. Dolayısıyla Allah o kimseyi ahirette en güzel mükâfatla mükâfatlandırır. Binaenaleyh imanı, günahlar iptal edemez. Aksine günahlara galip gelen, onları örten ve işleyeni pişmanlığa sevk eden imandır.³⁶⁶

Cenab-ı Allah azap edeceğine kısaca işaret olsun diye de, kötülük yani “seyyie” yapanın halini, “Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar?” (Ankebut, 4), ifadesiyle belirtmiş, iyilikte bulunanların durumunu, “Kim cihad ederse, ancak kendisi için cihad eder” (Ankebut, 6) ifadesiyle kısaca, rahmetinin gazabından daha tam ve mükemmel; lütfunun, adlinden daha kapsamlı olduğuna bir işaret olsun diye bu ayetle de tafsilatlı bir biçimde anlatmıştır.

Müfessir, çoğumuzun namazlarında sıkça okuduğu Asr süresinde de büyük günah işleyenin cezası konusunda bilgi vermiştir. Konuya girmeden önce kısa ve anlam yüklü surenin meali şöyledir: “Asra yemin ederim ki insan ziyandadır. Ancak iman edenlerle güzel güzel amellerde bulunanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler böyle değillerdir” (Asr/ 3)

Asr suresinde, Razi, Küfrân ve hüsrân kelimelerinin manalarına şu şekilde anlam yüklemesi yapmıştır. “Küfran”ı ifade için, nasıl kufr maddesi kullanılıyorsa “hüsrân”ı ifade için de, husr maddesi kullanılmış olup, husr kelimesinin manası, ”noksanlık ve ana sermayenin elden gitmesi (iflas)” dir. Burada müfessir “el-İnsan” kelimesinin başındaki elif-lâm’ın cins manasında alındığında husr kelimesinin, insanın bizzat kendisinin ve ömrünün sona ermesi, şeklinde olacağını belirtmiştir. Ancak salih amel işleyen mü’min bundan müstesnadır. Çünkü ne ömrünü ne de malını boş yere harcamamıştır. Bizatihi bunlarla ebedi saadete ermiştir. Müfessir “el-İnsan” kelimesinin ikinci tefsirinde bu kelimenin kâfirler manasına alındığında bu kimselerin sapıklık ve küfür içinde kastedildiklerinin anlaşılması şeklinde yorum

³⁶⁶ Razi, *a.g.e.* I7/569.

getirmiştir. Bu durumda da mana “ Bu kâfirlerden iman edenler müstesna” şeklinde olur ki bu durumda iman edenler bu zarardan kurtulup kâra geçmiş olurlar.³⁶⁷

Konumuzla bağlantısı daha kuvvetli olan yere geldiğimizde Cenab-ı Hak “lefi husr” buyurup “lefi husr” dememiştir. Sebebine gelince, kelimeyi belirsiz getirmek, bazan vehamet ve korkunçluğu, bazan da düşüklüğü ve önemsiz oluşu ifade eder. Razi bu ve-limedeki nekireliği birinci manaya hamlettiğimizde o zaman mananın “İnsan, kühünü sadece Allah’ın bilebileceği büyük bir hüsrana içindedir,” şeklinde olur ki bunun izahı da şudur: Günah, hakkında günah işlenilenin nisbetinde büyük olur. Yahut da bu günah, büyük bir nimetin mukabili olarak işlediği için büyük olur. Bu iki hususun her ikisi de, kulun, Rabbi hakkında, işlemiş olduğu günaha mevcuttur. Bu sebeple de, bu günah son derece büyük olmuş olur. Müfessirin ikinci izahında, bu ifadedeki nekireliği ikinci manaya alırsak, o zaman mana, “İnsanın hüsrani, şeytaninkinden daha küçüktür” şeklinde bir müjde olur ki, ama ağır basan görüş birincisidir. Hüsrana ifadesi, kişinin Rabine hizmetten mahrum olması olup gerisi hiç mesabesindedir. Cenab-ı Hakkın, “Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım,” (Zariyât, 7) şeklinde buyurması maksatların en ilerisi olup diğer gaye ve maksatlar buna nisbetle bir hiç mesabesindedir.³⁶⁸

Müfessirin bu izahları doğrultusunda, günahın bir hüsrana yolu olduğunu ve yaratılış gayesinden bir uzaklaşma olduğunu anlamaktayız. Ana sermayeyi zayıf etmek ve elden çıkarmak hem bu dünyada hem de ahirette bir iflastan başka nedir ki? İnsan, ömrünü zayıf etmekten kaçınmayıp her anını her dakikasını, her saatini günah için harcamışsa, bu kimsenin hüsrana içinde olduğundan şüphe yoktur. En kötüsü de ondan geriye hiçbir eser kalmamasıdır.

Büyük günah işleyenlerin ceza görmelerinin kesin olduğunu söyleyenler bu ayetle istidlal ederek şöyle derler.” Ayet, insanın, her halükarda bir ziyan içinde olduğuna delalet edip, insanlardan iman edip salih amel işleyenleri istisna etmiştir. Halbuki iki şartın ikisine birden bağlanan şey, şartlardan birisi bulunmadığı zaman, onlara bağlanan şey de bulunmaz. İman ve salih ameli birlikte bulundurmeyen kimselerin mutlaka hem bu dünyada hem de ahirette zarar içinde olacaklarını anlıyoruz. Şimdi, bu iki hususiyeti birlikte yaşayanlar çok az olup, ziyan ve hüsranda

³⁶⁷ Razi, *a.g.e.* XXIII/392.

³⁶⁸ Razi, *a.g.e.* XXIII/393.

bu iki özelliği birlikte yaşayamayan kimseleri, zorunlu vasfı olunca kurtulanlar, helak edinlerden daha az olmuş olur. Sonra, şayet kurtulanlar daha çok olsaydı bile, senin helak olan o az kimselerden olmama için, yine, senin, korkma ve haşyetinin büyük olması gerekir. Ya kurtulanlar az iken, senin korkun nasıl olmalıdır? Korkunun daha ileri derecede olması gerekmez mi?³⁶⁹

Râzî'ye göre, ziyan “fiil” ile yani günahı bizzat işlemekle meydana gelebileceği gibi, ”terk” ile yani taata yönelme işini terk ile de meydana gelir. Kazanç salih ameldir. Hüsrân ve ziyanda taatten uzaklaşıp dünyayı elde etme uğruna nefsine ve bazı şeylere yenik düşüp dünya ve ahireti tehlikeye atıp günahlara meyletmektir. Kişinin, hem farz olanları yapması hususunda ve hem de haramlardan kaçınması hususunda meşakkatlere katlanması gerekir.

Yüce Rabbimiz (En'am, 151.) ayette şöyle hitapta bulunmuştur: “De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını ben okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın ve anaya babaya iyilik edin. Fakirlik (endişesiyle) çocuklarınızı öldürmeyin, sizi rızıklandıran da onları rızıklandıran da biziz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın.” Bu ayete baktığımızda Allah-u Teâla'nın haram kıldığı hususları sıralaması gelmektedir. Daha önceki yerlerde bahsettiğimiz üzere şirk büyük günahlar arasında zikredilen bir husustur. Bu ayette de başlangıç olarak Allah'a şirk koşulmaması gerektiği konusunda giriş yapılmaktadır. Ayette daha sonra peşinden insanın var olmasındaki zahiri müessir olan ana ve babaya iyi davranma hususuna değinilmiştir. Düşünüldüğü zaman ana ve babanın insan üzerindeki iyiliği saymakla bitmez. Bu iyiliklere örnek ise; terbiye, şefkat, merhamet, fedakârlık... Ayetin devamında da babanın ve çocuğun rızıkının kefilinin Allah olduğu belirtilip böylece çocukların haklarına riayet gerekliliği belirtilmiştir. Ana-babaya düşen, doğan canın hayatta kalması için gayret edip onun rızık konusunda tevekkül etmektir.

Tez konusu olan günah konusuna ayetin devamında değinilip “kötülüğün açığına da gizlisine de yaklaşmayın” şeklinde buyrulmuştur. Burada günah manasına gelen kelimelerden biri olan “fevahiş” kelimesi kullanılmış olup manası da umumdur. Bu nehiy (yasak) gizli-açık, bütün çirkin ve kötü işlerde (günahlarda)

³⁶⁹ Razî, *a.g.e.* XIII/395.

umumi olarak söz konusudur. Ayetteki “açığını da gizlisini de” tabirinde bir incelik vardır. O da şudur: Bir kimse zahirde bir günahı kaçınıp, gizli hallerden ondan kaçınmadığı zaman bu, onun bu günahı kaçınmasının Allah’a kulluk ve itaatten dolayı olmayıp, insanların kınamasından korktuğu için olduğuna delalet etmektedir. Bu davranış yanlıştır. Çünkü insana, insanların kınaması Allah’ın ikabından daha etkili oluyor ise, böyle bir kimsenin küfre düşmesinden korkulur. Ama hem aşikâr hem gizli, her türlü günahı terkeden kimsenin durumu ise onun bu günahı ancak Allah Teâlâ’nın emrine saygı, azabından korku ve kulluğunu arzulama sebebiyle terkettiğini gösterir. Ayetin devamında cana haksız yere kıymayın uyarısında bulunulmuştur. Bu ayette bu durum müstakil olarak zikredilmiştir. Bunun sebebi, onun önemine ve büyüklüğüne delalet etmektir. Böyle bir istisna her günahı yapılamaz. Ayette aslanan bir insanın öldürülmesinin haramlığıdır.³⁷⁰

Ayetlerde geçtiği üzere Rabbimiz günahları açık bir şekilde zikretmiş ve sonuçlarını da açıklamıştır. Günahın büyüğü de küçüğü de gizlisi de açığı da mü’min insan için, olmasa daha güzel olan hususlardır. Çünkü günah deryasına dalan insan bu oyun ve eğlenceyle meşgul olurken kendince mutlu olabilir. Ama bu lezzetler sona erdiği zaman, bundan geriye kalan sadece bir nedamettir. Düşünüldüğünde bu nedamet hem dünya hem de ahiret boyutundadır.

En’am Suresi 120. ayette Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur. “Günahın açığını da gizlisini de terkin. Çünkü günahı irtikab edenler mutlaka kazandıklarının cezasını göreceklerdir.” Ayette görüldüğü üzere “ism” kelimesi geçmektedir. Bu kelimedenden maksat, günahı gerektiren her şeydir. Günahın büyük ve küçük şeklinde ayrımı yapıldığı gibi gizli ve açık şeklinde de ayrımı yapılmıştır. Şimdi tefsire dönüp bu konuda müfessirin yorumlarından istifade edinelim. Günahın açığı, alenen zina etmek; gizlisi ise onu gizlemektir. Bu hususta Dahhâk şunu söylemiştir: Cahiliyye insanları, gizli olduğu sürece zinanın helâl olduğunu söylüyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hak zinanın gizlisini de açığını da haram kılmıştır. Müfessire göre bu görüş dar ve sınırlı boyuttadır. Çünkü genel ve umumi olan bir lafzı sınırlandırmak caiz değildir. “Gizlenmesi ve yasaklanması sebebiyle bir günahın günah olmaktan çıkmayacağını bildirerek mutlak surette günahı yasaklamaktadır. Cenab-ı Hak’ın, “Günahın açığını terkin,” ifadesinden muradın, günaha yeltenmekten nehyetmek

³⁷⁰ Razî, *a.g.e.* X/246

olduğu da söylenebilir. Allah, daha sonra, kişiye bu günahı işlememeye sevkeden şeyin, insanların korkusu değil de Allah korkusu olduğunu belirtmek için de, “gizlisini de” buyurmuştur. Yine ayete şu şekilde anlam yükleyenler de olmuştur. şöyle ki; Günahın açığı demek uzuvları fiilleriyle işlenen günahlardır. Günahın gizlisi ise kibir, haset, kendini beğenme ve Müslümanlara kötülük düşünme kabilinden olan kalplerin fiilleridir. Razi’ye göre bu ifadenin içine inanç, azim, karar, tefekkür ve teemmlde bulunmak, zan, temenni ve iyi olan şeyleri tenkit etmek gibi hususlar da girmektedir. İşte bu açıklama ile müfessir “Fiiliyata dökülmediği sürece, kalplerde bulunan şeylerden dolayı Allah sorumlu tutmaz diyenlerin görüşünün yanlışlığı ortaya çıkmış olur. Çünkü Cenab-ı Hak, bu ayetle günahın her çeşidini yasaklamıştır.³⁷¹

Daha sonra ayetin devamında Cenab-ı Hak, “nk günahı irtikab edenler, kazanmakta oldukları yüzünden cezalandırılacaklardır,” buyurmuştur. Ayetin en sonundaki kelime “iktiraf” kelimesi olup bu tabirin zahiri şu manaya geldiği bilinmektedir: Allah’ın günahkâr kimseyi mutlaka cezalandıracağı anlamına dalalat etmektedir. Ancak ne var ki Müslümanlar, günahkâr kimse tevbe edince, Allah’ın cezalandırmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Âlimlerimiz buna ikinci şart olarak şunu ilave etmişlerdir: Allah Tealâ, gnahkrı tevbe etmeden de affedebilir ve onu cezalandırmadan vazgeçebilir. Nitekim Hak Tealâ, “şüphesiz Allah, kendisine eş koşulmasını bağışlamaz. Ondan başkasını, dileyeceği kimseler için bağışlar.” (Nisa, 48) buyurmuştur.³⁷² Ayetteki yorumlardan anlaşıldığı üzere insan için günahın açığı da gizlisi de öngörülen bir durum değildir. Çünkü günah aleni olduğunda bilindiği gibi diğer insanlar da buna şahit olabilir. Âlenen günah yanında gizli işlenen günahın insanlar görmese de bizi her yerde ve her zaman Rabbimizin gördüğü inancını taşıdığımız zaman gizli günah işlemenin de ne kadar kötü bir şey olduğunu anlarız. Belki bu dünyada insanları aldatabiliriz. Ama önemli olan insanın yarat˘nından hiçbir şeyin gizli kalmayacağıdır. Bu ayet de müfessir, Ehl-i Sünnet bağlamında değerlendirmiştir. şöyle ki; Ehl-i Sünne’te göre insanlardan, beşer olma gereği günah işleyenler, onu helâl ve önemsiz saymadıka ve Allah’tan ümidini kesmedike

³⁷¹ Râzî, *a.g.e.* X/148.

³⁷² Razi, *a.g.e.* X/148-149.

imandan çıkmaz, kâfir olmaz. Çünkü Yüce Allah şirkten başka günahları, kabul zamanı içinde, kesin tevbe ile affedebilir.

Şimdi de Fâtır suresi 32. ayetle konumuza devam edelim. Ayetin meali şu şekildedir: “Hem sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan kimi, nefesine zulmedendir, kimi muktesid (ortadadır), kimi de Allah’ın izniyle hayırlarda önde gidenlerdir. İşte bu, büyük lütuftur.”

Ayetteki “Allah’ın seçtiği kimselerden kasıt, mü’minlerdir. Öyle ise, nefesine zulmeden de, muktesid olan da hayırlarda önde giden de mü’minlerdir. Ayetteki “kullarımızdan” ve “bizim kullarımız” şeklindeki sözden kastedilen şey ikram olunmuş, seçilmiş, kıymetli insanlardır. Kur’an’ın birçok yerinde kâfir için kullanılan şirke, “zulüm” adı verildiği için şereflilerin en şereflisi olanlara “zâlim” diye tasvirde bulunmak uygun olmaz. Müfessire göre bunun manası, ”Kur’an’ı Hz. Muhammed (s.a.v)’e iman edenlere miras olarak verdik. Onlar da onu ondan aldılar. Fakat ayrılığa düştüler. Böylece kimileri zâlim, yani günahkâr; muktesid, yani hem salih amel işleyen hem günah işleyenler; kimi de hayırlarda önde gidenler, yani yaptıklarını sırf Allah rızası için yapıp, amellerini günahlardan tamamen tecrid edenlerdir.³⁷³

Cenab-ı Hak, Kur’an’ın çok yerinde “zâlim” kelimesini kâfirler için kullandığı halde, “kullarımızdandır,” ”seçilmiştir” dediği kimseler hakkında nasıl “zâlim” demiştir? Bu sorunun yanıtını tez konumuz olan günah kavramında bulmaktayız. Nasıl mı? Râzî bu konuda şöyle cevap vermiştir: Mü’min günah işlerken, nefisini yani kendisini, olması gereken yerin ve halin dışına koymuştur. O halde bu kimse günah işlerken, kendisine karşı zâlimlik ve haksızlık yapmış olur. Nitekim Hz. Adem (a.s.) de seçilmişlerden olmasına rağmen, ”Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik” (Arâf,23) diye tevbe etmiştir. Kâfire gelince, o, bedenini değerli hale getiren kalbini, konması gereken yerin dışına koymuştur. O halde, kâfir mutlak manada zâlimdir. Mü’minin kalbi ise, iman ile mutmaindir ve mü’min kalbini, Allah’ın nimetlerini tefekkür etmenin dışında kullanmaz ve kalbine, muhabbetullahdan başkasını sokmaz.³⁷⁴

³⁷³ Razî, *a.g.e.* XVIII/408-409.

³⁷⁴ Razî, *a.g.e.* XVIII/409.

Çalışmanın baş taraflarında “zulüm” kelimesinde büyük günahlar manasında kullanıldığını hatırlamaktayız. Bu ayette de yeri gelmişken “zâlim” kelimesine hangi manalar yüklenmiş inceleyelim.

“Zâlim”, günahları ağır basan ve uzuvlarının kendisine muhalefet ettiği, sadece lisanıyla muvahhid olan anlamlarına gelmekle beraber, büyük günahları olan kimse için de kullanılmaktadır. Konumuzla bağlantıyı bu şekilde kurduktan sonra diğer anlamlarada bakâlim. “Zâlim”, Kur’an’ı tanımaksızın ve gereğince amel etmeksizin, onu okuyan, cahil, ”ashâb-ı meş’eme” kitabı solundan verilenler, hesaba çekildikten sonra cehenneme sokulan, günahta ısrar eden manalara gelmekle beraber tercihe şayan olan görüş şudur: Zâlim, Allah’ın emirlerine muhalefet edip, O’nun emirlerini terkeden, yasakladıklarını da irtikâp eden kimsedir. Çünkü bu kişi, bu şeyleri yapması gerekirken, bunların dışında kalan ama yapmaması gereken şeyleri yapmamıştır. Bu yaptığı şeyler de hem dünyada hem de ahirette kendine zarar verecek şeylerdir. Sonuçta ise nefsi zâlimi aldatmıştır.³⁷⁵

Müfessir, Cin suresi 23. ayette tez konumuz olan büyük günah işleyenlerin ahiretteki durumunu izah etmiştir. Ayette mealen Rabbimiz buyuruyor ki: “Benim elimden gelen ancak Allah’dan olanı, O’nun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah’a ve peygamberine isyan ederse, şüphesiz onun için kendileri orada ebedi kalmak üzere cehennem ateşi var.” Râzî’ye göre, büyük günahlar içinde kullanılan isyanın cezası nasıl değerlendirilmiş, anlamaya çalışalım. Ayet, Mu’tezile’nin iddiası ve Ehl-i Sünnet’in anlayışıyla açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

İlk önce Mu’tezile’nin iddiasını verelim. Mu’tezile’nin çoğunluğu, bu ayetle Ehl-i Salâttan olupta fasık olanların ebedi olarak ateşte kalacaklarını, ayetin bu umumi hükmünün kâfirler de içine aldığını iddia etmişler ve şöyle demişlerdir:” Bu ceza (vaid), burada, ondan daha büyük olan bir tevbenin ve taatın bulunmaması şartına bağlıdır.” “Bu umumi hüküm, bu gayeye delalet itibarıyla, diğer umumi hükümlerden daha kuvvetlidir. Çünkü diğer umumi ifadelerde “ebedi ve daim olarak” ifadesi gelmemiştir. Buna muhalif olan Ehl-i Sünnet ise, buradaki “hulûd” maddesini, ”uzun müddet kalmak” anlamına hamlediyor. Ehl-i Sünnet anlayışı devamında birinci olarak; umumi bir hüküm, bu hüküm kendisinden dolayı geldiği

³⁷⁵ Razî, *a.g.e.* I8/410.

vakıa ile tahsis edilmesi meşhur olan bir örftür. İkinci olarak; bu vaidin, mutlaka bu durumu da içine almasıdır. Bu hadisenin peşinden, onunla ilgisi olmayan bir şeyi zikretmek, çirkindir. Dolayısıyla ilgili vaid, Allah'tan aldığını tebliğ etmemenin ise en büyük günah olduğunda şüphe yoktur. Halbuki en büyük günaha verilen cezanın bütün günah çeşitlerine de verilmesi uygun değildir. Çünkü küçüklük ve büyüklük açısından farklı farklı olan günahların, verilecek ceza bakımından eşit olması caiz değildir. Bu günahın ve günaha verilen cezanın, diğer bütün günahlara da verilmesinin caiz olmayacağı sabit olunca, hüküm sadece bu günahla has olup, diğer günahlara cari olmamaktadır. Üçüncü olarak da Allah-u Teâlâ, diğer ayetlerde tehditlerini umum olarak zikretmiş, “ebedilik” kaydıyla kayıtlamamıştır. Bu kayıt ve tahsisin sebebi şu şekilde olabilir: Bu sebebin de, bu günahın, günahların en büyüğü olduğu aşikârdır. Bu ayetteki tehdidin, sadece bu çeşit günaha mahsus olduğunu ve diğer günahlarda cari olmadığı kanaatine varıyoruz. Bu tehdidin bu günahı işleyene mahsus olduğu sabit olunca da ayet, diğer günahların durumunun bu günahtan farklı olduğuna delalet etmiştir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın, “Şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır” buyruğunun manası, “Bu ceza, başkasına değil, sadece buna aittir,” şeklinde olur ki, bu da diğer günahları işleyenler için cehennem ateşinin ebedi olmadığını göstergesidir. Böylece bu ayetin Mu'tezilenin aleyhine ve bizim lehimize olduğuna bir delildir.³⁷⁶

Yine mutezile şöyle düşünmektedir. Hak Tealâ'nın, “Kim Allah'a ve O'nun elçisine isyan ederse...” ifadesi, Allah'a ve Rasulüne her türlü günahı işleyerek isyan edenleri içine alır ki böylesine her günahı işleyenler ise kâfirlerdir. Biz de zaten kâfirin cehennemde ebedi kalacağını söylüyoruz. Ancak buradaki ifade, Allah'a karşı her türlü günahı işlemek suretiyle isyan edenleri içine almaktadır. Çünkü ayetteki, “Kim Allah'a isyan ederse” ifadesinden, “İnkâr müstesna, kim Allah'a isyan ederse...” zina hariç, kim Allah'a isyan ederse...” içki içmek hariç, kim Allah'a isyan ederse...” denilmek suretiyle, bütün isyan çeşitlerinin istisna edilmesi mümkündür. Halbuki böyle ilahi tehtidin olduğunu söyleyenlere göre de, ”istisna”nın hükmü bulunmaması halinde, lafzın muhtevasına girenleri çıkarmak ve o hükmün haricinde bırakacaktır. Böylece Hak Tealâ'nın “Kim Allah'a isyan ederse...”

³⁷⁶ Razî, *a.g.e.* XII/197.

ifadesinin bütün günahları işleyen kimseyle ilgili olması gerekir. Bütün günahları işleyen ise kâfir kimsedir. Bir insanın, her türlü isyanı işlemesi imkânsızdır.³⁷⁷

Müfessir, Mu'tezile'nin bu görüşünü Ehl-i Sünnet'in görüşü çerçevesinde çürütmüş olup ebedi cehennemın ancak, kâfirler için vaki olacağını ortaya koymuştur.

Şu ana kadar elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda, büyük günah meselesini, kelami ekoller değişik açılardan ele almışlardır. Neticede büyük günah işleyen kişinin itikadı konusunda da değişik görüşler sunmuşlardır. Kişinin iradesi ve sorumluluğunda olan ve suç niteliği taşıyan fiilleri sonucu, kelami ekoller bu kişiler için farklı isimlendirmelerde bulunmuşlardır. Hatta bu konuda o kadar uç görüşte olup günahkâr mü'mine, küfür damgasını vuran ve ebedi cehennemle yargılayan ekollere de rastlamaktayız. Netice olarak, "kebire" olarak İslami söylemlerde karşılığını bulan bu kavram, Ehl-i Sünnet âlimlerimiz tarafından aklen ve mantıken insan fitratına ve menfaatine uygun görüşle açıklanmıştır.

Râzî, büyük günah meselesini Ehl-i Sünnet'in görüşlerini ayet ve hadisler boyutunda açıklayıp, büyük günah işleyen kâfir olmadığına, bir insanda küfür ile imanın birarada bulunmayacağı görüşüne ulaşmıştır. Fakat bir insanda birbirinden farklı iki özellik olabilir. Mesele hem mü'min olma, hem de günahkâr olma özelliği gibi. Yeter ki büyük günahın, günah olduğu inkâr noktasına getirilmemesin. Ehl-i Sünnet kelamcılarını şirk dışındaki başka bir günahın küfrü gerektirmeyeceğine dair akli ve mantıki izahlar dışında Kur'an'ı Kerim'den deliller getirmişler ve imanı amelden ayrı tutup büyük günah işleyeni mü'min sayıp ebedi cehennemde kalmayacağı inancına varmışlardır. Bu çalışma neticesinde Râzî'nin bu görüş çizgisinde olduğu sunucuna varılmaktadır. Yani büyük günah işleyen kişi günahkâr olmakla beraber mü'mindir. O zaman günahkâr mü'mininde mü'min gibi muamelede bulunulur. Bunun yansımasında ehl-i kiblede olduğu söylenerek musalla taşına konulan herkesin cenaze namazının kılınması ve mevtanın arkasından mağfireti adına lehinde dualarla son yolculuğuna uğurlanması delil niteliğindedir. Ahiret kısmına gelince, herşeyin iğneden ipliğe hesabının görüleceği günde adaletiyle tecelli edecek olan Rabbimiz, mü'min kulunun cezasını verir veya dilerse affeder. Ama

³⁷⁷ Râzî, a.g.e. XII/198.

iman etmiş olduğu için sonunda cennete gider. Çalışma sonucunda bu görüşlere vardığımızı bir daha yineleyerek Ehl-i Sünnet çerçevesinde düşünen Râzi'ye, bizlere böyle eşsiz eser bıraktığı için minnettarız. Allah Zül Celâl'in, bazen bilerek, bazen bilmeyerek yaptığımız hatalarımızla bizleri bağışlaması temennisiyle.

SONUÇ

Türkçede kullandığımız günah kelimesi arapça asıllı olmadığı için Kur'an'da da bu kelime birebir aynı kelime olarak kullanılmamıştır. İslami söylemde bunun yerine günah anlamına gelen kavramlar kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: “şirk”, “zenb”, “habis”, “su”, küfür”, “ism”, “isyan”, “fahşa”, “fuhuş”, “seyyie”, “zulüm”, “fisk” gibi. Râzî'nin günah anlayışını bu kavramlar çerçevesinde tespit edilip ortaya koymaya çalışılmıştır. İslami anlayış çerçevesinde Günah karşılığında kullanılan kavramlar sayı itibarıyla çoktur. Kavramlardan bazılarının tanımı ayetlerde yer almıştır. Bu ayetlerde kavramlara yüklenen anlamlarla Râzî'nin günah anlayışını tespit etmeye çalıştık. Bu kavramların herbirini diğerinden ayıran bir takım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Râzî'ye göre bu farklılıklar büyük ve küçük günah ayırımında etkili olmuştur.

Râzî büyük ve küçük günah tasnifinde zatlari bakımından ve işleyenlerin durumu bakımından olmak üzere bir ayırımı gitmiştir. Mesela “zenb” kavramı nebilerin sürçmesi anlamında kullanılıp küçük günah anlamındadır. Bu onun orijinal bir yorumu olarak değerlendirilebilir. “Küfür”, günah anlamında olan en kapsamlı kavramdır. “Şirk”, ise Allah'ın affetmeyeceği günahlar arasında değerlendirilir. Bunun yanında küfre varmayan söz, fiil ve davranışlardan büyük günah olanlar da vardır. Ayrıca bu konuda Râzî büyük ve küçük günahların neler olduğunu ve sayısını tespit ederken sahabe rivayetlerinden de faydalanmıştır.

Râzî'ye göre, insan fiilleri değerlendirildiğinde yasakları ve emirleri tercih etme yetkisi insana verilmiştir. İnsan yaptığı işleri tafsilatını bilmesede yaptığı işlerden sorumludur. Râzî, bundan dolayı insanın günah işlemede insanın iradesini ortaya koyduğunu tespit etmiştir. Günah işleyen insan, böylece yaptıklarından sorumludur.

Râzî'ye göre, iman ve amel münasebetine girildiği zaman amel ve imanı birbiriden ayrı tutulmuştur. Amelin imana şart koşulmadığı şeklinde bir sonuca varmıştır. Ondandır dolayı mümin olan kişi büyük günah işlese de imanını kaybetmez. Fakat bu durum imanının kemalatında değişmeler meydana getirebilir. Râzî,

tefsirinde bu münasebeti teşbih yoluyla çarpıcı bir şekilde otaya koymuştur. Şöyle ki; ameli, imanın meyvesi şeklinde değerlendirmiş ve ağacı besleyen su ve toprak ağaçtan bir parça olmamasına rağmen onlarsız ne gelişebilir ne de meyve verebilirler. Râzî, bu misalle amelin imanı kuvvetlendirdiğini örneklerle açıklamıştır. Zararlı otları da günaha benzetmiş ve bu yabancı otların ağacın etrafını sarması halinde gelişmesini engelleyeceği sonucuna ulaşmıştır. Râzî'ye göre, ameller iyi ve kötü manada imanı etkiler. Büyük günahların imana zararının olmadığını söyleyenlerin yanısıra büyük günah işleyenlere kâfir diyenler olmasına rağmen Râzî gibi birçok alim de büyük günah işleyen mü'midir, âhiretteki durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır, ama neticede onu cennete koyar görüşündedirler.

Günah, insanın özgür iradesiyle yaptığı olumsuz fiil olup suç niteliği taşımaktadır. Bundan dolayı sonucunda ceza ve mükâfat almaktadır. İnsanı günaha iten iç ve dış etkenler bulunmaktadır. İnsanın kendi meyil, heva ve hevesleri, arzuları iç faktörler içerisinde. İnsanın fitraten aceleci olması, cimri ve sabırsız olması da bunlar arasında sayılabilir.

Dünya hayatı ve dünya sevgisine düşkünlükte dış sebepler arasında sayılabilen faktörlerdendir. İşte bu etkenlerin biraraya gelmesiyle insan günaha düşebilir. Günah şahsi bir suç olup, sorumluluğu da günahı işleyen kendisine aittir. Başkasının günahını, cezasını başkası çekemez. Günah, insanlığı kargaşaya, huzursuzluğa, felakete, şüpheliğe, dengesizliğe, rezilliklere ve yıkıma sürükleyen aynı zamanda bununlada kalmayıp insanın tekâmül istikametini tökezletip hem ferdi hemde toplumu çatışmaya sürükleyen bir etkidir. İşlenen suç ferdi planda kalmayıp başka insanların haklarının ihlâline sebep olmaktadır. Râzî tefsirinde insanı günaha iten durumları nâtika, gadabiyeye ve sheviyye şeklinde katagorize etmiştir.

Razi'nin tefsirinde de geçtiği üzere günahlar kişinin hem dünya hem de ahiretinde noksanlaşmasına sebep olmaktadır. Râzî Tefsîr-i Kebîr'inde mürtekibi kebîrenin âkibeti konusunda görüşlerini ortaya koyarken Mu'tezilenin bu konudaki görüşlerini ayetlerle deliller getirerek çürütmüş ve daha sonra kendi görüşünü ortaya koymuştur. Razi, büyük günah işleyen insanın akıbetini Ehl-i Sünnet çerçevesinde değerlendirmiş ve mürtekibi kebîrenin ebedi olarak cehennemde kalmayacağı

sonucuna ulaşıp cezasını çektikten sonra cennete gireceği görüşünü savunmuştur. Râzî'nin Tefsîr-i Kebîr'inde açıkladığı üzere ebedi cehennemde kalma durumunun kâfirler için hasr olduğunu ifade eder. Sebebini, günahkâr da olsa iman dolayısıyla Allah Teâla mü'mine ebedi cehennemi hak görmez sonucuna varıp Allah'ın bağışlamasına ve merhametine ümitle vurgu yapmıştır.

Mü'min kişinin günah işlememesi en güzel durumdur. Râzî'ye göre, Kur'an'da mü'minlerin büyük günahlardan uzak durduklarında sadece küçük günahları işledikleri ve büyük günahlardan kaçındıklarında küçük günahlarının bağışlanıp Allah'ın onları cennete koyacağı bildirilmiştir. Mümin ebediyen cehennemde kalmaz. Çünkü onun imanı günahını örter şeklinde sonuca ulaşılmıştır.

Râzî'ye göre, mürtekibi kebîre günahının sonuçlarını hem dünya hem de ahiret boyutunda görüp gınahtan kurtulmanın tek yolu tevbedir sonucuna varır. Fakat O'na göre, tevbenin kabul edileceğine dair Allah Teâla'ya bir vucubiyet yani zorunluluk isnat edilemez. Önemli olan günahlarda ısrarcı olmamak ve günahı küçük görmemektir. Kul tevbe ettiğinde Allah Teâla dilediği kimsenin tevbesini kabul eder. Râzî'ye göre, kul ne itâatine karşı bir sevaba, ne de günahına karşı herhangi bir cezaya akli ve vacib olan bir istihkâkla müstehak olamaz. Yine bu görüşünde orijinal olduğu kanatindeyiz. Rabbimizin, mağfiretinin, inayetinin, lûfunun ve kereminin inananların üzerine olması temennisiyle.

Gayret bizden gerisi Allah'tandır.

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLCEBBAR, Kadî, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse**, (Mu'tezile'nin Beş İlkesi), çev. İlyas Çelebi, Pasifik Ofset, İstanbul, 2013.

AKDAĞ, Hasan, **Arap Dilinde Fiiller**, Tekin Kitabevi, Konya, 1984.

ALTINTAŞ, Hayrani, **İslam Demokrasi ve İnsan Hakları**, Gündüz Yayıncılık, Ankara, 2011.

ALTINTAŞ, Ramazan, **Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet**, Pınar Yay. , İstanbul, 1995.

ASIM EFENDİ, Ebu'l-Kemâl Ahmed, **e'l-Ukyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit** (Kamus Tercümesi) Matba'atu'l-Osmaniyye, İstanbul, 1305.

ATAY, Hüseyin, "*Kur'an'a Göre Tevbe Ya da Bilinci Yenilemenin İmkânı*," İslamiyat, C.I, S.3, Ankara, 1998.

AYDIN, Ali Arslan, "*İslamda Büyük Günahlar ve Tekfir Meselesi*," Diyanet Dergisi, S.4, Temmuz-Ağustos, 1975.

AYDIN, Ferit, **İslamda İnanç Sistemi**, Kahraman Yay. İstanbul, 1995.

BAĞÇECİ, Muhittin, **Allah'ı Bilmek ve Neseî'ye Göre İman**, Saray Kiabevi, Kayseri, ts.

BEBEK, Adil, **Matûridi'de Günah Problemi**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 1998.

BEYZÂVÎ, Kâdî, (Tavâli'u'l-Envâr Min Metâli'i'l-Enzâr), çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar, Karist Baskı, İstanbul, 2014.

BUHARÎ, Ebu Abdillâh M. b. İsmail, **Sahihu'l-Buhari**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.

ÇAĞATAY, Neşet ve İ. Ağah, ÇUBUKÇU, **İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ankara, 1965.

ÇUBUKCU, İbrahim Ağah, **Gazzali ve Kelâm Felsefesi**, AÜİF Yay. Ankara, 1970.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970.
- DÖNMEZ, İ. Kâfi, "**Amel**", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.
- EBU DÂVUD Süleyman es-Sicistani, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- EBU ZEHRA, M. **İslamda Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi**, Çev. Fığlalı ve Eskicioğlu, İstanbul.
- EL- ALUSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin, **Ruhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'anu'l-Azimi ve's-Sebi'l-Mesani**, Daru İhyai't-Türasil, Beyrut, ts.
- EL-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Sâlim, **İlk Dönem İslam Mezhepleri**, Trc: Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, İstanbul, 2005.
- EL-MATÛRİDÎ, Ebu Mansur Muhammed, **Kitabu't-Tevhid**, Çev. Bekir Topaloğlu, TDVY, Ankara, 2003.
- EL-BAĞDADÎ, Abdü'l-Kahir, **Mezhepler Aarsındaki Farklar**, Çev. Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul, 1979.
- EL-CÛRCANÎ, İsmail b. Hammad, **es-Sıhah, Kitabü't-Ta'rifat**, thk. Ahmed 1982.
- ED-DEHLEVÎ, Veliyyullah, **Hüccetullah'il-Baliğa**, Seyyid Sadık neşri, Kahire, ts.
- EL-HAZİN, Alauddin Ali b. Muhammed (Ö. 725-1327), **Lübabü't-Tevil fi Meani't-Tenzil**, C. II. Çağrı Yayınları. Beyrut, 2010.
- EL-HUDAYBÎ, Hasan, **İslam Dünyasında İnanç Sorunları**, Çev. Beşir Eryarsoy, İnkılâb Yay. İstanbul, 1986.
- EL-İSFEHANÎ, Ebu'l-Huseyn b. Muhammed Rağib, **el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an**, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Beyrut, ts.
- EL-KARDAVÎ, İzz b. Abd's Selam Yusuf, **İman ve İslamda İtidâl**, Çev. Mehmet Yolcu, Çıra Yay. İstanbul, 2006.
- EL-KURTUBÎ, Ebu Abdillah Muhammed b.Ahmed el-Ensari, **el-Cami'u li Ahkami'l-Kur'an Vezeratü's-Sakafetü**, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Kahire, 1378/1968.

- EN-NESAİ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- EN-NESEFİ, **İslam İnançının Temelleri Akaid**, Çev. M. Seyyid Ahsen, Otağ Matbası, 1974.
- ER-RAZİ, Fahrettin, **Tefsir-i Kebir (Mefâthu'l- Gayb)**, Çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve C. Sadık Doğru, Th: İsmail Karakaya, Ömer Parlak ve Ahmet Tülek, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- EŞ-ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed Abdulkerim, **el-Milel ve'n-Nihal**, Beyrut, 1975.
- EŞ-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kâdir**, Mısır, 1383/1964.
- ET-TAFTAZANÎ, Sa'duddin Mesud İbn Ömer, **Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l -Akaid**, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. İstanbul, 1997.
- EZ-ZENCAİ, Mahmut İbn Ahmed, **Tezhibu's-Sinan**, thk. Abdusselam Muhammed Harun ve Ahmed Abdulğafur, **Daru'l- Me'arif**, Mısır, 1372/1952.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebu Abdillâh Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **el-Mu'cemu'z-Zehebi Farisi-Arabi**, Beyrut, 1969.
- FİĞLALİ, E. Ruhi, **İbâdiyenin Siyasi ve İtikadi Görüşleri**, AÜİFD, İstanbul, 1983.
- GAZZALİ, **İhyâü ulûmi'd-din**, Dâru'l-Menâr, Mısır, 1955.
- GÖLCÜK, Şerafettin ve TOPRAK, Süleyman, **Kelam**, Tekin Kitabevi, İstanbul, 1998.
- GÖLCÜK, Şerafettin, **Kelam Tarihi**, Lord Mat, 2012.
- HARMAN, Ömer Faruk, **DİA**, Güzel Sanatlar Mat. Ankara 2003
- <http://www.filozof.net>
- IŞIK, Kemal, **Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmi Görüşleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.
- İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed, **el-Müsned**, Dâru Sahnûn (Çağrı Yayınları) C.IV. 1413/1992.

- İBN KAYYUM, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ebi Bekr el- Cevziyye, **İğasetu el-Lehfan min ma-Sayidi's-Şeytan**, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Matba'at-u Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1381/1961.
- İBN KESİR, **Tefsiru'l-Kur'ai'l-Azim**, Çev. Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989.
- İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Mısırî, **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdr, Beyrût, 1992.
- İBN-İ HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed, **Müsned**, Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, Çev. Süleyman Ateş, İnkılâp Kitabevi, Ankara, 1975.
- İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, Çev. Selahattin Ayaz Pınar Yay. İstanbul, 1991.
- İZUTSU, Toşihiko, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul, 1984.
- KARAGÖZ, İsmail, "**İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakterleri**," Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1995.
- KARAGÖZ, İsmail, **Kürsüden Öğütler**, DİB, Ankara, 2007.
- KARASOY, Murat Karasoy, **Büyük Günahlar**, Beşiz Yay. İzmir, 2013.
- KILAVUZ, Ahmet Saim, **İman Küfür Sınırı**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1994.
- KILIÇ, Sadık, **Kur'an'da Günah Kavramı**, Hibaş Yayınları, Konya, 1984.
- KOMİSYON, "**Kelâmi Tartışmalar**," Diyanet İlmi Dergi, C.XXXVI, S.4, 2000.
- KOÇYİĞİT, Talât, **Hadislerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar**, TDV Yay. Ankara, 1989.
- KUTLU, Sönmez, "**Mürchie Mezhebi**," *DİA*, C.XXXII, İstanbul, 2006.
- MUTÇALI, Serdar, **Arapça -Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kurayşi, **Sahihu Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1413/1992.
- NADİM, Macit, **Kur'an Ve Hadise Göre Şirk Ve Müşrik Toplum**, Damla Matbacılık ve Ticaret, Konya, 1992.
- ÖGE, Sinan, "**İnsan Hakları İhlallerinin, Dini Ahlaki Adlandırılması: Büyük Günah** (sempozyum)," Çanakkale Onsekiz Mart ÜİF Yayınları, (No. 105), 2009.
- ÖGE, Sinan, **İslâm Düşüncesinde Fısk Kavramı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum, 2000.
- ÖZDEMİR, Metin, "**Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'ani Bir Kavram**", *CÜİFD*, S:II Sivas, 1998.
- ÖZLER, Mevlüt, **İslam Düşüncesinde Tevhid**, Nûn Yay. İstanbul, 1995.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **İslam'da Büyük Günahlar**, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1991.
- PAZARBAŞI, Erdoğan, KUŞAT Ali ve AKYÜREK, Süleyman, **İnancım**, D.İ.B. Yay. Başak matbaası, 2006.
- PEZDEVİ, İmam Ebu Yusr Muhammed, Usûlu'd-Din, **Ehli Sünnet Akaidi**, Çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1988.
- SARI, Mevlüt, **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat**, "isyan," Bahar Yayınevi, İstanbul, 1982.
- SERDAROĞLU, Ahmed ve ŞENTÜRK, **Lütfi, İslam'da Helâller ve Haramlar**, Çevik Matbacılık, İstanbul, 1990.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "**İman**," *DİA*, İstanbul, 1997.
- SOLMAZ, Latif, **Ebu Mansur, Muhammed Maturidi 'de Günah Meselesi**, SÜSBE Doktora Tezi, Konya, 2002.
- ŞAFAK, Ali, **Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yay. Ankara, 1992.
- TEKKEŞİN, Zübeyr, **Şamil İslam Ansiklopedisi** "Günah" mad, C.III, Şamil Yay. İstanbul, 2002

- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İst. 1413/1992.
- TOPALOĞLU, Bekir-KARAMAN, Hayrettin, **Arapça Türkçe Yeni Kamus**, Elif Ofset, İstanbul, 1987.
- TUNÇ, Cihad, “*Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi*”, *AÜİFD*, C.XIII, 1978,
- TÜRKGÜLÜ, Mustafa, “*Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getilen Büyük Günah Hakkındaki Kelâmi Tartışmalar*”, *Diyanet İlmi Dergi*, XXXVI, S:4, Ekim-Kasm-Aralık, 2000.
- ULUDAĞ, Süleyman, **Fahrettin Râzî**, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara,1991.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **İslam Düşüncesi**, Rıza Coşkun Matbası, İstanbul, 1964.
- YAZICI, Seyfettin, **Temel Dini Bilgiler**, Öncü Basımevi, Ankara, 2009.
- YAZIR, Muhammed, Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, Azim Dağ. Yay. Umut Matbaası, İstanbul, 1935.
- YEĞİN, Abdullah, **Yeni Lûgat**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975.
- YEPREM, Saim, **Mâtüridî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi**, MÜİFV Yay, İstanbul, 2000.
- YILMAZ, Muhammet, **Kur'an'da Büyük Günah Kavramı**, *CÜİFD*, C.XV, S.2, 2011
- YİĞİT, Yaşar, “*İslam ve İnsan Hakları Bağlamında Töre Cinayetlerinin Değerlendirilmesi*,” *Diyanet İlmi Dergi*, C.IV, Sayı 1, Ankara, 2011.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Büket ATAMAN
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 11.05.1978 - Yozgat
e-posta : nnataman@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2001
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü	2015

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2006	Diyanet İşleri Başkanlığı	Kuran Kursu Öğreticisi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS () TOEFL () EILTS ()